

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Kielce, dnia piątek, 8 października 2021 r.

Poz. 3278

UCHWAŁA NR XLVIII/285/2021 RADY POWIATU OSTROWIECKIEGO

z dnia 30 września 2021 r.

w sprawie przyjęcia Powiatowego Programu Opieki nad zabytkami Powiatu Ostrowieckiego na lata 2021 - 2024

Na podstawie art. 4 ust. 1 pkt 7 i art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 05 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 920, z 2021 r. poz. 1038) oraz art. 87 ust. 1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 i 954) uchwala się, co następuje:

§ 1. Po uzyskaniu pozytywnej opinii Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przyjmuje się Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Ostrowieckiego na lata 2021 – 2024, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

§ 4. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.

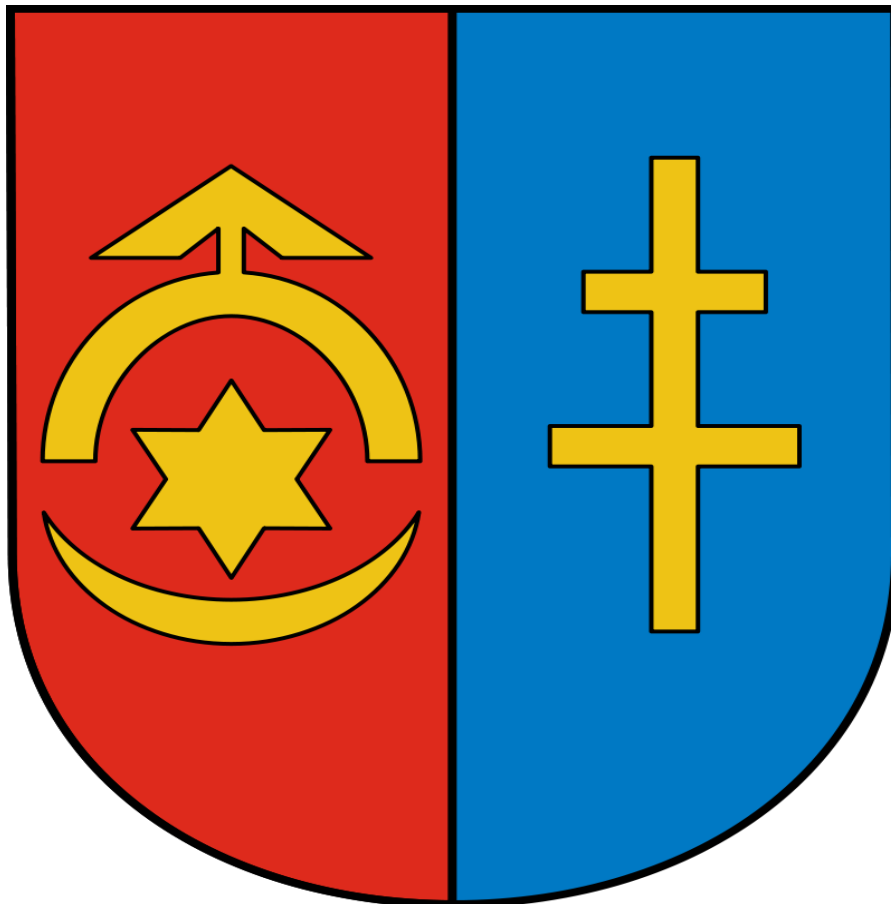
Przewodniczący Rady

Mariusz Pasternak

Załącznik
do uchwały Nr XLVIII/285/2021
z dnia 30 września 2021 r.

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

NA LATA 2021 - 2024

POWIAT OSTROWIECKI

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP.....	2
1.1. Położenie Powiatu Ostrowieckiego	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	9
2.1. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	10
2.2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	13
2.3. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.....	16
2.4. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu... ..	26
3. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU OSTROWIECKIEGO	32
3.1. Zarys historii obszaru powiatu.....	32
3.2. Krajobraz kulturowy.....	40
3.3. Zabytki nieruchome	44
3.4. Zabytki ruchome.....	45
3.5. Zabytki archeologiczne.....	47
3.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	50
3.7. Dziedzictwo niematerialne	52
4. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY	55
4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków.....	55
4.2. Obiekty na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO	62
4.3. Pomniki Historii i Parki Kulturowe	63
4.4. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków	66
4.5. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla powiatu.....	67
4.6. Gminne ewidencje zabytków i gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu	76
5. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU - ANALIZA MOCNYCH I SŁABYCH STRON ORAZ SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT)	79
6. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	83
7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI I ZARZĄDZANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	89
8. ZASADY OCENY REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	91
9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	93
9.1. Dotacje.....	93
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.....	96
9.3. Możliwości finansowania przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym.....	101
9.4. Środki europejskie	102
10. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ POWIAT ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW.....	105
11. PODSUMOWANIE.....	106

1. WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe, to zarówno dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak i naszych czasów. Do dziedzictwa kulturowego oprócz dziedzictwa archeologicznego, architektonicznego i dziedzictwa sztuki zaliczamy także przejawy życia takie jak np. formy gospodarowania, przejawy rozwoju społeczności i inne elementy stanowiące o naszej kulturze.

Świadomość potrzeby ratowania i ochrony zabytków jest coraz powszechniejsza wśród mieszkańców. Dbanie o należyty stan i atrakcyjny wygląd zabytków są naszym obywatelskim obowiązkiem. Rewitalizacja poszczególnych obiektów, jak również całych zespołów zabudowy jest szansą na ich uratowanie. W takich przedsięwzięciach pomagać ma, wynikający ze społecznej potrzeby, powiatowy program opieki nad zabytkami, przewidziany przez ustawę o ochronie i opiece nad zabytkami. Jest on także czynnikiem w upowszechnianiu wiedzy i pomaganiu właścicielom zabytków w dbaniu o dobrą kondycję substancji zabytkowej. Aby powiat stał się piękny dla mieszkańców i atrakcyjny dla turystów trzeba zadbać o lokalne zabytki.

Powiatowy program opieki nad zabytkami dla Powiatu Ostrowieckiego na lata 2021-2024 kontynuuje starania samorządu o systematyczne i perspektywiczne prowadzenie działań z obszaru ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym powiatu wyrażone w poprzedniej wersji niniejszego dokumentu obowiązującego w latach 2017-2020.

Aktualnie opracowany Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Ostrowieckiego na lata 2021-2024 – bazując w znacznej mierze na doświadczeniach wynikających z realizacji uprzednich dokumentów – w części modyfikuje i jednocześnie wyznacza nowe cele przy jego realizacji po pozytywnym zaopiniowaniu przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i przyjęciu w drodze uchwały Rady Powiatu Ostrowieckiego.

Dokument ten zawiera aktualizację wszelkich zaistniałych na przestrzeni minionych czterech lat zmian w obowiązującym prawie dotyczącym zagadnień związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, a także wprowadza zmiany w stosunku do istniejącego stanu zabytków zlokalizowanych na terenie Powiatu Ostrowieckiego.

Celem programu jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami zlokalizowanymi na terenie powiatu. Dokument ma za zadanie uświadamiać mieszkańców o konieczności dbania o lokalną tradycję, która przejawia się m.in. w inicjatywach społecznych, jak też o potrzebie ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w powiecie. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony

zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program opieki nad zabytkami stanowi podwalinę współpracy między samorządem powiatu, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Niniejszy Program opracowany został z uwzględnieniem warunków określonych w art. 4 pkt 2 Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 2020 r. poz. 288).

1.1. Położenie Powiatu Ostrowieckiego

Powiat Ostrowiecki położony jest w północno-wschodniej części województwa świętokrzyskiego. Jego całkowita powierzchnia wynosi 616,78 km². W skład powiatu wchodzi - gmina miejska Ostrowiec Świętokrzyski, dwie gminy miejsko-wiejskie: Ćmielów i Kunów oraz gminy wiejskie: Bałtów, Bodzechów, Waśniów. Największymi miejscowościami w powiecie są Ostrowiec Świętokrzyski – stolica administracyjna powiatu oraz Ćmielów i Kunów. Powiat Ostrowiecki graniczy z trzema powiatami należącymi do województwa świętokrzyskiego: opatowskim od południa i wschodu, kieleckim od zachodu, starachowickim od północnego-zachodu oraz powiatem lipskim należącym do województwa mazowieckiego od północy. Centrum administracyjne powiatu – Miasto Ostrowiec Świętokrzyski jest oddalone od stolicy administracyjnej województwa – Kielc około 62-63 km.

(źródło: www.osp.org.pl)

Cały obszar powiatu, pod względem podziału fizyczno-geograficznego należy do makroregionu Wyżyny Kieleckiej. Największa, północna i wschodnia część powiatu leży w mezoregionie Przedgórze Iłżeckiego. Miejscowości Kunów, Ostrowiec Świętokrzyski oraz Ćmielów położone są na pograniczu mezoregionu Przedgórze Iłżeckiego i Wyżyny Sandomierskiej, która rozciąga się na południe od wspomnianych miejscowości. Południowo-zachodni fragment powiatu należy do mezoregionu Gór Świętokrzyskich, z położonym na jego skraju Jeleniowskim Parkiem Krajobrazowym. Niewielki fragment powiatu, w jego zachodniej części, na północny zachód od miejscowości Kunów należy do regionu Płaskowyżu Suchedniowskiego. Teren Przedgórze Iłżeckiego w znacznej większości pokryty jest borem. Na terenie wysoczyzny występuje obszar równinny pofalowany z wzniesieniami o wysokości od około 200 m n.p.m. do 235 m n.p.m. w najwyższym punkcie. Wysoczyzna powstała z tworów jurajskich i kredowych. Ze względu między innymi na łatwo przepuszczalny materiał podłoża sieć cieków wodnych na tym obszarze jest słabo wykształcona (potok Wolanka). Nieodzowną częścią krajobrazu Powiatu Ostrowieckiego jest dolina rzeki Kamiennej, która swym przebiegiem na terenie powiatu przecina i rozdziela Przedgórze Iłżeckie od Wyżyny Sandomierskiej. Wyżyna Sandomierska do której przynależy południowa i wschodnia część powiatu, w której przeważa krajobraz rolniczy, pokryta jest osadami lessowymi. Obszar ten charakteryzuje się bardziej wyrównanym terenem, poprzecinany dolinami, tworzonymi przez przepływające rzeki. Południowo-zachodni kraniec powiatu wyznacza Pasma Jeleniowskie Gór Świętokrzyskich, porośnięte lasem jodłowo-bukowym.

Głównym ciekim wodnym znajdującym się na terenie powiatu Ostrowieckiego jest rzeka Kamienna. Cały obszar powiatu znajduje się w zlewni wspomnianej rzeki. Stanowi ona lewy dopływ Wisły. Głównymi ciekami wodnymi zasilającymi rzekę Kamienną bezpośrednio lub za pośrednictwem ważniejszych cieków wodnych są między innymi: Świślina, Szewnianka, Przepaść, Modła, Dobručna, Węgierka, Krzczonowianka.

Teren powiatu ze względu na swoją różnorodność geologiczną w zależności od regionu charakteryzuje się przewagą innego typu gleb. Północna część powiatu to głównie gleby powstałe z utworów polodowcowych - gleby brunatne i bielcowe. Natomiast w południowej części powiatu położonej na Wysoczyźnie Sandomierskiej, której głównym budulcem są utwory lessowe, występują żyzne gleby brunatne właściwe – kompleks pszenny bardzo dobry, klasa bonitacyjna II. W dolinie rzecznej przeważają gleby bagienne i mady – kompleks pszenny bardzo dobry.

Lasy pokrywają powierzchnię 18 955,86 ha co stanowi 30,7 % ogólnej powierzchni powiatu, natomiast grunty leśne ogółem niewiele więcej – 19 322,33 ha. Jeśli chodzi o strukturę własności, 75% gruntów leśnych stanowią publiczne grunty leśne i lasy. Wielkopowierzchniowe kompleksy leśne w przeważającej większości skoncentrowane są w północnej i wschodniej części powiatu (na północ i wschód od miejscowości Ostrowiec Świętokrzyski) z dominującym lasem sosnowym Puszczy Iłżeckiej.

Na omawianym obszarze, ustanowiono liczne formy ochrony przyrody ze względu na ich wartość przyrodniczą oraz wysokie walory krajobrazowe. Na terenie powiatu występuje 7 rezerwatów przyrody, 1 park krajobrazowy, 4 obszary chronionego krajobrazu, 5 obszarów objętych ochroną w ramach programu Natura 2000, 1 zespół przyrodniczo-krajobrazowy. W powiecie znajduje się również 31 pomników przyrody w tym liczne grupy drzew, głązy i cenne stanowiska geologiczne. Do ważniejszych pomników przyrody poza wymienionymi w tabeli należą: robinia akacjowa o obwodzie 420 cm, drzewo o obwodzie 524 cm, drzewo „Dionizy” - dąb szypułkowy rosnący w miejscu zwycięskiej bitwy Powstania Styczniowego, którą stoczył oddział Pułkownika Dionizego Czachowskiego w dniu 05.05.1863 r.

WAŻNIEJSZE FORMY POWIERZCHNIOWEJ OCHRONY PRZYRODY NA TERENIE POWIATU OSTROWIECKIEGO			
Lp.	Forma ochrony przyrody	Nazwa/opis	Powierzchnia (ha)
1	rezerwat przyrody	Lisiny Bodzechowskie	36,63
2	rezerwat przyrody	Modrzewie	4,68
3	rezerwat przyrody	Małe Gołoborze	21,58
4	rezerwat przyrody	Szczytniak	6,16
5	rezerwat przyrody	Wąwóz w skałach	3,01
6	rezerwat przyrody	Krzemionki Opatowskie	378,83
7	rezerwat przyrody	Ulów	22,54
8	park krajobrazowy	Jeleniowski Park Krajobrazowy (część obszaru Gminy Waśniów: 2013 ha)	4295
9	obszar chronionego krajobrazu	Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Kamiennej (OChKDK) – gminy: Bałtów, Bodzechów, Kunów i część gm. Waśniów	72 593
10	obszar chronionego krajobrazu	Jeleniowski Obszar Chronionego Krajobrazu – część gminy Waśniów (3 512 ha)	10 591

11	obszar natura 2000 – Dyrektywa siedliskowa	Wzgórza Kunowskie	1 868,67
12	obszar natura 2000 – Dyrektywa siedliskowa	Ostoja Jeleniowska	3589,24
13	obszar natura 2000 – Dyrektywa siedliskowa	Krzemionki	691,12
14	obszar natura 2000 – Dyrektywa siedliskowa	Dolina Kamiennej	2586,45
15	zespół przyrodniczo- krajobrazowy	Podgrodzie	8,70
16	pomnik przyrody	wzgórze parkowe, dawny cmentarz żydowski kirkut, w wieku ok. 300 lat	Jednoobiektowy
17	pomnik przyrody	głaz narzutowy o wymiarach: wysokość 1,65 m, szerokości 1,15 m, grubości 1,00 m	Jednoobiektowy
18	pomnik przyrody	Park na terenie zespołu pałacowego „Częstocice” w wieku około 170 lat	Jednoobiektowy
19	pomnik przyrody	„Kasztany nad Kamienną” kasztanowiec zwyczajny – grupa drzew, 10 sztuk	Wieloobiektowy
20	pomnik przyrody	grupa drzew – Bałtów-Zamoście na skraju lasu nad łąkami, wiek około 5 lat, 5 szt.	Wieloobiektowy
21	pomnik przyrody	grupa drzew – Nadleśnictwo Ostrowiec Świętokrzyski, wiek około 150 lat, 2 szt.	Wieloobiektowy

Szlakiem komunikacyjnym o największym znaczeniu transportowym na terenie powiatu jest droga krajowa numer 9 łącząca miejscowości Radom i Rzeszów i biegnąca dalej na południe przez przejście graniczne Barwinek na Słowację. Przez powiat ostrowiecki przebiegają również drogi wojewódzkie numer: 755 łącząca miejscowość Ostrowiec Świętokrzyski z Ożarowem i Zawichostem oraz drogą krajową nr 79 relacji Kraków-Warszawa, jak też z drogą krajową nr 74 Wieluń-Kielce-Janów Lubelski-Zamość-Hrubieszów-granica państwa, 754 relacji Ostrowiec Świętokrzyski-Solec nad Wisłą, 751 łącząca miejscowość Ostrowiec Świętokrzyski z Suchedniowem, stanowiąc tym samym połączenie stolicy powiatu

z drogą ekspresową S7. Ogółem długość dróg powiatowych to 349,67 km, z tego drogi miejskie (Ostrowiec, Ćmielów, Kunów) 57,633 km oraz drogi zamiejskie, inaczej na terenach wiejskich to 292, 037 km. Najdłuższy odcinek dróg powiatowych przebiega przez gminę Ćmielów – łącznie 83,850 km. Przez teren powiatu przebiega jedna czynna magistrała kolejowa umożliwiająca między innymi komunikację z głównym ośrodkiem miejskim na terenie województwa świętokrzyskiego - linia kolejowa nr 25 relacji Łódź Kaliska-Dębica. Za pośrednictwem Skarżyska-Kamiennej możliwa jest komunikacja drogą kolejową z Krakowem i Warszawą (linia kolejowa nr 8). Na terenie powiatu funkcjonuje również komunikacja autobusowa. W 2019 roku na terenie powiatu znajdowało się 69,4 km ścieżek rowerowych (GUS 2019).

Według danych GUS (XII 2019 r.) w 2019 roku, teren powiatu zamieszkiwało 108.964 osób natomiast gęstość zaludnienia wynosiła 177 osób na km². Liczba ludności od wielu lat wykazuje spadek. W 2019 roku (dane GUS 2019) około 62% mieszkańców było w wieku produkcyjnym natomiast 38% w wieku przed lub poprodukcyjnym. Największą pod względem liczby ludności miejscowością na terenie powiatu jest Ostrowiec Świętokrzyski - 68.641 mieszkańców (dane GUS 2019), co stanowi około 26% ogólnej liczby ludności powiatu. Drugą pod względem liczby ludności miejscowością jest Ćmielów - 2.997 mieszkańców, a trzecią Kunów - 2.911 mieszkańców (dane GUS VI 2020 r.).

W 2020 roku na terenie powiatu funkcjonowało 8.366 podmiotów gospodarczych zarejestrowanych przez osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (III kwartał 2020), z czego około 33% z nich działało w branży handlu hurtowego i detalicznego oraz naprawie pojazdów samochodowych, 15,5% w budownictwie, 9,5% w transporcie i gospodarce magazynowej, 8% w przetwórstwie przemysłowym. W 2019 roku na terenie powiatu funkcjonowało kino, muzeum, biblioteki publiczne wraz z filiami, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice:

- Instytucje Kultury, dla których organizatorem jest Powiat Ostrowiecki:
 - Muzeum Historyczno-Archeologiczne w Ostrowcu Świętokrzyskim z oddziałami: Pałac Wielopolskich w Częstocicach oraz Muzeum Archeologiczne i Rezerwat „Krzemionki”
- Instytucje Kultury, dla których organizatorem jest Gmina Ostrowiec Świętokrzyski, które funkcjonują w obiektach Ostrowieckiego Browaru Kultury:
 - Biuro Wystaw Artystycznych
 - Miejskie Centrum Kultury
 - Kino „Etiuda” Miejskiego Centrum Kultury
 - Galeria Fotografii - Miejskiego Centrum Kultury
 - Miejska Biblioteka Publiczna z filiami

- Instytucje Kultury, dla których organizatorem jest Gmina Kunów:
 - Miejsko Gminna Biblioteka Publiczna w Kunowie z filiami w Bukowie, Dołach Biskupich, Janiku, Nietulisku Dużym i Wymysławie
- Instytucja Kultury, dla której organizatorem jest Gmina Ćmielów:
 - Dom Kultury im. Witolda Gombrowicza w Ćmielowie
- Instytucje Kultury i obiekty, dla których organizatorem jest Gmina Bodzechów:
 - Gminna Biblioteka Publiczna w Bodzechowie z/s w Szewnie z filią w Bodzechowie
 - Świetlica Wiejska w Goździelinie
 - Świetlica Wiejska w Gromadzcicach
 - Świetlica Wiejska w Magoniach
 - Świetlica Wiejska w Mychowie
 - Świetlica Wiejska w Przyborowie
 - Świetlica Wiejska w Szybach
 - Świetlica Wiejska w Świrnie
- Instytucja Kultury, dla której organizatorem jest Gmina Bałtów:
 - Gminna Biblioteka Publiczna w Bałtowie
- Instytucje Kultury, dla których organizatorem jest Gmina Waśniów:
 - Gminny Ośrodek Kultury i Sportu
 - Gminna Biblioteka Publiczna w Waśniowie

Ponadto na terenie Powiatu Ostrowieckiego funkcjonuje: Żywe Muzeum Porcelany w Ćmielowie działające przy fabryce porcelany AS Ćmielów oferujące m.in. zapoznanie się z techniką ręcznej produkcji porcelany, Izba Pamięci Cukrownictwa Krajowej Spółki Cukrowej S.A. usytuowana na terenie dawnej cukrowni “Częstocice” w Ostrowcu Świętokrzyskim oraz Muzeum Dinozaurów na terenie Bałtowskiego Kompleksu Turystycznego prezentujące dzieje życia na Ziemi.

Ważnym elementem na kulturalnej mapie Powiatu będzie Centrum Tradycji Hutnictwa, które zostanie otwarte w 2022 r. w rozbudowanym dawnym Zakładowym Domu Kultury Huty Ostrowiec w Ostrowcu Świętokrzyskim. Wystawa podzielona będzie na 13 działów tematycznych: Kamienna, najpracowitsza z polskich rzek; Starożytne hutnictwo; W staropolskiej Kuźnicy; Pierwsze wielkie piece; Górnictwo i węglarstwo; Wielki piec; Stalownia; Walcownia; Ludzie huty; Stara huta; Oświata, sport, kultura.; Huta, dom, rodzina.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę prawną opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dla realizacji wskazanych celów program określa zasady dotyczące finansowania i inicjowania działań ochronnych w stosunku do środowiska kulturowego, w skład którego wchodzi obiekty zabytkowe oraz tereny archeologiczne na obszarze Powiatu Świeckiego. Jednocześnie nakłada następujące obowiązki i uprawnienia:

1. uwzględniania w programie rozwoju powiatu oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),

2. sporządzania przez zarząd powiatu na okres 4 lat powiatowego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1),
3. obowiązek przyjęcia przez radę powiatu powiatowego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 3),
4. sporządzenia co 2 lata i przedstawienia radzie powiatu sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

2.1. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce reguluje Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków, co zostało zawarte w:

- art. 5 Konstytucji RP, określającym dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie,
- art. 6 ust. 1 Konstytucji RP mówiącym, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju,
- art. 85 Konstytucji RP stanowiącym, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

W świetle ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza i polega w szczególności na zapewnieniu warunków (art. 5):

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku,
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
3. zabezpieczenia zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ponadto ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie podlegają (art. 6 ust. 1):

1. zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
2. zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2019 r. poz.1479),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodziełami oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
3. zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6 ust. 2).

Ustawa określa także sposób i formy ochrony zabytków, którymi są (art. 7):

1. wpis do rejestru zabytków,
- 1a. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
2. uznanie za Pomnik Historii,
3. utworzenie parku kulturowego,
4. ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej.

Art. 20 stanowi, że projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 zapisano, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Według art. 22 ust. 4 wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do obowiązków powiatu należy m.in.:

- sporządzenie powiatowego programu opieki nad zabytkami (art. 87),
- sporządzenie powiatowego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, opracowanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 sierpnia 2004 roku.

W art. 81 wskazano możliwość uzyskania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ale także przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków:

1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.
2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Szczegółowo określono obowiązki powiatu i gminy w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których powiat i gmina jest właścicielem lub posiadaczem. Są one zawarte w art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72 ww. ustawy.

Wzmiankowany wyżej art. 87 ustawy określa obowiązek powiatu dotyczący sporządzenia i uchwalenia powiatowego programu opieki nad zabytkami:

- program powinien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w ustawie (wymienionym w rozdz. 2 niniejszego opracowania),
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu zarząd powiatu sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie powiatu.

Przy sporządzaniu programu wzięto pod uwagę również następujące akty prawne:

- ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r. poz. 293),
- ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. 2020 poz. 1333),
- ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2020 r. poz. 1219),
- ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2020 r. poz. 55),
- ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2020 r. poz. 65),
- ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194),
- ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2020 r. poz. 1057).

2.2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Rządowymi dokumentami tworzącymi ramę do mecenatu oraz nowoczesnej polityki względem materialnej poprawy stanu zabytków są:

I. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Celem głównym Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami jest: *Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami.*

Jest on wdrażany przez trzy cele szczegółowe oraz poprzez odpowiednie kierunki działania:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego
 - Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym
 - Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
 - Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
 - Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
 - Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.
 - Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym
 - Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
 - Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
 - Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
 - Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.
- Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
 - Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
 - Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).
 - Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego
 - Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego
 - Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości
 - Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,

- Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
- Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami
 - Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

II. Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 r.

Uchwałą nr 239/2011 z dnia 13 grudnia 2011 r. Rada Ministrów określiła koncepcję przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 roku, która będzie realizowana poprzez wdrażanie celów szczegółowych:

- Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności,
- Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów,
- Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej,
- Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski,
- Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa,
- Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

2.3. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Powiatowy program opieki nad zabytkami dla Powiatu Ostrowieckiego wykazuje zgodność, zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

- I. Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020** (Uchwała nr XLII/508/06 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 26 października 2006 r. w sprawie uchwalenia Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020, która utraciła moc na rzecz Uchwały Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego nr XXXIII/589/13 z dnia 16 lipca 2013 r., aktualizującej wspomnianą strategię).

Sejmik Województwa Świętokrzyskiego na podstawie przepisów ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym zobowiązany jest do uchwalenia strategii rozwoju województwa. Obowiązująca na terenie województwa świętokrzyskiego Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020, która określa kierunki, cele i uwarunkowania rozwoju województwa przestała obowiązywać. Obecnie prowadzone są prace nad nową strategią (Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2030+), której założenia zostały przedstawione w dalszej części niniejszego opracowania.

Wytyczne ze Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020 stanowiły podstawę konstrukcji planu zagospodarowania przestrzennego, dzięki czemu stały się one czynnikiem determinującym również zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego i przyrodniczego.

Strategii przyświecała wizja: Świętokrzyskie – region zasobny w kapitał i gotowy na wyzwania, natomiast misja województwa w Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020 została określona słowami: Pragmatyczne dążenie do najpełniejszego i innowacyjnego wykorzystania przewag i szans, odwrócenia niekorzystnych tendencji demograficznych oraz podniesienia jakości życia mieszkańców przy jednoczesnej dbałości o stan środowiska.

Dokument wyznaczył sześć celów strategicznych, które uszczegóławiają zakres podejmowanych działań, w tym:

1. Koncentracja na poprawie infrastruktury regionalnej.
2. Koncentracja na kluczowych gałęziach i branżach dla rozwoju gospodarczego regionu.
3. Koncentracja na budowie kapitału ludzkiego i bazy dla innowacyjnej gospodarki.

4. Koncentracja na zwiększeniu roli ośrodków miejskich w stymulowaniu rozwoju gospodarczego regionu.
5. Koncentracja na rozwoju obszarów wiejskich.
6. Koncentracja na ekologicznych aspektach rozwoju regionu

W ramach każdego z celów strategicznych wyznaczono szereg celów operacyjnych, a w ich ramach kluczowe postulaty, które miały za zadanie szczegółowe określenie kierunków rozwoju.

Ponadto w treści Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020 wyznacza ona kluczowe dla województwa płaszczyzny współpracy na poziomie międzynarodowym, międzyregionalnym i ponadregionalnym, określając jej główne założenia i planowane w jej ramach przedsięwzięcia do realizacji.

Najbardziej bezpośredni wpływ na opiekę nad zabytkami miały cele operacyjne wyszczególnione poniżej:

Cel strategiczny 1: Koncentracja na poprawie infrastruktury regionalnej

Cel operacyjny: Poprawa infrastruktury społecznej i usług publicznych, czyli wzrost kapitału społecznego, wsparcie zatrudnienia i wyższa jakość życia w regionie:

- usprawnienie materialne i organizacyjne takich instytucji jak m.in.: szpitale, sanatoria, jednostki organizacyjne pomocy i integracji społecznej, szkoły, przedszkola, obiekty kultury, obiekty sportowe, instytucje administracji publicznej, organizacje pozarządowe,
- tworzenie na poziomie regionalnym i lokalnym systemowych rozwiązań, wzmacniających więzi społeczne mieszkańców oraz umożliwiających likwidację barier dla społecznej i obywatelskiej aktywności mieszkańców (szczególnie młodzieży),
- rozwój sektora ekonomii społecznej oraz sektora organizacji pozarządowych, jako istotnych elementów systemu zaspokajania potrzeb społecznych.

Cel operacyjny: Rozwój harmonijny i ład przestrzenny, czyli nie zapominajmy o tym co już jest:

- przeciwdziałanie niszczeniu mienia publicznego,
- przeciwdziałanie chaotycznej i niekontrolowanej suburbanizacji,
- harmonijną zabudowę - unikanie dysonansu pomiędzy nowymi i już istniejącymi obiektami.

Cel strategiczny 2: Koncentracja na kluczowych gałęziach i branżach dla rozwoju gospodarczego regionu

Cel operacyjny: Pakietyzacja i komercjalizacja produktu turystycznego – czyli rynkowa gra zespołowa:

- rozbudowa i modernizacja infrastruktury turystycznej oraz wzmacnianie potencjału turystycznego regionu,
- wsparcie władz samorządowych w zakresie promocji regionu, wykorzystującej zróżnicowane kanały dotarcia do potencjalnego klienta,
- dalszy rozwój turystyki wydatnie wykorzystującej bogate dziedzictwo kulturowe regionu (m.in. turystyki kulturowej, edukacyjnej, geologicznej, rodzinnej, sportowej, wypoczynkowej, alternatywnej tzw. „zielonej turystyki”),
- wspieranie szkoleń zmierzających do wzrostu standardu świadczonych usług turystycznych.

Cel strategiczny 3: Koncentracja na budowie kapitału ludzkiego i bazy dla innowacyjnej gospodarki

Cel operacyjny: Sprzyjanie kumulowaniu kapitału ludzkiego czyli zdrowi, kreatywni i wykształceni ludzie jako podstawa myślenia o pomyślnej przyszłości:

- wsparcie przemysłu twórczego oraz przedsiębiorczości w kulturze i edukacji,
- propagowanie, szczególnie wśród młodych mieszkańców regionu, wolontariatu i innych form aktywności społecznej i obywatelskiej, umożliwiających podniesienie kompetencji społecznych, budowę więzi ze swoim regionem oraz zdobycie pierwszego doświadczenia,
- pełne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego, ułatwianie dostępu do dóbr kultury, między innymi poprzez digitalizację zbiorów dziedzictwa kulturowego.

Cel strategiczny 5: Koncentracja na rozwoju obszarów wiejskich

Cel operacyjny: Rozwój funkcji pozarolniczych

- rozwój agroturystyki, która w przypadku województwa świętokrzyskiego jest jednym z wiodących turystycznych obszarów produktowych, stwarzających możliwości zwiększenia dochodów społeczności lokalnej.

II. Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030 +

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego w nowej perspektywie do roku 2030+ jest obecnie w fazie przygotowania. W dniu 9 grudnia 2020 roku Uchwałą 3093/2020 Zarządu Województwa Świętokrzyskiego został przyjęty projekt Strategii rozwoju województwa świętokrzyskiego do 2030 roku z perspektywą na kolejne lata. W związku z przyjęciem projektu strategii można prognozować, ostatecznie jakie kierunki rozwoju będą priorytetowymi w najbliższej dekadzie oraz w ramach jakich działań będą one realizowane.

Wizją jaka przyświeca mającej niebawem wejść w życie strategii województwa ujęta jest w zapisie *Świętokrzyskie w 2030 roku to ambitny region o atrakcyjnym wizerunku*:

- wnoszący coraz większy wkład w rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy Polski i Europy,
- szanujący i dbający o swoje dziedzictwo kulturowe i środowisko naturalne,
- będący dobrym miejscem do życia, pracy i rozwoju.

Strategia wyznacza również misję jaka przyświeca opracowywanemu dokumentowi, określoną jako trzy główne postulaty brzmiące następująco - *Samorząd Województwa Świętokrzyskiego*:

- tworzy przestrzeń współdziałania, pozwalającą na wykorzystanie potencjału mieszkańców i przedsiębiorców regionu dla budowania wspólnoty o wysokim kapitale społecznym i rosnącej zdolności konkurencyjnej,
- uzyskuje konsensus w regionie wokół najważniejszych celów strategicznych i przedsięwzięć, służących modernizacji i transformacji ścieżki rozwoju województwa,
- pozyskuje kapitał stymulujący rozwój regionu, obejmujący publiczne środki finansowe (od wspólnotowych po lokalne), środki prywatne (w tym – nowe inwestycje zewnętrzne).

W ramach zdefiniowanej misji wyszczególniono cele strategiczne, które dotyczą różnych sfer rozwoju województwa i poprawy życia jego mieszkańców. Należą do nich:

- Inteligentna gospodarka i aktywni ludzie,
- Przyjazny dla środowiska i czysty region,
- Wspólnota i bezpieczna przestrzeń, które łączą ludzi,

oraz cel horyzontalny odnoszący się po części do każdego z wyżej wymienionych celów strategicznych brzmiący następująco: Sprawne zarządzanie regionem.

W ramach poszczególnych celów strategicznych można wyróżnić cele operacyjne uszczegóławiające zakres działań w ramach danego zagadnienia.

Zagadnienia związane z szeroko pojętą kulturą oraz ochroną dziedzictwa kulturowego są podejmowane w ramach pozostałych celów strategicznych, operacyjnych i kluczowych kierunków działań określonych przez strategię:

Cel strategiczny: Inteligentna gospodarka i aktywni ludzie

Cele operacyjne: Wsparcie procesu transformacji kluczowych branż gospodarki regionu

Kluczowe kierunki działań: Wzrost potencjału turystycznego regionu w oparciu o walory uzdrowiskowe, dziedzictwo kulturowe i środowisko naturalne sprzyjające rozwojowi turystyki prozdrowotnej

Strategia przewiduje w celu zwiększenia potencjału turystycznego regionu wykorzystanie dostępnych zasobów dziedzictwa kulturowego w celu wzrostu ich udziału w dążeniu do tworzenia konkurencyjnej oferty turystycznej i markowych produktów województwa.

Cel strategiczny: Przyjazny dla środowiska i czysty region**Cele operacyjny:** Poprawa jakości i ochrona środowiska przyrodniczego**Kluczowe kierunki działań:** Ochrona i kształtowanie krajobrazu

Pomimo, iż cel operacyjny wprost nie mówi o dziedzictwie kulturowym, kluczowy kierunek działań jakim jest ochrona i kształtowanie krajobrazu uwzględnia w edukacji dzieci i młodzieży budowanie regionalnej tożsamości oraz poszanowania, ochrony i zachowania dóbr kultury dla przyszłych pokoleń.

Cel strategiczny: Wspólnota i bezpieczna przestrzeń, które łączą ludzi**Cel operacyjny:** Silny kapitał społeczny w regionie

Kluczowe kierunki działań: Zwiększenie poczucia tożsamości regionalnej mieszkańców
 Wspieranie działań mających na celu wysoką jakość edukacji
 Rozwój instytucji kultury i dziedzictwa kulturowego

Opis: Podejmowane działania powinny uwzględniać również potrzeby osób planujących się w nim osiedlić, stąd też konieczne jest budowanie oferty kulturalnej skierowanej do tej grupy odbiorców i jej powszechna dostępność przy uwzględnieniu charakterystyki regionu i dostępnych zasobów dziedzictwa kulturowego. Powinno się dążyć do rozwoju infrastruktury towarzyszącej turystyce z uwzględnieniem oznakowania przy głównych szlakach komunikacyjnych.

Cel strategiczny: Wspólnota i bezpieczna przestrzeń, które łączą ludzi**Cel operacyjny:** Wzmocnienie spójności przestrzennej i społecznej regionu**Kluczowe kierunki działań:** Rewitalizacja obszarów zdegradowanych

Opis: Samorząd województwa występuje w roli organu wspierającego rewitalizację obszarów zdegradowanych. Planowanie przestrzenne powinno wiązać się z uwzględnieniem interesu społecznego i poprawą standardów gospodarowania przestrzenią.

Cel strategiczny: Sprawne zarządzanie regionem**Cele operacyjny:** Budowa rozpoznawalnej marki regionu świętokrzyskiego

Kluczowe kierunki działań: Promocja regionu jako miejsca atrakcyjnego do życia
 Promocja gospodarcza i turystyczna regionu

Promocja regionu realizowana między innymi poprzez głęboko w nim zakorzenione tradycje przemysłowe z uwzględnieniem szerokiej oferty turystycznej w celu budowania marki regionu.

III. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego (Uchwała nr XLVII/833/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 22 września 2014 r. w sprawie uchwalenia Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego).

Zasady kształtowania przestrzeni oraz kierunki zagospodarowania dla terenów wchodzących w skład administracyjnych granic województwa Świętokrzyskiego określone zostały w obowiązującym planie zagospodarowania przestrzennego województwa Świętokrzyskiego uchwalonym Uchwałą nr XLVII/833/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 22 września 2014 r. Plan Zagospodarowania przestrzennego doczekał się również aktualizacji na mocy Uchwały nr XXVII/377/20 z dnia 28 grudnia 2020 r. dotyczącej Planu Zagospodarowania Przestrzennego Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Województwa. Jest to jednak aktualizacja odnosząca się jedynie do wspomnianego obszaru i nie dotyczy bezpośrednio Powiatu Ostrowieckiego. Swoim zasięgiem obejmuje on miasto Kielce, oraz gminy Miedziana Góra, Zagnańsk, Łączna, Masłów, Górnio, Daleszyce, Morawica, Sitkówka-Nowiny, Chęciny, Piekoszków, Strawczyn, Chmielnik i Łączna.

Podstawowym celem zagospodarowania przestrzennego województwa świętokrzyskiego wg wskazanego powyżej dokumentu jest „Wzmocnienie spójności terytorialnej regionu oraz konkurencyjności jego struktur funkcjonalnych drogą poprawy dostępności komunikacyjnej, zwiększenia wpływu miast na sąsiadujące obszary wiejskie, a także ułatwienia dostępu społeczeństwa do rynków pracy i wyżej zorganizowanych usług”.

Został także określony cel generalny: „Kształtowanie zrównoważonej, harmonijnej struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa świętokrzyskiego, sprzyjającej poprawie atrakcyjności i spójności terytorialnej regionu oraz efektywnemu wykorzystaniu jego potencjałów rozwoju, przy jednoczesnym wsparciu dla rozwiązań innowacyjnych i przyjaznych środowisku przyrodniczemu”. W jego ramach określono cele do realizacji, z których jeden bezpośrednio odnosi się do dziedzictwa kulturowego: „Ochrona i racjonalne zagospodarowanie zasobów przyrodniczych i dóbr kultury, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Opracowanie wskazuje jako priorytety do realizacji:

- intensyfikację i pogłębianie rozpoznania zasobów dziedzictwa kulturowego,
- ochronę i rewaloryzację zabytkowych układów przestrzennych miast i wsi,
- zachowanie i ochronę obiektów i zespołów o najwyższej randze oraz szczególnym znaczeniu dla kultury narodowej i dziedzictwa światowego,
- zachowanie najcenniejszych krajobrazów kulturowych,

- promocję i eksponowanie najcenniejszych obiektów,
- tworzenie warunków do współpracy samorządów lokalnych z partnerami społecznymi i prywatnymi w celu pozyskania środków na rewaloryzację zabytków.

Dla celu jakim jest Ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego, określono cele wspomagające, które są uzupełnieniem wyznaczonych priorytetów. Należą do nich:

- dążenie do pełnego rozpoznania zasobów dziedzictwa kulturowego oraz objęcie ochroną cennych obiektów i zespołów zabytkowych oraz obszarów o wartościowym krajobrazie kulturowym,
- przeprowadzenie prac rewaloryzacyjnych najcenniejszych zabytków, przede wszystkim układów urbanistycznych oraz obiektów i zespołów o szczególnych walorach.

W ramach prowadzonych działań Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego zakłada:

- respektowanie przepisów i wymagań ochronnych przy rewaloryzacji obiektów i zespołów zabytkowych objętych ochroną prawną,
- racjonalne, zgodne z wymogami konserwatorskimi zagospodarowanie, użytkowanie i udostępnianie obiektów zabytkowych, z uwzględnieniem celów kulturowych i turystycznych,
- unikanie przekształceń przestrzennych mogących zagrażać zasobom dziedzictwa kulturowego, np. dysharmonijne lub szkodliwe sąsiedztwo,
- eksponowanie w strukturze przestrzennej, w panoramach i sylwetach miejscowości elementów najcenniejszych,
- komponowanie nowych struktur z uwzględnieniem historycznej zabudowy,
- prowadzenie archeologicznych badań ratunkowych na terenach realizowanych lub przewidzianych do realizacji inwestycji wielkoobszarowych,
- edukację społeczną w zakresie wartości i znaczenia obiektów kulturowych dla promocji i rozwoju województwa oraz integracji regionalnej.

Do głównych zadań wyznaczonych w ramach polityki przestrzennej należy między innymi zabezpieczenie zespołów i obiektów zabytkowych oraz ich rewitalizacja. Opracowanie przedstawia szereg działań i narzędzi służących temu celowi:

- wnioskowanie o dokonanie wpisu cennych obiektów do rejestru zabytków,
- egzekwowanie odpowiednich zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz objęcie tymi planami wszystkich terenów szczególnej ochrony konserwatorskiej,
- tworzenie warunków przestrzennych do organizacji parków kulturowych – wskazane jest przeanalizowanie możliwości tworzenia parków kulturowych na obszarach o wyróżniającym się

krajobrazie kulturowym. W tym celu niezbędne jest wykonanie szczegółowej inwentaryzacji terenu i przygotowanie odpowiedniej dokumentacji. Interesującym przypadkiem jest obszar doliny rzeki Kamiennej, dla którego w przeszłości opracowano dokumentację wskazując go jednocześnie, jako projektowany Park Kulturowy Doliny Rzeki Kamiennej,

- podjęcie starań o utworzenie pomników historii, takich jak:
 - Sandomierz – układ urbanistyczno-krajobrazowy miasta,
 - Kielce – zespół Wzgórza Zamkowego,
 - Wąchock – zespół klasztoru cystersów,
 - Ujazd – zespół „Krzyżtopór”,
 - Szydłów i Chęciny – układy urbanistyczno-krajobrazowe,
 - Święty Krzyż – zespół klasztoru pobenedyktynskiego,
 - Chmielnik – „Świętokrzyski Sztetl” – ośrodek edukacyjno-muzealny w byłej synagodze.

Strategia wymienia w swojej treści również wzorce postępowania w celu tworzenia przestrzeni kulturowej:

- opracowanie wzorcowych projektów architektonicznych zabudowy mieszkalnej (zwłaszcza wiejskiej i małomiasteczkowej) i innej, twórczo kontynuującej tradycje regionalne lub subregionalne, jak też skuteczne promowanie ich realizacji,
- poprzedzanie planów miejscowych analizami kompozycyjno-widokowymi otoczenia funkcjonalnego zabytków celem prawidłowego zagospodarowania przedpola widokowego i ochrony ich ekspozycji (z ewentualnym wykluczeniem zabudowy w bezpośrednim ich sąsiedztwie),
- poszerzenie zakresu konkursów architektoniczno-urbanistycznych o projekty architektoniczne obiektów eksponowanych w krajobrazie kulturowym (zwłaszcza historycznym),
- opracowanie programu wsparcia ochrony zasobów zabytkowego i tradycyjnego budownictwa wiejskiego — drewnianego, jeszcze liczego, ale szczególnie narażonego na masowe ubytki w nieodległej przyszłości,
- preferowanie oddolnych inicjatyw odnowy dziedzictwa kulturowego i włączenia go w przestrzeń turystyczną,
- wskazywanie w planach miejscowych wartościowych obiektów dóbr kultury współczesnej wraz z określeniem zasad ich ochrony.

Opracowanie wyznacza również obiekty i struktury, które powinny zostać objęte szczególną opieką:

- pozostałości dziedzictwa przemysłowego, będącego wyróżnikiem tożsamości kulturowej regionu świętokrzyskiego,
- historyczne układy ruralistyczne, zwłaszcza o najstarszej metryce osadniczej oraz układy urbanistyczne małych miast o ciekawej, lecz słabo udokumentowanej przeszłości, a ponadto

rozpoznanie zakresu zachowania tradycyjnej zabudowy wiejskiej i historycznej zabudowy małomiasteczkowej,

- wartościowe elementy małej architektury sakralnej (krzyże, figury i kapliczki), dotychczas niedostatecznie udokumentowane konserwatorsko, natomiast ważne dla tożsamości lokalnej i miejscowego krajobrazu kulturowego,
- miejsca historyczne, związane z ważnymi wydarzeniami, w tym militarnymi (np. pola bitew), a także z działalnością wybitnych postaci historycznych, zasłużonych dla kraju i regionu, w tym postaci zapomnianych,
- cenne obiekty archeologiczne wraz z doprowadzeniem do finalizacji prac AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski),
- wartościowe elementy dóbr kultury współczesnej.

IV. Program Opieki nad Zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013-2016 (uchwała nr XXIX/524/13 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 25 marca 2013 r.)

Na chwilę obecną ostatnim i najbardziej aktualnym dokumentem na szczelbu wojewódzkim sporządzonym przez samorząd województwa świętokrzyskiego jest program opieki nad zabytkami na lata 2013-2016. Dotychczas nie został opracowany nowy program obejmujący aktualne ramy czasowe.

Głównym zamierzeniem „Programu opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013-2016” było określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Świętokrzyskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego województwa świętokrzyskiego. Celem działania samorządu województwa jest zharmonizowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa. Prowadzenie spójnej polityki i zintegrowanej ochrony dziedzictwa kulturowego oraz współdziałanie wszystkich szczebli jednostek samorządu terytorialnego w województwie z instytucjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi, podmiotami gospodarczymi, posiadaczami i użytkownikami zabytków umożliwi osiągnięcie wyznaczonych celów i zamierzeń określonych w dokumencie programowym.

Realizacja programów dowodzi, iż dzięki dotacjom z budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego oraz wysiłkowi właścicieli coraz więcej obiektów zabytkowych zostaje poddanych pracom remontowym i konserwatorskim, stając się wyróżnikami przestrzennymi w lokalnym krajobrazie. Stąd też istotne jest, aby „Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013-2016” doczekał się kontynuacji.

„Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013-2016” w swoich założeniach określał cele szczegółowe, a wśród nich kierunki działań mających na celu realizację założeń dokumentu. Do głównych celów należały: ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego polegająca między innymi na ewidencjonowaniu zabytków, sporządzaniu ich dokumentacji i prowadzeniu badań oraz ścisłej współpracy służb konserwatorskich z administracjami na poziomie lokalnym i właścicielami obiektów. W dokumencie zwrócono również uwagę na edukację, ochronę zabytków ruchomych, nadzór nad pracami konserwatorskimi oraz wsparcie w celu uzyskania dofinansowania na ich restaurację. W programie jako istotne wymieniana się prowadzenie dalszych prac archeologicznych na terenie województwa w celu lepszej identyfikacji ich zasobów. Ważną kwestią poruszaną w dokumencie jest położenie nacisku na zrównoważony rozwój w celu kreowania właściwej polityki przestrzennej.

Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego miało na celu promowanie jego zasobów, wykorzystanie regionalnego potencjału w celu lepszej opieki nad zabytkami, między innymi poprzez ich wykorzystanie na cele społeczne oraz na użytek małych i średnich przedsiębiorstw, które przejęłyby nad nimi pieczę. Wskazywało również, aby zasoby dziedzictwa kulturowego udostępnić szerszemu gronu odbiorców za pośrednictwem nowoczesnych technik archiwizacji zbiorów oraz poprzez modernizację obiektów, jak też nowe ciekawe formy ekspozycji.

2.4. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

I. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego do roku 2020

Na dzień sporządzania niniejszego dokumentu, nie powstał dokument - strategia dotycząca nowej perspektywy po roku 2020. W związku z tym należy przyjąć, że założenia ustalone przez strategię są nadal obowiązujące i aktualne. Powiat Ostrowiecki przystąpił do opracowania dokumentu Strategia Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego do roku 2030+ i zakłada się, że powinien on zostać sfinalizowany do końca 2021 roku.

Strategia Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego do roku 2020 wskazuje wraz z określonymi dla niej priorytetami, celami pierwszorzędnymi i drugorzędnymi do realizacji, pięć obszarów strategicznych, którymi są:

1. Ekologia,
2. Gospodarka,
3. Infrastruktura,
4. Przestrzeń,
5. Społeczność.

Obszarami, które bezpośrednio w Strategii Zrównoważonego Powiatu Ostrowieckiego odnoszą się do dziedzictwa kulturowego są:

Obszar strategiczny: Infrastruktura:

Cele pierwszorzędne: Podjąć działania w kierunku wykorzystania walorów turystycznych i historycznych powiatu z uwzględnieniem rozwoju gospodarczego

Kierunki działania:

Parki tematyczne w oparciu o tradycje hutnicze

Cele pierwszorzędne: Wykorzystanie infrastruktury starej huty

Kierunki działania:

Muzeum hutnictwa jako element turystyki przemysłowej,

Przebudowa infrastruktury technicznej na obszarze starego zakładu Huty,

Rewitalizacja terenów po starej hucie.

Obszar strategiczny: Społeczność

Priorytety: Uwzględnić charakter regionu przy kreowaniu nowych inwestycji

Kierunki działania:

Rozwój turystyki w oparciu o dziedzictwo kulturowe

Obszar strategiczny: Przestrzeń:

Priorytety: Uwzględnić walory krajobrazowo-turystyczne w rozwoju powiatu

Kierunki działań:

Dolina Kamiennej jako naturalne zaplecze turystyki kwalifikowanej.

W dużym stopniu strategia poprzez realizację innych wyznaczonych w niej priorytetów oraz celów dotyczy tematyki, która ma znaczenie dla realizacji przedsięwzięć związanych z dziedzictwem kulturowym i jego ochroną i należą do nich:

Obszar strategiczny: Ekologia

Cele pierwszorzędne: Promowanie zrównoważonego rozwoju z uwzględnieniem obszarów turystycznych

Kierunki działań:

Promowanie czystego ekologicznie ogrzewania domów

Obszar strategiczny: Gospodarka

Priorytety: Zwiększenie nakładów na rozwój turystyki

Kierunki działania:

Rozbudowa bazy noclegowej, gastronomicznej i punktów informacji turystycznej na terenie powiatu,
Szeroko rozumiana promocja walorów turystycznych na forum ogólnopolskim i międzynarodowym,
Utworzenie produktu markowego.

Cele pierwszorzędne: Wielopłaszczyznowe promowanie Powiatu

Kierunki działania:

Promocja walorów turystycznych powiatu poprzez publikacje i wydawnictwa,

Obszar strategiczny: Infrastruktura:

Cele pierwszorzędne: Podjąć działania w kierunku rozbudowy bazy turystycznej

Kierunki Działania:

Rozwój gospodarstw agroturystycznych,

Budowa bazy noclegowej i gastronomicznej w bliskim otoczeniu atrakcji turystycznych – tworzenie warunków,

Budowa zaplecza rekreacyjnego i szlaków turystycznych pomiędzy lub wokół zidentyfikowanych produktów turystycznych.

Priorytety: Dbłość o jasność przepisów prawnych

Kierunki działania:

Podnoszenie świadomości społecznej mieszkańców,

Tworzenie czytelnego prawa lokalnego,

Tworzenie miejscowych planów zagospodarowania z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju.

Priorytety: Wykorzystać szanse płynące z członkostwa Polski w Unii Europejskiej

Kierunki działania:

Fundusze strukturalne Unii Europejskiej - lepsze wykorzystanie,

Promocja powiatu na forum międzynarodowym.

Cele pierwszorzędne: Wykorzystać walory dobrego przygotowania poszczególnych gmin, jak i całego Powiatu Ostrowieckiego do absorpcji środków Unii Europejskiej

Kierunki działania:

Budowa bazy projektów w porozumieniu z organizacjami pozarządowymi,

Partnerstwo Publiczno-Prywatne.

Obszar strategiczny: Przestrzeń

Cele pierwszorzędne: Podjąć działania w kierunku wykorzystania walorów turystycznych i historycznych powiatu z uwzględnieniem rozwoju gospodarczego

Kierunki działania:

Stworzenie nowych produktów turystycznych w oparciu o walory naturalne,

Zintegrowane piesze i rowerowe szlaki turystyczne,

Parki tematyczne w oparciu o tradycje hutnicze.

Realizacja tych zamierzeń ma pomóc zrealizować cel strategiczny, którym jest wzrost znaczenia kultury oraz promocja dziedzictwa historycznego i kulturowego powiatu poprzez modernizację obiektów kulturalnych i zabytkowych oraz poprawę dostępności do dóbr kultury.

Jest to dokument pomocny przy realizacji wyznaczonych kierunków rozwoju regionu, dążeniu do osiągnięcia celów w perspektywie długofalowej. W celu wskazania szczegółowych zadań do realizacji ze wskazaniem podmiotów odpowiedzialnych za ich wykonanie oraz źródeł finansowania należy stworzyć właściwe dokumenty wykonawcze.

Konieczność stworzenia nowego programu wynika przede wszystkim z dostosowania zapisów dokumentu do aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej oraz do zmian w sytuacji prawnej. Kluczowa jest także zmiana paradygmatu terytorialnej polityki rozwoju wraz z rozpoczęciem nowej perspektywy budżetowej Unii Europejskiej.

II. Program Rozwoju Turystyki i Promocji Powiatu Ostrowieckiego do roku 2020+ (Uchwała nr IV/18/2018 Rady Powiatu Ostrowieckiego z dnia 21 grudnia 2018 r.)

Opracowany w 2018 r. Program Rozwoju Turystyki i Promocji Powiatu Ostrowieckiego ma stanowić skuteczne narzędzie w procesie promocji Powiatu Ostrowieckiego. Wymienione w programie obszary rozwoju społeczno-gospodarczego nawiązują do „Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego”. Poruszana tematyka „Przestrzeni” bezpośrednio porusza zagadnienia związane z dziedzictwem kulturowym. Celem nadrzędnym odnoszącym się do wspomnianego obszaru jest: Wykorzystanie walorów krajobrazowo-turystycznych w rozwoju powiatu. W ramach celu nadrzędnego wskazano cele do realizacji oraz kierunki działań poruszające tematykę dziedzictwa kulturowego:

Cel: Podjąć działania w kierunku rozwoju istniejących obszarów turystycznych.

Kierunki działania:

Rozwijać istniejące usługi w ramach dziedzictwa kulturowego opartego na prehistorycznych korzeniach (górnictwo neolityczne),

Stworzyć produkt turystyczny związany z postacią Witolda Gombrowicza,

Zagospodarować turystycznie ruiny walcowni w Nietulisku Dużym,

Rewitalizacja parku miejskiego w Ostrowcu Św.

Cel: Stworzyć warunki do rozwoju turystyki w oparciu o dziedzictwo hutnictwa.

Kierunki działania:

Muzeum hutnictwa elementem turystyki przemysłowej.

Uruchomienie centrum handlowego w oparciu o halę hutniczą z elementami promocji walorów turystycznych regionu oraz pośrednio w ramach tego samego celu nadrzędnego:

Cel: Podjąć działania w kierunku utworzenia Ostrowieckiego Klastra Turystycznego.

Kierunki działania:

Zorganizowanie forum turystycznego gestorów usług turystycznych, organizacji pozarządowych i administracji publicznej dla wymiany myśli i nawiązania współpracy pomiędzy poszczególnymi podmiotami turystycznymi.

Utworzenie karty turystycznej powiatu dla łączenia sprzedaży poszczególnych produktów turystycznych.

Stworzenie powiązań organizacyjnych i w przyszłości gospodarczych pomiędzy poszczególnymi produktami turystycznymi.

Dodatkowo realizacja celów związanych z promocją dziedzictwa kulturowego może być realizowana pośrednio przez cele wymienione w ramach zagadnień określonych dla celu nadrzędnego jakim jest Tworzenie warunków do rozwoju turystyki:

Cel: Podjąć działania w kierunku aktywnej promocji domen i produktów turystycznych powiatu.

Kierunki działania:

Współpraca między gminami,

Zwiększenie aktywności samorządów lokalnych,

Utworzenie portalu turystycznego w ramach klastra świętokrzyskiego.

Cel: Stworzyć warunki do rozwoju infrastruktury turystycznej.

Kierunki działania:

Stworzenie oferty dla rozbudowy infrastruktury noclegowej,

Inicjowanie powstawania nowych usług gastronomicznych i ich monitoring,

Rozbudowa sieci informacji turystycznej.

Cel: Tworzyć warunki do rozwoju i powstawania nowych produktów turystycznych.

Kierunki działania:

Sprzyjać rozwojowi agroturystyki,

Działać w kierunku zwiększenia poziomu usług w ramach istniejących produktów turystycznych,

Tworzyć nowe produkty turystyczne w oparciu o zidentyfikowane domeny turystyczne,

Tworzyć warunki do rozwoju nowych produktów turystycznych na bazie już istniejących.

III. Gminne programy opieki nad zabytkami z terenu Powiatu Ostrowieckiego

Na dzień sporządzania niniejszego opracowania spośród wszystkich gmin wchodzących w skład Powiatu Ostrowieckiego, obowiązujące gminne programy opieki nad zabytkami posiadają dwie gminy - Ostrowiec Świętokrzyski i Waśniów.

- Gminny Program Opieki nad Zabytkami miasta Ostrowca Świętokrzyskiego na lata 2019 - 2022, przyjęty uchwałą nr XIV/57/2019 Rady Miasta Ostrowca Świętokrzyskiego z dnia 30 maja 2019 r.
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Waśniów na lata 2019-2022 przyjęty uchwałą nr XIV/90/2019 Rady Gminy w Waśniowie z dnia 22 listopada 2019 r.

W przypadku pozostałych samorządów, gminne programy opieki nad zabytkami były opracowane, jednak na chwilę obecną nie zostały zaktualizowane.

Gminne Programy Opieki nad Zabytkami z lat poprzednich to:

- Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Bałtów na lata 2017-2020 - uchwała nr XXVIII/183/2016 Rady Gminy w Bałtowie z dnia 22 listopada 2016 r.
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Bodzechów na lata 2010-2014 - uchwała nr LIII/79/2010 z dnia 29 października 2010 r.
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Ćmielów na lata 2010-2013 - uchwała nr XLV/342/2010 z 10 czerwca 2010 r.
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kunów na lata 2010-2014 - program nie był przyjęty uchwałą.

Gminy Bałtów, Bodzechów i Kunów są aktualnie w trakcie opracowania nowych Programów Opieki nad Zabytkami.

3. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU OSTROWIECKIEGO

3.1. Zarys historii obszaru powiatu¹

Powiat Ostrowiecki

Pierwsze ślady działalności człowieka na terenie powiatu sięgają paleolitu, niemniej najbardziej znany i wartościowy jest zespół kopalni krzemienia pasiastego w Krzemionkach pochodzący z neolitu oraz wczesnej epoki brązu. W pierwszych wiekach naszej ery funkcjonowało w regionie zjawisko zwane „starożytnym hutnictwem świętokrzyskim”. Badania prowadzone w latach 50. XX w. pozwoliły na odkrycie na terenie Gór Świętokrzyskich tysięcy stanowisk będących pozostałościami starożytnych warsztatów metalurgicznych tzw. pieców dymarkowych i osad datowanych od I do IV w n.e. Takie stanowiska zostały odkryte także w Kunowie podczas badań prowadzonych w 1955 r. Pierwsze wzmianki w kontekście Staropolskiego Okręgu Przemysłowego na terenie obecnego powiatu związane są z działalnością kuźnic w 1. poł. XVI w. SOP to najstarszy okręg przemysłowy w Polsce położony na terenie dzisiejszego województwa świętokrzyskiego, a w mniejszym stopniu także na obszarze województw mazowieckiego i łódzkiego. Obejmował swoim zasięgiem m.in. teren Gór Świętokrzyskich oraz dolinę

¹ **Na podstawie:**

50 lat badań nad starożytnym hutnictwem świętokrzyskim: Archeologia - metalurgia – edukacja, pod red. Szymona Orzechowskiego i Ireneusza Suligi [w:] Z Dziejów Regionu i Miasta: rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej 1, s. 176-177

Bielenin Kazimierz, Sprawozdanie z badań nad starożytnym hutnictwem i górnictwem świętokrzyskim przeprowadzonych w 1959 r.

Ćmielów. Dzieje miasta i gminy. Radom 2005

Kaptur Kamil, Podziemne górnictwo rud żelaza w rejonie Ostrowca Świętokrzyskiego i inwentaryzacja reliktyw dawnych robót górniczych [w:] Hereditas Minarionum, 1, 2014, s. 131-144

Myjak Józef, Ćmielów i okolice. Informator turystyczny, Sandomierz 1993

Orzechowski Szymon, Badania nad starożytnym hutnictwem świętokrzyskim w okresie milenijnym [w:] W kręgu obchodów milenijnych na Kielecczyźnie (1957-1966/67). Państwo-Kościół-Nauka-Popularyzacja pod red. Anity Młynarczyk-Tomczyk i Szymona Orzechowskiego, Kielce 2017

Ostrowiec Świętokrzyski. Monografia historyczna miasta, pod red. Wojciecha Kotasiaka, Ostrowiec Świętokrzyski 1997 r.

Ostrowiec Świętokrzyski i powiat ostrowiecki, Bydgoszcz 2008

Ostrowiec Świętokrzyski jako "mała ojczyzna". W kręgu badań nad tożsamością regionalną, pod red. Pawła Gotowieckiego, Ostrowiec Świętokrzyski 2014

Szot-Radziszewska Elżbieta, Działalność przemysłowa Ignacego Kotkowskiego w Dołach Biskupich w drugiej połowie XIX wieku [w:] Studia z historii społeczno-gospodarczej, T.VIII 2010

rzeki Kamiennej. Największy rozkwit przypadł na 1. poł. XIX w. i był związany z osobami Stanisława Staszica i Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego.

W okresie przedpiastowskim tereny dzisiejszego powiatu zamieszkiwały plemiona Lędzian. Tereny obecnego powiatu ostrowieckiego wchodziły na początku polskiej państwowości w skład prowincji sandomierskiej, która po rozbiciu dzielnicowym przypadła Henrykowi Sandomierskiemu. Po zjednoczeniu Polski za panowania Władysława Łokietka księstwo sandomierskie zostało przekształcone w województwo obejmujące powiaty: chęciński, opoczyński, pilzneński, radomski, sandomierski, stężycki, wiślicki i opatowski. Od 1795 r. obszar województwa przejściowo znajdował się w zaborze austriackim, od 1809 r. w Księstwie Warszawskim, a od 1815 r. w zaborze rosyjskim, początkowo w departamencie radomskim, a następnie w województwie sandomierskim. W 1837 r. województwo zostało przemianowane na gubernię sandomierską, a od 1845 r. w gubernię radomską. Po I wojnie światowej w wyniku odzyskania niepodległości, dzisiejsze tereny Powiatu Ostrowieckiego wcielono w skład województwa kieleckiego. W 1924 r. Ostrowiec otrzymał status powiatu grodzkiego, który utracił w 1975 r. Natomiast 1 stycznia 1999 r. w wyniku reformy administracyjnej kraju został utworzony powiat ostrowiecki.

Gmina Ostrowiec Świętokrzyski

Najstarsze ślady działalności człowieka na terenie dzisiejszego Ostrowca Świętokrzyskiego i okolic datowane są na okres paleolitu. W obecnych granicach administracyjnych Ostrowca Świętokrzyskiego położonych jest wiele historycznych miejscowości. Odrębne wcześniej jednostki terytorialne takie jak Denków, Cukrownia, Gutwin, Klimkiewiczów, Koszary, Kuźnia, Ludwików, Piaski z czasem zostały włączone w skład dzisiejszego miasta. Pierwsze historyczne wzmianki dotyczące osadnictwa na terenie dzisiejszego Ostrowca Świętokrzyskiego pochodzą z XIV w. Wzmianki te dotyczą wsi Częstocice oraz Ostrów położonej na prawym brzegu rzeki Kamiennej. Pierwsze próby lokacji miasta na jej terenie podjął Kacper Maciejewski na pocz. XVI w., a następnie przed 1597 r. Jakub Gawroński. W 1564 r. na lewym brzegu rzeki Kamiennej, na mocy przywileju wydanego przez króla Zygmunta Augusta założono Denków, nazywane początkowo Wielkim Michowem. Właścicielami posiadłości byli w tym czasie Janusz ks. Ostrogski, Stanisław hr. Tarnowski oraz bracia Jan i Wojciech Buczaczy. Od tego momentu zaczęła również funkcjonować jedna nazwa miasta – Ostrowiec, które swoje główne dochody czerpało z handlu i rzemiosła. 1. poł. XIX w. to czas intensywnego rozwoju przemysłowego. Dostępne zasoby surowców naturalnych, zwłaszcza rudy żelaza zaowocowały powstaniem zakładów przemysłowych m.in. w Bodzechowie, Brodach Iłżeckich, Chmielowie i Nietulisku. W 1839 r. na terenie Częstocic powstała także cukrownia założona przez Henryka Łubieńskiego. Pierwsza huta na terenie dóbr ostrowieckich powstała w osadzie Kuźnia w 1813 r. z inicjatywy Jerzego Dobrzańskiego, z kolei na 1837 r. datuje się początek budowy nowego

zakładu - Huty Klimkiewiczów, która na przełomie XIX i XX w. była drugim co do wielkości tego typu przedsiębiorstwem na terenie Królestwa Polskiego. Powstawanie nowych obiektów przemysłowych napędzało kolejne inwestycje. W 1893 r. na terenie Bolesławowa otworzono cegielnię oraz fabrykę wyrobów ogniotrwałych w Ostrówku. W 1885 r. Klimkiewiczów uzyskał połączenie kolejowe z Kamienną. Rewolucja 1905 r. przyczyniła się do strajków robotniczych, które doprowadziły do powstania 28 grudnia 1905 r. Republiki Ostrowieckiej obejmującej swoim zasięgiem ówczesne powiaty iłżecki, opatowski i sandomierski. Ostatecznie Republika Ostrowiecka upadła w połowie stycznia 1906 r. po carskiej interwencji wojskowej.

I wojna światowa spowodowała zniszczenia Zakładów Ostrowieckich. Po jej zakończeniu włączono do miasta osiedla m.in. Bolesławów, Filipów, Karolinów, Klimkiewiczów, czy Kuźnię. Na początku lat 20. XX w. ośrodek miejski liczył 27 tys. mieszkańców, w tym ok. 10 tys. ludności żydowskiej. W 1924 r. w związku z dalszym poszerzaniem granic miasta, zostało ono wydzielone z powiatu opatowskiego. Okres międzywojenny to czas intensywnego rozwoju urbanistycznego miasta. Powstało w tym czasie kilka obiektów użyteczności publicznej – szkoła podstawowa, seminarium nauczycielskie, Park Miejski, poczta, ubezpieczalnia społeczna oraz drewniany kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego. Przebudowy doczekał się kościół pw. św. Michała. W 1937 r. zainicjowano budowę domu robotniczego (Zakładowego Domu Kultury Huty „Ostrowiec”). W tym samym roku zaczęła obowiązywać obecna nazwa miasta - Ostrowiec Świętokrzyski (na pocz. XX w. funkcjonowała nazwa Ostrowiec nad Kamienną, natomiast w latach 20. i 30. XX w. Ostrowiec Kielecki). W 1926 r. powstało muzeum społeczne o charakterze krajoznawczym, połączone w 1933 r. z placówką w Opatowie pod wspólną nazwą Muzeum Ziemi Opatowskiej.

8 września 1939 r. miasto liczące wówczas 30 tys. mieszkańców zajęły wojska niemieckie. Okres II wojny światowej spowodował znaczne zniszczenia. W mieście funkcjonował obóz pracy, przejściowe obozy jenieckie oraz getto żydowskie. Szacuje się, że w czasie wojny zginęło 11 tys. ostrowieckich Żydów. Po wojnie przystąpiono do odbudowy miasta, a do jego granic administracyjnych w 1954 r. włączono Brezelię, Częstocice, Denków, Dudy, Gutwin, Kolonię Robotniczą, Koszary i Zygmuntówkę. Tym samym liczba mieszkańców przekroczyła 40 tys. W 1966 r. utworzono Muzeum Regionalne, przemianowane w 1986 r. na Muzeum Historyczno-Archeologiczne.

Gmina Bałtów

Na terenie gminy Bałtów w okolicach wsi Michałów odnaleziono ślady obozowiska wydmyowego pochodzące ze środkowej epoki kamienia. Na środkowy lub górny paleolit można datować zgrzebło wykonane z odłupka z krzemienia czekoladowego odnalezione na krawędzi wysoczyzny w Okole, z kolei

na schyłkowy paleolit można datować półtylczak i rdzeń wiórowy ze Skarbki. Zarejestrowano również bogate osadnictwo neolityczne związane z kulturą pucharów lejkowatych, wołyńsko-lubelską oraz ceramiki malowanej (Skarbka, Pętkowice, Okół). Na przełomie er pojawia się osadnictwo kultury przeworskiej współistniejące z dymarkami związanymi z produkcją żelaza. Z okresu od średniowiecza do współczesności pochodzi kilkanaście stanowisk m.in. nowożytnie żuźle dymarskie potwierdzające istnienie pieców do wytopów żelaza w okolicach Bałtowa.

Pierwsze historyczne zapisy dotyczące Bałtowa związane są z drewnianym kościołem pw. św. Andrzeja, ufundowanym prawdopodobnie w 1326 r. przez Warsza herbu Rawa, usytuowanym na miejscu kaplicy przy obecnym pałacu Druckich-Lubeckich. Kolejnymi właścicielami Bałtowa i okolic byli Jan z Kaliszan, rodzina Ossolińskich, Paweł Chocimowski, Krzysztof Krzyżanowski, Marcin Chomętowski (od 1697 r.), a następnie jego syn Stanisław, który założył kuźnię oraz wznosił na pocz. XVIII w. murowany dwór sąsiadujący ze wspomnianym wcześniej kościołem pw. św. Andrzeja zniszczonym w wyniku pożaru w 1729 r. Po bezpotomnej śmierci Stanisława Chomętowskiego, dobra bałtowskie przeszły w ręce rodziny Pieniżków. Jej przedstawiciel, Dominik Odrowąż Pieniżek przebudował dwór oraz odnowił kaplicę garncarską pw. Matki Boskiej Śnieżnej, do której przeniosły się nabożeństwa po pożarze kościoła, nadając jej nowe wezwanie Matki Boskiej Bolesnej. Dobra bałtowskie odziedziczył Ludwik Pieniżek, który w 1798 r. sprzedał majątek rodzinie Małachowskich. Spadkobierczynią dóbr została jedyna córka Jacka hr. Małachowskiego – Franciszka, zamężna z Krzysztofem Dunin Karwickim. W 1828 r. majątek, na który składały się m.in. wsie: Bałtów, Rudka, Wola Bałtowska, Skarbka, Dunale, Ulów, Zamoście i Ponik odziedziczyły dzieci Kazimierz i Anna Dunin Karwicy, którzy dwa lata później sprzedali go Wojciechowi Pusłowskiemu i hr. Scipio del Campo. W 1840 r. dobra bałtowskie przejął szwagier Wojciecha, Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki, który w 1854 r. przekazał je swoim synom. Z inicjatywy Aleksandra Druckiego-Lubeckiego na przełomie XIX i XX w. przystąpiono do budowy pałacu, który ukończono w 1903 r. W rezultacie powstał 4-kondygnacyjny eklektyczny budynek na planie prostokąta, który po pożarze w 1913 r. obniżono o jedno piętro. W podobnym czasie również z jego inicjatywy powstały młyny na rzece Kamiennej oraz rozbudowano folwark. W 1904 r. rozpoczęto również przebudowę kościoła pw. Matki Boskiej Bolesnej wg projektu Konstantego Wojciechowskiego. Konsekracji neobarokowej, jednonawowej świątyni na planie krzyża łacińskiego dokonał w 1920 r. bp Paweł Kubicki. Dobra bałtowskie składające się z czterech folwarków (Bałtów, Wólka Bałtowska, Skarbka, kopalnia wapienia, młyn i karczma Ponik oraz nadleśnictwo w Maksymilianowie) zostały po zakończeniu II wojny światowej znacjonalizowane oraz rozparcelowane. Ostatni przedwojenny właściciel Bałtowa książę Ksawery Drucki-Lubecki wyemigrował w 1945 r. wraz z rodziną do Belgii, gdzie zmarł. W 1950 r. pałac został przeznaczony na szkołę rolniczą, natomiast w 1972 r. został wpisany do rejestru zabytków.

Na terenie gminy Bałtów w 2004 r. utworzono „JuraPark” z bogatą infrastrukturą turystyczną. Na terenie obecnej gminy Bałtów znajduje się również m.in. wieś Okół założona w XV w. przez Zaklikę Tarło ze Szczekarzewic licząca w XIX w. 116 domów i 758 mieszkańców oraz Pętkowice - jeden z ośrodków arianizmu w Polsce w XVII w., w których usytuowany jest dawny zbór ariański, ob. kościół pw. św. Teresy od Dzieciątka Jezus.

Gmina Bodzechów

Ślady działalności człowieka na terenach dzisiejszej Gminy Bodzechów sięgają paleolitu. Świadczy o tym stanowisko łowców kultury magdaleńskiej odnalezione w 1960 r. w kamieniołomie „Lipnik” w sołectwie Sudół. Nieopodal, w miejscowości Krzemionki Jan Samsonowicz odkrył w 1922 r. kompleks kopalni krzemienia pasiastego z epoki neolitu oraz wczesnej epoki brązu, które ze względu na swoją wyjątkowość i walory naukowe zostały objęte ochroną archeologiczną i przyrodniczą oraz wpisane w 2019 r. na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Odkryto ponadto liczne stanowiska z okresu paleolitu, mezolitu, neolitu, epoki brązu i średniowiecza w Bodzechowie, Chmielowie, Goździelinie i Świrnie, stanowiska osadnicze i groby megalityczne w Broniszowicach i Świrnie oraz ślady osadnictwa wczesnopiastowskiego w okolicach Kosowic, Mominy i Szewny oraz grodziska datowane na XIII-XIV w. na terenie Miłkowa i Mychowa.

Pierwsze wzmianki odnośnie miejscowości położonych na terenie gminy dotyczą Mominy (1136 r.). Parafia w Szewnie powstała przed 1326 r. na co wskazuje spis parafii płacących świętopietrze, w którym wymieniona jest nazwa tej miejscowości. Drewniany kościół pw. św. Mikołaja został rozebrany na pocz. XVII w., a z materiału pozyskanego z jego rozbiórki wzniesiono szkołę. Murowany kościół, który stanął na miejscu poprzedniego, został złupiony i częściowo zniszczony w 1657 r. przez wojska szwedzkie. Po jego odbudowie, świątynia została ostatecznie rozebrana w 2. poł. XVIII w., a na jej miejscu wzniesiono w latach 1775-1777 obecny kościół.

W Mychowie swoją siedzibę miał ród Rawitów, do którego należały wsie: Goździelin, Jędrzejów, Denków i Bodzechów. Na początku XVI w. dobra te należały do Stanisława Michowskiego, a następnie do jego syna Kaliksta, który w 1593 r. sprzedał Denków, Goździelin, Wólkę i Bodzechów Stanisławowi Ramuszowi z Trębanowa. Po nim właścicielem był kasztelan sandomierski Stanisław Tarnowski, a od 1616 r. Janusz ks. Ostrogski, który dobra ziemskie opatowsko-ćmielowskie podzielił na klucze: opatowski, ćmielowski, ostrowiecki i grocholicki zw. bodzechowskim. Klucz bodzechowski odziedziczył po nim Franciszek Zasławski, a następnie Aleksander Dominik Lubomirski i jego siostra Anna Maria zamężna z Pawłem Sanguszką. Dobra grocholiczne objął Antoni Lubomirski, a ćmielowskie i bodzechowskie Jan Małachowski (przeszły na jego własność w 1753 r.). Dobra bodzechowskie następnie otrzymał Jacek hr.

Małachowski, a po nim jego bratanek Gustaw hr. Małachowski. Uległy one konfiskacie w wyniku represji za udział w Powstaniu Listopadowym. Dobra bodzechowskie kupił na licytacji w 1838 r. Ignacy Kotkowski, który zbudował tutaj hutę żelaza z pudlingarnią, papiernię, cegielnię, tartak, młyny oraz gwoździarnię. W 1897 r. założone zostało Towarzystwo Zakładów Górniczo-Hutniczych „Bodzechów”. Na początku XX w. fabryką żelaza zarządzał Jan Onufry Gombrowicz (ojciec Witolda Gombrowicza), a następnie, w okresie międzywojennym, Edward Jankowski ożeniony z Wandą z Kotkowskich. Dwór w Bodzechowie pochodzący z XVIII wieku został rozebrany po II wojnie światowej, a na jego miejscu założono Państwowe Gospodarstwo Rolne zlikwidowane z początkiem lat 90-tych XX w.

Gmina Ćmielów

Najstarsze odkrycia dotyczące osadnictwa na terenie Gminy Ćmielów pochodzące z paleolitu dotyczące kultury magdaleńskiej datowane na 11-10 tys. lat p.n.e. znajdują się na wzniesieniu „Mały Gawroniec”. Z kolei z okresu neolitu sprzed 3-2 tys. lat p. n. e. pochodzi osada na wzniesieniu „Gawroniec”. Na terenie gminy znajdują się również liczne kopalnie krzemienia pasiastego pochodzące z okresu neolitu i wczesnej epoki brązu odkryte w latach 20. XX w. m.in. w Rudzie Kościelnej i Łysowodach.

Pierwsze historyczne wzmianki o Ćmielowie pochodzą z XIV w. W 1388 r. bracia Marcin i Mikołaj z Baruchowa sprzedali posiadłości wraz z zamkiem Gniewoszowi z Dalewic, podkomorzemu krakowskiemu. Uważa się, że wzmianka o zamku dotyczy warowni znajdującej się w obecnym Podgrodziu. Na podstawie badań archeologicznych z lat 70. XX w. przyjmuje się, że budowla powstała w 1. poł. XIV w., lecz nie została nigdy ukończona. Na pocz. XV w. obok Ćmielowa obejmującej kmiece zabudowania oraz zamek w Podgrodziu znajdowała się druga wieś Szydłów złożona z zagród i istniejącego do dzisiaj kościoła. W 1473 r. po ślubie Stanisława z Grocholic z Katarzyną – córką Stanisława z Szydłowca, Jakub Szydłowiecki, jej brat, wykupił Ćmielów oraz tereny położone nad rzeką Kamienną. Za ich czasów Ćmielów znacznie się rozwinął. W latach 1519-1531 został zbudowany zamek w Ćmielowie z kaplicą pw. Najświętszej Trójcy, Wniebowzięcia Matki Bożej, św. Anny i św. Krzysztofa, a sama miejscowość 19 maja 1505 r. otrzymała przywilej lokacyjny nadany przez króla Aleksandra Jagiellończyka, potwierdzony w 1512 r. przez Zygmunta I Starego. W XVII w. w wyniku wojen polsko-szwedzkich miasto uległo znacznym zniszczeniom. Ucierpiał między innymi zamek, przyzamkowa kaplica i ratusz miejski. W czasie III wojny północnej miasto zostało ponownie zniszczone przez Szwedów. Kaplica i zamek doczekały się częściowej renowacji za czasów Jana hr. Małachowskiego, który nabył dobra w 1753 r. Za czasów Jacka Małachowskiego powstaje w Ćmielowie manufaktura produkująca początkowo gliniane garnki i fajans, a następnie (po blisko 50 latach) także porcelanę. W 1827 r. Ćmielów zamieszkiwało 1273 mieszkańców w 144 domach. Epidemia cholery z połowy XIX w. spowodowała znaczny spadek liczby

ludności. W 1854 r. było na terenie miejscowości 79 domów i 704 mieszkańców. W 2. poł. XIX w. nastąpił znaczny przyrost liczby ludności osiągając poziom 4687 mieszkańców w 1880 r. I wojna światowa oszczędziła Ćmielów. W 1915 r. powstało połączenie kolejowe z Ćmielowem relacji Sandomierz-Kamienna. Przeżywająca rozkwit w dwudziestoleciu międzywojennym fabryka porcelany została po II wojnie światowej znacjonalizowana i rozbudowana. W latach 1975-1998 gmina Ćmielów położona była w województwie tarnobrzeskim, a od 1999 r. w powiecie ostrowieckim w województwie świętokrzyskim.

Gmina Kunów

Tereny obecnej gminy Kunów we wczesnym średniowieczu były własnością biskupów krakowskich, którzy otrzymaną darowiznę od Władysława Hermana podzielili na cztery klucze ziemskie: kielecki, tarczecki, iłżecki i kunowski. W Kunowie powstał wówczas dwór będący siedzibą administratora dóbr kościelnych. W 1241, 1260 i 1502 roku Kunów został zniszczony przez Tatarów. Pierwsze wzmianki o kościele parafialnym pw. św. Władysława w Kunowie pochodzą z 1281 r. Jego fundatorem był bp Paweł z Przemankowa. Miejscowość otrzymała pierwsze prawa miejskie w 1365 r. prawdopodobnie przez Kazimierza Wielkiego, a następnie zostały one odnowione przez bp Piotra Tomickiego w 1535 r. 1. poł. XV w. to okres wzmożonej działalności bp Zbigniewa Oleśnickiego, dzięki któremu w 1430 r. został rozbudowany folwark oraz powstała gotycka kaplica pw. św. Katarzyny usytuowana w północnej części dzisiejszej gminy Kunów, pośrodku lasu, pełniąca równocześnie funkcję słupa granicznego pomiędzy kluczami ziemskimi: kunowskim i iłżeckim. Kunów w 2. poł. XVII w. był średniej wielkości miastem zamieszkiwanym przez ok. 1000 osób, z własnym szpitalem oraz szkołą. Pierwszy zakład kamieniarski bazujący na miejscowym złożu piaskowca został założony w 1592 r. z inicjatywy leśniczego Wilhelma Schota. Kolejny powstał w 1620 r. w Dołach Biskupich z inicjatywy rajcy miejskiego Macieja Najnobela. W 1623 r. przystąpiono do budowy nowej, murowanej świątyni, którą konsekrowano w 1656 r. Natomiast w 1646 r. został ukończony na obrzeżach Kunowa drewniany kościół pw. apostołów Szymona i Judy. W 2. poł. XVII w. powstał również drewniany kościół pw. św. Leonarda rozebrany w 1824 r. Na jego miejscu znajduje się krucyfiks ufundowany w 1846 r. Okres od połowy XVII w. do czasów panowania króla Stanisława Augusta Poniatowskiego to czas powolnego upadku gospodarczego miasta. Kunów zostaje zniszczony w czasie Potopu Szwedzkiego w 1657 r., następnie w latach 1700-1709 w czasie III wojny północnej. Dodatkowo miasto w 1705 r. spustoszyła epidemia, w wyniku której zmarło 550 mieszkańców. Ożywienie gospodarcze spowodowane zwiększonym zapotrzebowaniem na wyroby kamieniarskie, które nastąpiło w 2. poł. XVIII w. za czasów panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. Król odwiedził Kunów w 1787 r. w czasie powrotu z podróży na Ukrainę.

Dobra biskupie na mocy uchwały Sejmu Wielkiego z 1789 r. przeszły na własność Skarbu Państwa, a w wyniku III rozbioru Polski z 1795 r. znalazły się w granicach zaboru austriackiego, a następnie w wyniku ustaleń na Kongresie Wiedeńskim w zaborze rosyjskim. Z inicjatywy Stanisława Staszica i współudziale Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego powstała w 1. poł. XIX w. w Nietulisku walcownia, której napęd zasilany był kołami wodnymi, a następnie turbiną. Zakład został zamknięty w 1905 r. po powodzi.

W wyniku represji po czynnym udziale mieszkańców Kunowa w Powstaniu Styczniowym, 17 osób zostało zesłanych na Sybir, konfiskacie uległ majątek, a sama miejscowość 1 czerwca 1869 r. utraciła prawa miejskie. W 1885 r. do Kunowa dotarła kolej żelazna relacji Kamienna - Ostrowiec. W tym samym roku Ignacy Leon Kotkowski, wnuk Ignacego Kotkowskiego - założyciela huty w Bodzechowie, założył w Dołach Biskupich przedsiębiorstwo „Kopalnie Piaskowca Fabryka WYROBÓW KAMIENIARSKICH DOŁY I ŚWIECIE Ignacego Kotkowskiego”. Po jego śmierci w 1901 r. majątek przeszedł na własność jego córki Marceliny, a następnie na podstawie pełnomocnictwa, na rzecz jej męża Jana Gombrowicza (ojca Witolda Gombrowicza), który w 1911 r. założył fabrykę papieru i tektury Spółkę Akcyjną „Witulin”.

W 1938 r. gminę zamieszkiwało 10700 osób, a na jej terenie działały: 5 młynów wodnych, 2 młyny motorowe, fabryka tektury, 5 wiatraków oraz 8 zakładów kamieniarskich. Podczas II wojny światowej ok. 500 osób pochodzenia żydowskiego deportowano do obozu w Treblince. 16 stycznia 1945 r. na tereny obecnej gminy Kunów wkroczyły wojska radzieckie.

Nietulisko Małe i Duże, stanowiące początkowo jedną miejscowość należało podobnie jak Kunów do biskupów krakowskich. Znana jest rozprawa sądowa z 1428 r. pomiędzy biskupem krakowskim Zbigniewem Oleśnickim a biskupem lubuskim Krzysztofem. W 1514 r. Nietulisko Małe zostało sprzedane kanclerzowi Krzysztofowi Szydłowieckiemu, a po jego śmierci dobra przeszły na jego córkę Zofię zamężną z Janem hr. Tarnowskim. Na pocz. XX w. dobra nabył Stefan Jabłkowski, a w 1912 r. Antoni Rakowski. W kolejnych latach miejscowość należała m.in. do Henryka Cichowskiego i Jakuba Grobickiego. W sąsiednim Nietulisku Dużym powstała wspomniana już wcześniej walcownia, przy której zaplanowano również osiedle przemysłowe. Ruiny zakładu przemysłowego zostały wpisane do rejestru zabytków.

Gmina Waśniów

Pierwsze ślady działalności człowieka na terenie gminy pochodzą z okresu paleolitu. W miejscowości Stryczowice odkryto w latach 70. XX w. osadę kultur malickiej i pucharów lejkowatych, w Kotarszynie pozostałości budowli mieszkalnej z polepą i fragmentami ceramiki należącej do kultury pucharów lejkowatych, a w Garbaczu zespół pięciu grobowców megalitycznych, w formie kurhanów z epoki neolitu, które zostały wpisane do rejestru zabytków archeologicznych. Ślady osad obronnych

z epoki kamienia oraz cmentarzysko ciałopalne odnaleziono w Grzegorzowicach, z kolei dzięki badaniom archeologicznym prowadzonym w latach 50., 60. i 70. XX w. odkryto ślady osadnictwa i hutnictwa z okresu wpływów rzymskich w Waśniowie, Boleszynie, Pękosławicach, Kowalkowcach, Mirogonowicach, Garbacz, Janowicach oraz Skoszynie Nowym.

Pierwsze wzmianki dotyczące Waśniowa jako osady targowej pochodzą z 1. poł. XII w. Wtedy to książę Mieszko III Stary nadał Waśniów katedrze gnieźnieńskiej. Na mocy bulli papieskiej z 1147 r. wieś została przekazana klasztorowi kanoników regularnych w Trzemesznie. W 1241 r. Waśniów został zniszczony przez najazd Tatarów. W 1351 r. osada otrzymała od Kazimierza Wielkiego wójtostwo i prawo średzkie. W 1409 r. miejscowość odwiedził Władysław Jagiełło. W 1432 r. doszło do wymiany posiadłości pomiędzy opatami klasztorów w Trzemesznie i Wąchocku, dzięki czemu cystersi wąchoccy skupili w swoich rękach dwie duże posiadłości w okolicach Waśniowa. W 1467 r. otrzymał prawo do organizacji drugiego jarmarku. W 1523 r. miasto ogarnął pożar, który strawił znaczną część zabudowań. W 1656 r. wybudowano murowany kościół pw. św. Piotra, rozbudowany w 1882 r. W 2. poł. XVII wieku miasto liczyło 21 domostw, a 100 lat później 36. W XVII w. i na pocz. XVIII w. miały miejsce epidemie, które w połączeniu ze zniszczeniami spowodowanymi przebiegiem III wojny północnej zrujnowały miasto. Po III rozbiórze Polski Waśniów znalazł się przejściowo pod zaborem austriackim, a następnie w Księstwie Warszawskim, a od 1815 r. pod zaborem rosyjskim. W 1869 r. miejscowość utraciła prawa miejskie. W 1928 r. Waśniów liczył 580 mieszkańców. Gmina Waśniów w latach 1945-1975 znajdowała się w powiecie opatowskim. Po jego likwidacji należał do województwa kieleckiego, a od 1999 r. do powiatu ostrowieckiego w województwie świętokrzyskim.

3.2. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy Powiatu Ostrowieckiego tworzą historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne, założenia dworsko-parkowe, budownictwo i zespoły sakralne, zespoły przemysłowe oraz obiekty dziedzictwa techniki, budownictwo mieszkalne z towarzyszącą zabudową gospodarczą, cmentarze i miejsca pamięci, kapliczki i krzyże, a także charakterystyczne dla regionu, pozostałości górnicze i hutnicze, w tym kopalnie krzemienia pasiastego nad rzeką Kamienną.

Historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne zachowane są w większości na terenie stolicy powiatu - Ostrowca Świętokrzyskiego, ale także na terenie Ćmielowa i Kunowa. Wyróżnić tutaj należy:

- śródmieście z prostokątnym Rynkiem pośrodku i przyległymi ulicami, przy których zostały usytuowane najważniejsze budynki, takie jak kościół pw. św. Michała Archaniola, dawny zespół browarów Saskich, czy poczta,

- historyczny układ urbanistyczny Denkowa we wschodniej części Ostrowca Świętokrzyskiego, którego centrum stanowi kwadratowy skwer z zabytkową zabudową domów mieszkalnych,
- układ urbanistyczny wsi Częstocice, również znajdującej się obecnie w granicach administracyjnych Ostrowca Świętokrzyskiego, w jego południowej części. Składa się na niego zespół pałacowo-parkowy ob. Muzeum Historyczno-Archeologiczne, osada fabryczna z cukrownią i osiedlem mieszkalnym oraz dworek, d. leśniczówka,
- układ urbanistyczny osiedla mieszkalnego przy dawnych zakładach ostrowieckich z przełomu XIX i XX w. w południowej części miasta. W jego skład wchodzi dawne domy robotnicze, domy urzędnicze, hotel robotniczy, laboratorium, budynek dawnej dyrekcji i park fabryczny,
- układ urbanistyczny osiedla domów jednorodzinnych z okresu międzywojennego w północno-zachodniej części Ostrowca Świętokrzyskiego,
- układ urbanistyczny Ćmielowa z Rynkiem i przyległymi ulicami,
- układ urbanistyczny Kunowa z Rynkiem (Placem Wolności) oraz przyległymi ulicami.

Bogate dziedzictwo budownictwa i zespołów sakralnych reprezentowane jest przez liczne kościoły i kaplice na terenie całego powiatu. Na zespół kościoła pw. św. Michała Archaniola z 2. poł. XVII w., znacznie rozbudowanego w latach 20. XX w. w stylu neobarokowym, usytuowanego w centralnej części miasta składa się: kościół, cmentarz przykościelny, ogrodzenie z bramą oraz plebania. Na terenie Ostrowca Świętokrzyskiego znajdują się również kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego wzniesiony w stylu zakopiańskim w 1932 r. oraz kościół pw. św. Stanisława z pocz. XVIII w., rozbudowany w 1907 r. W gminie Bałtów wyróżnić należy kościół pw. MB Bolesnej w Bałtowie w stylu neobarokowym przebudowany na pocz. XX w. oraz dawną kaplicę ariańską ob. kościół pw. św. Teresy w Pętkowicach z poł. XVII w., rozbudowany w 1973 r. Na terenie gminy Bodzechów znajduje się kościół pw. św. Barbary w Mychowie z 1772 r., przebudowany po pożarze w latach 1922-1923 oraz zespół kościoła pw. św. Mikołaja w Szewnie wzniesiony w latach 1775-1777. Składa się na niego późnobarokowy kościół, dwie wikarówki, murowane schody, organistówka, plebania, kaplica św. Anny i św. Izydora, dawny cmentarz przykościelny, podziemne korytarze, neogotycki kiosk ob. brama główna oraz obecny cmentarz parafialny otoczony murem z bramami usytuowany po drugiej strony ulicy z kaplicą pw. św. Juliana i św. Walentego ob. pw. Męczeństwa św. Szczepana, w którym chowano duchownych szewieńskich. W Ćmielowie znajduje się kościół pw. Wniebowzięcia NMP, a w Rudzie Kościelnej drewniany kościół pw. Zaślubin Marii wzniesiony w latach 1769-1776. W Kunowie usytuowany jest późnorennesansowy kościół pw. św. Władysława wzniesiony w latach 1623-1656, a na terenie gminy Waśniów kościół pw. św. Jana Chrzcziciela z późnoromańską rotundą z 1. poł. XIV w. W Grzegorzowicach, drewniana kaplica pw. Zesłania św. Ducha na Górze Witosławskiej z XVIII w., kościół pw. św. Wojciecha w Mominie wzniesiony przed

1326 r., przebudowany m.in. w XVII w. oraz kościół pw. św. Piotra i św. Pawła w Waśniowie z 1656 r., rozbudowany w 1882 r.

Do zabytkowych nekropolii wpisanych do rejestru zabytków należy cmentarz w Ćmielowie założony w 1807 r., na którym spoczywają m.in. dawni proboszczowie, powstańcy z 1863 r. oraz żołnierze AK. Na jego terenie znajduje się również neogotycka kaplica z 1835 r. Kolejnym wartym odnotowania cmentarzem jest nekropolia w Rudzie Kościelnej z poł. XIX w. oraz w Kunowie z 1. poł. XIX w. Na terenie Ostrowca Świętokrzyskiego znajduje się również cmentarz żydowski zniszczony w czasie II wojny światowej.

Jednym z ważniejszych zespołów dworsko-parkowych jest eklektyczny pałac Druckich-Lubeckich w Bałtowie wzniesiony pod koniec XIX w. znajdujący się obecnie w złym stanie zachowania. W zgoła innej kondycji jest d. pałac Wielopolskich w Ostrowcu Świętokrzyskim ob. siedziba Muzeum Historyczno-Archeologicznego. Na terenie miasta znajduje się również pałacyk myśliwski Wielopolskich użytkowany obecnie jako hotel. Na terenie powiatu znajdują się liczne zespoły dworskie m.in. w Bodzechowie, Przeuszynie, Rudzie Kościelnej, Chocimowie, Boksycach oraz Mirogonowicach oraz parki w Nowym Skoszynie, Sarniej Zwoli oraz Wronowie.

Na terenie Powiatu Ostrowieckiego zachowały się również obiekty warowne. Jednym z nich jest zespół zamkowy w Ćmielowie wzniesiony w latach 1519-1531 składający się z: budynku przedzamcza z wieżą bramną, fortyfikacji ziemnych z bastionami, budynków pałacowych z kaplicą. W miejscowości Podgrodzie znajdują się z kolei ruiny zamku ze śladami wałów i fosy, założonego na planie wieloboku. Budowla powstała w 1. poł. XIV w. została zniszczona w XVII w.

Powiat Ostrowiecki charakteryzują bogate tradycje hutnicze oraz wydobywcze rudy żelaza zapoczątkowane w okresie rzymskim. Na omawianym terenie stwierdzono obecność glinianych pieców hutniczych opalanych węglem drzewnym oraz ślady działalności górniczej związanej z wydobywaniem miejscowej rudy. Na początku XVI w. w okolicy Ostrowca powstały pierwsze kuźnie, należące do Erazma Niedźwiedzia, wykorzystujące energię wody, kolejne powstały w latach 1564-1589, a także w końcu XVII w. w Rudzie Ostrowieckiej oraz w 1. poł. XVIII w. Na początku XIX w. zaczęły powstawać pierwsze zakłady wielkopiecowe (osada Kuźnia - 1813, Mychów - 1826, Chmielów - 1836, Bodzechów - 1836). Równocześnie zaczęły powstawać kopalnie rud żelaza m.in.: w Jędrzejowicach („Pałaki”, „Żłób”, „Dziedziniec”, „Lipnik”, „Edward”, „Józef”), w Szewnie („Ksawery”, „Maria”), w okolicy Szewny („Henryk I”, „Henryk II”, „Zygmunt”, „Edmund”), w rejonie Miłkowa-Jędrzejowa („Miłków”), w okolicy Mychowa („Janusz”, „Giełdawy”, „Łączki”). Wymienione powyżej, niektóre znane ze źródeł, pola eksploatacyjne pozbawione skutecznej ochrony, narażone są na niszczenie, szczególnie poprzez głęboką orkę i prace polowe. Obecnie trwa ich inwentaryzacja.

Niestety liczne założenia poprzemysłowe i obiekty dziedzictwa techniki są w bardzo złym stanie zachowania ze względu na brak należytego użytkowania, akty wandalizmu, czy późniejsze przekształcenia. Jednym z najcenniejszych zespołów są pozostałości walcowni w Nietulisku Dużym gm. Kunów powstałej w latach 30. i 40. XIX w. wg projektu Karola Knake. Obiekt jest częścią większego założenia urbanistyczno-przemysłowego z pozostałościami unikalnego układu wodnego oraz licznymi zabudowaniami fabrycznymi, administracyjnymi i mieszkaniowymi. Równie interesującymi obiektami jest założenie przestrzenno-poprzemysłowe w Dołach Biskupich z pozostałościami fabryki tektury „Witulin”, w którym planowano budowę muzeum Witolda Gombrowicza; cukrownia Częstocice z 1839 r., na terenie której znajduje się obecnie Izba Pamięci Cukrownictwa; huta w Ostrowcu Świętokrzyskim, której początek datuje się na 1813 r., która była przed wybuchem I wojny światowej drugą największą hutą w Królestwie Polskim. Do ewidencji zabytków gminy Ostrowiec Świętokrzyski wpisane są m.in.: dom dyrektora huty, budynek administracji huty, laboratorium Zakładów Ostrowieckich i szpital dla pracowników oraz kościół tzw. hutniczy.

W krajobrazie kulturowym Powiatu Ostrowieckiego dominują wsie w układzie ulicówek z zachowaną częściowo tradycyjną, drewnianą zabudową. Niewielkie parterowe domy na rzucie prostokąta kryte dachami 2-spadowymi zastępowane są murowanymi domami, których forma i zastosowane materiały nie wynikają z tradycji budowlanych regionu. Zabudowie towarzyszą przydrożne krzyże i kapliczki, (jedna – figura św. Jana Nepomucena z 1755 r. z Kunowa została wpisana do rejestru zabytków ruchomych), a także miejsca upamiętniające wydarzenia związane z Powstaniem Styczniowym. Elementem uzupełniającym krajobraz wsi jest budownictwo sakralne oraz, będące w większości w złym stanie technicznym, zespoły dworsko-parkowe. Na terenie Powiatu Ostrowieckiego znajduje się siedem zachowanych historycznych układów urbanistycznych. W większości zabudowa zastępowana większymi kubatorowo budynkami, straciła pierwotne cechy stylowe. Rozwój przemysłu, szczególnie powojenna rozbudowa i rozwój huty w Ostrowcu Świętokrzyskim przyczynił się do wzmożonego napływu ludności wiejskiej do miasta oraz powstania w krajobrazie miasta typowych 4-piętrowych bloków z wielkiej płyty w północnej części miasta. Wyróżnikiem regionu są jednak niezaprzeczalnie bogate tradycje górnicze i przemysłowe, na które składa się zespół kopalni krzemienia pasiastego z zachowanym w dużej mierze krajobrazem nakopalnianym, a także znacznie późniejsze zabudowania przemysłowe.

3.3. Zabytki nieruchome

W rozdziale tym ujęto zabytki nieruchome objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków. Najważniejsze w skali regionu obiekty to kaplica św. Katarzyny na terenie gminy Kunów, kaplica pw. Zesłania Świętego Ducha na Górze Witosławskiej w Roztylicach, kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Grzegorzowicach, zbór ariański, ob. kościół pw. św. Teresy w Pętkowicach, kościół pw. św. Michała Archanioła w Ostrowcu Świętokrzyskim, zespół pałacowy, ob. Muzeum Historyczno-Archeologiczne w Ostrowcu Świętokrzyskim, zespół urbanistyczno-przemysłowy w Nietulisku Fabrycznym, kościół pw. Matki Boskiej Bolesnej w Bałtowie, zespół pałacowo-parkowy w Bałtowie, kościół pw. św. Mikołaja w Szewnie.

Innymi przykładami architektury sakralnej Powiatu Ostrowieckiego są:

- kościół pw. św. Barbary w Mychowie
- kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Ćmielowie
- kościół pw. Zaślubin NMP w Rudzie Kościelnej
- kościół pw. św. Władysława w Kunowie
- kościół pw. św. Stanisława w Ostrowcu Świętokrzyskim-Denkowie
- kościół pw. św. Wojciecha w Mominie
- kościół pw. św. Piotra i Pawła w Waśniowie

Jedną z najliczniejszych grup zabytków są dawne dwory oraz założenia dworskie wraz z towarzyszącymi zabudowaniami gospodarczymi oraz parkami. Najbardziej wartościowe oraz najciekawsze tego typu obiekty to:

- zespół pałacowo-parkowy w Bałtowie
- zespół dworski w Bodzechowie
- zespół dworski w Przeuszynie
- zespół dworski w Rudzie Kościelnej
- park dworski w Chocimowie
- park w Nietulisku Małym
- zespół pałacyku myśliwskiego Wielopolskich w Ostrowcu Świętokrzyskim
- zespół pałacowy, ob. siedziba Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Ostrowcu Świętokrzyskim
- dwór przy ul. Świętokrzyskiej 40 w Ostrowcu Świętokrzyskim
- zespół dworski w Boksycach

- park w Czajęcicach
- park dworski w Garbaczu
- park w Grzegorzowicach
- pozostałości zespołu dworskiego w Mirogonowicach
- park w Nowym Skoszynie-Kuninie
- park w Sarniej Zwoli
- zespół dworski we Wronowie

Zabytki techniki oraz wartościowe przykłady architektury przemysłowej reprezentowane są przez:

- młyn wodny w Bałtowie
- wiatrak holender w Szwarszowicach
- założenie przestrzenno-poprzemysłowe w Dołach Biskupich
- zespół urbanistyczno-przemysłowy w Nietulisku Fabrycznym

Mogiły, cmentarze i kaplice:

- mogiła powstańców 1863 r. w Czarnej Glinie
- cmentarz w Ćmielowie
- cmentarz w Rudzie Kościelnej
- cmentarz w Kunowie
- kaplica cmentarna rodziny Pietrzykowskich w Ostrowcu Świętokrzyskim
- cmentarz żydowski w Ostrowcu Świętokrzyskim

Zamki:

- zespół zamkowy w Ćmielowie
- ruiny zamku w Podgrodziu

3.4. Zabytki ruchome

Zgodnie z art. 3 pkt. 3 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych będących dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiąca świadectwo minionej epoki, bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest m.in. do:

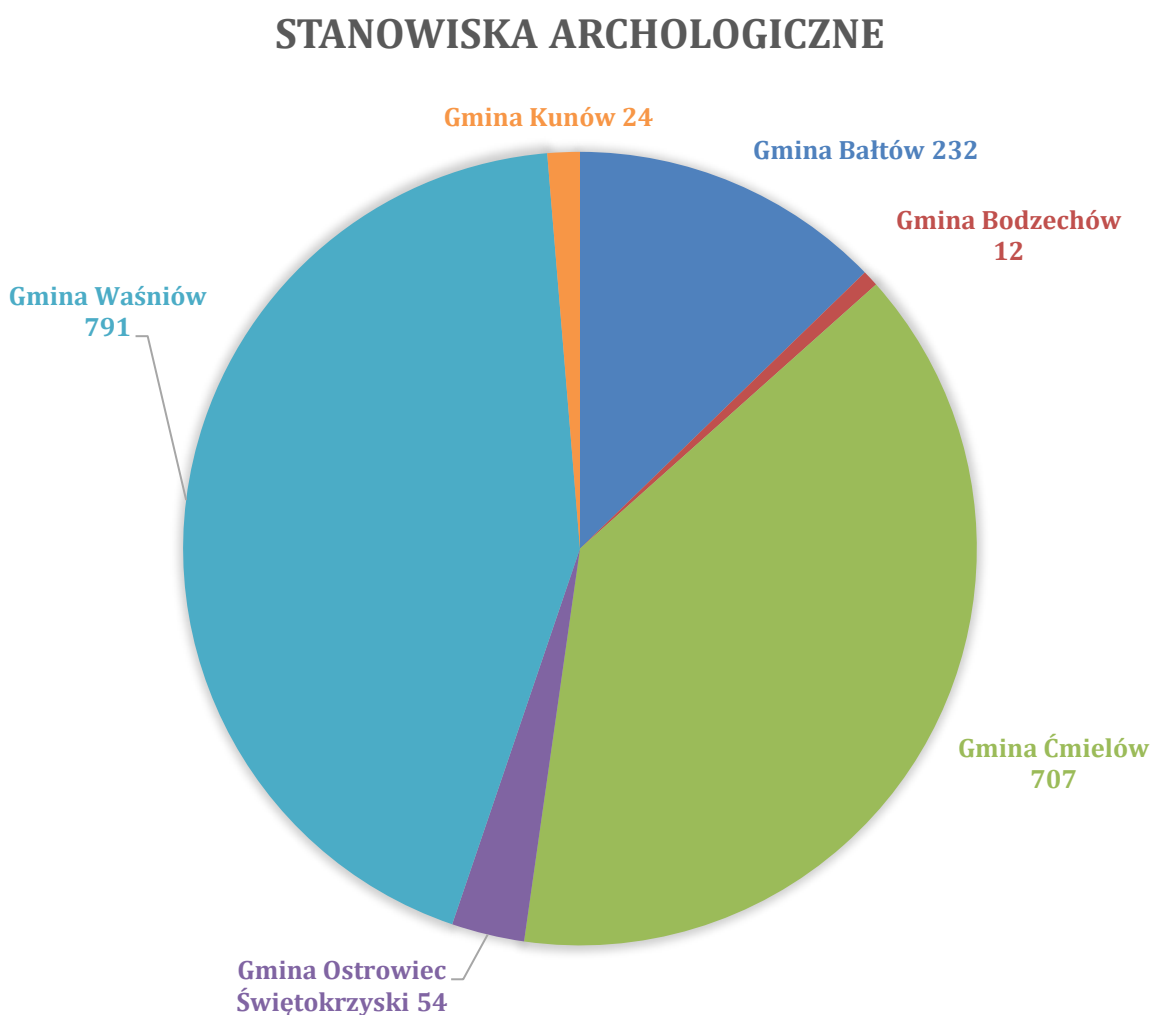
- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględniania zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Na terenie powiatu występują zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków, jednak ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się danych dotyczących tych obiektów. Głównie stanowią wyposażenie kościołów. W rejestrze znajduje się ponadto figura MB z Dzieciątkiem z pocz. XX w. z Boksyc w gm. Waśniów, a także, wpisana w styczniu 2021 r., stalowa konstrukcja mostu kolejowego z 1884 r. zw. Romanowskim, znajdującego się na rogatkach Ostrowca Świętokrzyskiego, nad rzeką Kamienną w ciągu linii kolejowej nr 25 Łódź Kaliska-Dębica. Jest to 1-przęsłowy most kratownicowy o pasach równoległych z dolnym pomostem w formie otwartego rusztu wzniesiony na kamienno-betonowych przyczółkach z przęsłami opartymi za pośrednictwem łożysk wałkowych. Podczas procedury wpisu mostu na listę zabytków ruchomych podkreślano jego wysokie wartości historyczne, artystyczne i naukowe m.in. wpływ budowy mostu na rozwój Huty Klimkiewiczów oraz, szerzej, na rozwój gospodarczy regionu, rozwój inżynierii mostowej oraz budownictwa kolejowego, autentyczność, wysoki poziom oryginalnej substancji oraz oryginalność formy w postaci zastosowania, jako jeden z pierwszych mostów na świecie, stali zlewnej martenowskiej charakteryzującej się wysokimi parametrami wytrzymałości na rozciąganie.

3.5. Zabytki archeologiczne

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo-konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Systematyzuje on istniejący zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez obserwację archeologiczną terenu oraz uwzględnianie informacji zawartych w zbiorach archiwalnych, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są wszelkie informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe zebrane dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP może być źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i zabytkach archeologicznych.

Na terenie Powiatu Ostrowieckiego znajduje się łącznie 1820 stanowisk archeologicznych ujętych w gminnych ewidencjach zabytków. Gmina Bałtów 232 stanowiska, gmina Bodzechów 12 stanowisk, gmina Ćmielów 707 stanowisk, gmina Kunów 24 stanowiska, gmina Ostrowiec Świętokrzyski 54 stanowiska, gmina Waśniów 791 stanowisk.

Badania archeologiczne stanowisk pogórnicznych na terenie położonym na północ od Gór Świętokrzyskich rozpoczęły się po zakończeniu I wojny światowej. W 1922 r. geolog Jan Samsonowicz odkrył największy zespół obiektów pradziejowego górnictwa w Krzemionkach, a rok wcześniej wspólnie z archeologiem Stefanem Krukowskim kopalnię „Borownia” w Rudzie Kościelnej. W kolejnych latach przystąpiono do eksploracji okolicznych terenów. Doprowadziło to do odkrycia m.in. pola „Koryczna” w 1931 r. oraz „Księża Rola Mała” w 1961 r. W latach 50. XX w. podczas badań powierzchniowych prowadzonych przez Zygmunta Krzaka dokonano wizytacji kopalń w Rudzie Kościelnej oraz Wojciechówce. Kolejne badania miały miejsce na przełomie lat 70. i 80. XX w. za sprawą Jerzego Tomasza Bąbla oraz Zespołu do Badań Pradziejowego Górnictwa. Prace prowadzone od 1979 r. przez Janusza Budziszewskiego doprowadziły do odkrycia kolejnych pól eksploatacyjnych na terenie obecnego powiatu ostrowieckiego: „Ostroga” w Rudzie Kościelnej oraz „Krunio” w Łysowodach. Od początku lat 90. XX w. prowadzone są prace w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polskie, w ramach którego odkryto i zweryfikowano ponad 800 stanowisk archeologicznych, których duża część związana jest z funkcjonowaniem prehistorycznego zagłębia górniczego.

Przykładowo w ramach Programu na terenie gminy Bałtów odkryto ponad 111 stanowisk archeologicznych potwierdzających tezę o gęstym osadnictwie pradziejowym w dolinie rzeki Kamiennej związaną z osadnictwem neolitycznym kultury pucharów lejkowatych, a następnie na początku naszej ery z osadnictwem kultury przeworskiej, z którą należy wiązać liczne stanowiska dymarskie związane z produkcją żelaza. Pierwsze jednak ślady obecności człowieka na tym terenie pochodzą już z paleolitu.

Do rejestru zabytków archeologicznych wpisanych jest 15 obiektów (zgodnie z tabelą w rozdziale 4.4).

Cmentarzysko kultury pucharów lejkowatych w postaci megalitycznych grobowców usytuowanych na wyżynach lessowych zlokalizowane jest we wsi Broniszowice, gm. Bodzechów.

Wczesnośredniowieczne grodzisko otoczone fosą (wys. 7 m, śr. 30 m) w Miłkowie, gm. Bodzechów datowane jest na XII – XIII wiek. Położone jest na północnym cyplu wzniesienia w sąsiedztwie rzeki Kamionki.

Średniowieczne grodzisko z początkowo drewnianymi, a następnie murowanymi obwarowaniami w Mychowie-Kolonii pochodzi z XIII-XIV w. Usytuowane jest na wzniesieniu w sąsiedztwie strumienia Modły. Zachowane są fragmenty wałów kamiennych z wjazdem od strony południowej ze śladami fosy.

Relikty dworu obronnego Ostrogskich w miejscowości Świrna datowane są na koniec XVI w. Badania archeologiczne prowadzone w tym miejscu w 1994 r. ujawniły pozostałości fundamentów, murów oraz schody prowadzące do piwnic. W tej samej miejscowości znajduje się grobowiec megalityczny pochodzący z młodszej epoki kamienia (I-III tys. p.n.e.) usytuowany w odległości ok. 200 m od dworu.

Grodzisko stożkowe ze śladami wałów i fosy w miejscowości Podgrodzie usytuowane jest na wzniesieniu w południowej części wsi. XIV-wieczny zamek został założony na planie nieregularnego wieloboku. Do dzisiaj zachowały się poza wspomnianymi śladami wałów i fosy również fragmenty muru z basztami. Budowla została zniszczona najprawdopodobniej w XVII w. Kres jej istnienia nastąpił na przełomie XIX i XX w. na co wpływ miała rozbiórka części murów w celu pozyskania materiału budowlanego.

Na gruntach należących do Rudy Kościelnej znajdują się trzy miejsca eksploatacji surowca - krzemienia pasiastego: Ostroga, Księża Rola i Borownia o chronologii pradziejowej. Najbardziej wysunięta na zachód jest kopalnia „Księża Rola”. W jej sąsiedztwie, po południowej stronie znajduje się kopalnia „Ostroga”. Ostatnia z nich „Borownia” położona jest w odległości 1 km na północ od zabudowań wsi Borownia w sąsiedztwie rzeki Kamiennej.

Wczesnośredniowieczne grodzisko w formie kopca o owalnej podstawie z przełomu XII i XIII w. w Nietulisku Małym położone jest w zakolu rzeki Kamienna.

Na terenie wsi Garbacz, w jej północnej części, znajduje się neolityczne cmentarzysko, w skład którego wchodzi zespół 5 kurhanów.

Stanowisko archeologiczne w Stryczowicach zostało odkryte w 1970 r. przez Jerzego Bąbla. Kurhan położony jest na stanowisku kultury lendzielskiej i kultury pucharów lejkowatych. Jego wysokość to 1,5 m, a średnica podstawy wynosi 20 m. Obecnie nie jest już widoczny w terenie.

Kurhan tzw. „Szwedzka Mogiła” w Woli Grójeckiej o nieokreślonej chronologii z niewielkim pomnikiem w formie obelisku na szczycie pochodzącym z 1906 r.

Neolityczna osada typu domowo-produkcyjnego na wzgórzu „Gawroniec” w Ćmielowie o kształcie nieregularnego owalu o wymiarach ok. 600 x 400 m i powierzchni 10 ha będąca miejscem obróbki krzemienia. W czasie prac wykopaliskowych pozyskano kilkadziesiąt tysięcy zabytków ceramicznych, krzemiennych, kamiennych oraz archeozoologicznych będących pozostałościami osady kultury pucharów lejkowatych.

Zespół kopalni krzemienia pasiastego w Krzemionkach odkryty w 1922 r. przez geologa Jana Samsonowicza jest najlepiej zachowanym i kompletnym prehistorycznym kompleksem wydobywczym z okresu od neolitu do wczesnej epoki brązu (3900-1600 p.n.e.), w którym pozyskiwano krzemień pasiasty, który po obróbce w siekiery i inne narzędzia był dystrybuowany w promieniu blisko 700 km od kompleksu. Na jego obszarze znajduje się ok. 4 tys. szybów, wśród nich kopalnie jamowe, niszowe, chodnikowe,

filarowo-komorowe i komorowe. Ochronę zespołu rozpoczęto w 1927 r. wykupując w następnym roku z rąk prywatnych duży fragment pradziejowego pola eksploatacyjnego. Po zakończeniu II wojny światowej powtórzono wpis do rejestru zabytków oraz odtworzono rezerwat. W 1994 r. podjęto decyzję o wpisie na listę Pomników Historii, a w 2019 r. całego Krzemionkowskiego Regionu Prehistorycznego Górnictwa Krzemienia Piasistego na listę UNESCO (razem z kopalnią „Borownia” i „Koryczna”).

3.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie Powiatu Ostrowieckiego funkcjonuje Muzeum Historyczno-Archeologiczne w Ostrowcu Świętokrzyskim z oddziałami: Pałac Wielopolskich w Częstocicach oraz Muzeum Archeologiczne i Rezerwat Krzemionki. Pałac został zaprojektowany przez Leandro Marconiego na zlecenie Antoniego Edwarda Fraenkela. Budowa rozpoczęta w latach 70. XIX w. została ukończona przez następnego właściciela Władysława Laskiego w latach 1887-1899. Po ślubie Marii Laskiej, córki Władysława, z Zygmuntem Wielopolskim dobra ostrowieckie z Częstocicami stały się główną siedzibą tej linii Wielopolskich. W 1931 r. pałac wraz z otaczającym parkiem został sprzedany Zakładom Ostrowieckim, które urządziły tutaj hotel dla akcjonariuszy i resursę dla kadry technicznej Huty. W okresie powojennym w budynku mieściły się dwie szkoły, a następnie, od 1966 r. muzeum. Ówczesne Muzeum Regionalne zostało uroczystie otwarte 3 grudnia 1966 r. Od roku 2001 Muzeum Historyczno-Archeologiczne jest wpisane do Państwowego Rejestru Muzeów MKiDN.

Początki działalności związane są z muzeum społecznym o charakterze krajoznawczym, zarządzanym przez ostrowiecki Oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego funkcjonującym w latach 1926-1939. W 1933 r. w wyniku połączenia oddziałów ostrowieckiego i opatowskiego powstała placówka pod wspólną nazwą Muzeum Ziemi Opatowskiej. Oddział ostrowiecki gromadził głównie eksponaty archeologiczne, przyrodnicze i eksponaty obrazujące historię przemysłu żelaznego. W 1936 r. w zbiorach obu oddziałów znajdowało się blisko 2000 obiektów. Wybuch II wojny światowej spowodował likwidację muzeum, w wyniku czego Ostrowiec Świętokrzyski przez blisko 30 lat pozbawiony był placówki muzealnej. Sytuacja uległa zmianie w roku ogólnopolskich obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego, w ramach którego powołano do życia Muzeum Regionalne ob. Muzeum Historyczno-Archeologiczne, którego część eksponatów stanowiła przedwojenna kolekcja Muzeum PTK. Największy nacisk położono na zabytki i historię regionu. Przygotowano sześć stałych wystaw dotyczących porcelany, etnografii, geologii i mineralogii oraz historii Ostrowca Świętokrzyskiego. Kolejna zmiana organizacyjna związana była z włączeniem w 1978 r. Muzeum Archeologicznego i Rezerwatu Krzemionki w Sudole, położonego 8 kilometrów od Ostrowca Świętokrzyskiego. Działalność merytoryczna muzeum skoncentrowana jest w działach: Archeologii, Historii, Sztuki i Rzemiosła Artystycznego, Dziale Naukowo - Edukacyjnym,

Dziale Promocji, Archiwum i Bibliotece oraz Dziale Głównego Inwentaryzatora. W swoich zbiorach znajduje się blisko 5600 woluminów oraz 4200 eksponatów m.in. fajanse i porcelana ćmielowska z XIX i XX wieku, XIX-wieczne meble, ponadto przykłady rzemiosła artystycznego i przykłady wyrobów hutniczych wykonanych z żeliwa, pamiątki po pracownikach, fotografie i plany Zakładów Ostrowieckich. Przejściowo, na zasadzie depozytu, Muzeum przechowywało cykl obrazów Portrety książąt i królów polskich, wykonany w latach 1795-1796 przez Jana Bogumiła Plerscha i Mateusza Tokarskiego na zamówienie króla Stanisława Augusta Poniatowskiego.

W skład Muzeum wchodzi również część kompleksu prahistorycznych kopalni krzemienia pasiastego w Krzemionkach odkrytego w 1922 r. przez geologa Jana Samsonowicza. Pole eksploatacyjne w Krzemionkach ma powierzchnię 78,5 ha, szerokość od 20 do 200 m i długość 4,5 km. W jego skład wchodziło ponad 4 tys. kopalń funkcjonujących w neolicie i we wczesnej epoce brązu. Wytwarzane tutaj gładzone siekiery z krzemienia pasiastego były rozprowadzane w całej Europie Środkowej. Działalność muzealna w Krzemionkach datuje się od lat 50. XX w. kiedy Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach przejął zarząd rezerwatu od Państwowego Muzeum Archeologicznego, który sprawował opiekę nad rezerwatem od momentu jego utworzenia. W 1953 r. przystąpiono do pozyskania szeregu zabytków oraz do organizacji pierwszej wystawy, która mieściła się w prowizorycznych budynkach. W latach 60. XX w. wybudowano pawilon ekspozycyjny, budynek administracyjno-gastronomiczny, drogę dojazdową oraz parking. Kolejna rozbudowa miała miejsce w połowie lat 80. XX w. kiedy ukończono budowę podziemnej trasy turystycznej oraz pawilon wystawienniczo-osłonowy nad wyjściem z podziemi. Od 1968 r. muzeum znalazło się ponownie pod zarządem Państwowego Muzeum Archeologicznego, a od 1979 r. znajduje się w strukturze ob. Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Ostrowcu Świętokrzyskim. W 1990 r. ukończono kolejny odcinek trasy turystycznej, a w 2002 r. odtworzono w skali 1:1 otoczenie neolitycznego szybu górniczego. W 2004 r. połączono w jedną całość wszystkie, oddzielne do tej pory, trasy turystyczne o długości prawie 500 m, stanowiące największą atrakcję turystyczną kompleksu. Ponadto znajduje się tu również rekonstrukcja obozowiska neolitycznych górników i pracowni krzemieniarskiej, a także cała osada neolityczna z grobowcem megalitycznym.

Muzeum przechowuje w swoich zbiorach zabytki archeologiczne głównie z regionu doliny rzeki Kamiennej. Największy zbiór zabytków związany jest z górnictwem i przetwórstwem krzemienia z okresu neolitu oraz wczesnej epoki brązu. Na szczególną uwagę zasługują zabytki pochodzące ze stanowisk archeologicznych „Gawroniec” w Ćmielowie oraz „Chmielów Piaskowy”, a także ozdoby binoklowate ze skarbu z Przeuszyna.

Placówką paramuzealną na terenie Powiatu Ostrowieckiego jest Żywe Muzeum Porcelany działające przy Fabryce Porcelany w Ćmielowie. Muzeum oferuje zapoznanie się z techniką ręcznej produkcji porcelany od projektu, na malowaniu gotowych wyrobów kończąc. Prezentowane są wszystkie

etapy: odlewanie, wypalanie na biskwit, szkliwienie, ręczne malowanie farbami ceramicznymi oraz złotem, zdobienie w formie kalkomanii, czy też znakowanie. Znajduje się tu również oryginalny piec do wypału porcelany, w którym zorganizowano salę multimedialną. W ofercie Muzeum znajduje się również wystawa starej porcelany, w ramach której zgromadzone są tu zbiory od początku produkcji fajansu i porcelany w Ćmielowie, aż po eksponaty z lat 60. XX wieku, galeria sztuki współczesnej oraz galeria ikon i obrazów.

W Ostrowcu Świętokrzyskim-Częstocicach usytuowana jest Izba Pamięci Cukrownictwa posiadająca w swoich zbiorach kilka tysięcy obiektów, w tym różnego rodzaju archiwalia, mapy, czasopisma, akcje cukrowni polskich i zagranicznych, części maszyn i fotografie. Większość obiektów zgromadzona jest w gmachu dawnej paczkarni (z 1889 r.) cukrowni „Częstocice”. Historia cukrownictwa przedstawiona jest tu na osiemnastu edukacyjnych planszach.

Na terenie Bałtowskiego Kompleksu Turystycznego otwartego w 2004 r. znajduje się Muzeum Dinozaurów prezentujące dzieje życia na Ziemi, w tym skamieniałości odkrywane w Bałtowie i jego okolicach, poza tym kości, zęby, kręgi i tropy dinozaurów kredowych, szczątki morskich gadów, zęby rekinów, paleozoiczne trylobity, mezozoiczne głowonogi, koralowce oraz minerały z różnych stron świata. Jednym z ciekawszych eksponatów jest mierzący blisko 50 metrów sejsmozaur. W skład Kompleksu wchodzi również zabytkowy młyn wodny z końca XIX w. z galerią wyrobów artystycznych i ludowych.

3.7. Dziedzictwo niematerialne

Pierwszym międzynarodowym traktatem poświęconym ochronie dziedzictwa niematerialnego jest Konwencja UNESCO z 17 października 2003 r. Jej główne cele są następujące:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- zapewnienie poszanowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup i jednostek
- wzrost, na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane,
- zapewnienie międzynarodowej współpracy i pomocy,

Konwencja UNESCO kładzie nacisk na ochronę tradycji i przekazów ustnych, w tym szczególnie języka, sztuk widowiskowych, zwyczajów, rytuałów i obrzędów tradycyjnych, wiedzy i praktyk dotyczących przyrody i wszechświata, a także umiejętności związanych z rzemiosłem tradycyjnym.

Na terenie powiatu funkcjonuje wiele instytucji, organizacji i stowarzyszeń, które zajmują się promowaniem kultury i dziedzictwa kulturowego. Są to m.in.:

- Gminna Biblioteka Publiczna w Bałtowie,

- Gminne Centrum Kultury w Bałtowie,
- Bałtowski Kompleks Turystyczny w Bałtowie, w ramach którego działa m.in. Jurapark, Muzeum Dinosaurów, prehistoryczne oceanarium, Galeria stary młyn czy Skansen pszczeli,
- Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Gminy Bałtów,
- Lokalna Grupa Działania „Krzemienny Krąg”,
- Muzeum Historyczno-Archeologiczne w Ostrowcu Świętokrzyskim z oddziałami: Pałac Wielopolskich w Częstocicach oraz Muzeum Archeologiczne i Rezerwat Krzemionki,
- Koła Gospodyń Wiejskich,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Bodzechowie z siedzibą w Szewnie,
- Dom Kultury im. Witolda Gombrowicza w Ćmielowie,
- Żywe Muzeum Porcelany w Ćmielowie,
- Zespoły „Kunowianie”, „Bukowianie”, „Chocimowianie”, „Nietuliszczanie,
- Strażacka Orkiestra Dęta w Kunowie,
- Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Kunowie z filiami w Bukowiu, Dołach Biskupich, Janiku,
- Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Waśniowie,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Waśniowie,
- Ostrowiecki Browar Kultury w Ostrowcu Świętokrzyskim funkcjonujący od 2019 r. w zrewitalizowanym budynku dawnego Browaru Saskich. Swoją siedzibę mają tutaj:
 - Biuro Wystaw Artystycznych
 - Miejskie Centrum Kultury i Galeria Fotografii MCK
 - Miejska Biblioteka Publiczna. W jej ramach działają kluby: szachowy „Hetman”, literacki „Aspekt”; sekcje: breakdance, teatralna i recytatorska, music art, bmx, grupa modelarska „Bunkier”, dziedzictwa kulturowego; zespoły: chór „Coro cantorum”, dziecięcy „Wiolinki”, chór „Ad libitum”, grupa wokalna „Canto amici”, zespół wokalny „Tremolo”
 - Kawiarnia artystyczna „Zmiana Klimatu”,

Do najważniejszych imprez i wydarzeń o charakterze kulturalnym, odbywających się cyklicznie na obszarze Powiatu Ostrowieckiego zaliczyć należy m.in.:

- Jesienne Salony Sztuki, cykliczna impreza, od 1996 r., której celem jest przegląd wszystkich technik i kierunków sztuki,
- Spacerowniki po mieście organizowane przez BWA w Ostrowcu Świętokrzyskim,
- Jarmark Wielkanocny, gm. Bodzechów,
- Letnie Spotkania z Folklorem, gm. Bodzechów,

- Święto Pieczonego Ziemniaka, gm. Bodzechów,
- Dożynki, gm. Bodzechów,
- Kiermasz Bożonarodzeniowy, gm. Bodzechów.

Należy w tym miejscu również wspomnieć o dziedzictwie kulinarnym Powiatu Ostrowieckiego, do którego zaliczają się produkty wpisane na listę produktów tradycyjnych - kielbasa swojska z Kunowa i udziec dworski z Kunowa.

4. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru zabytków
1.	Bałtów	Bałtów	zespół kościoła parafialnego: - kościół pw. Matki Boskiej Bolesnej, XVII w., 1904-1908 r. d. cmentarz przykościelny wraz z częścią ogrodzenia (od frontu) - stary cmentarz par. „górny” ok. 1830 r. - kaplica cmentarna rodziny Druckich-Lubeckich, 1914 r.	A.937/1-4 z 29.12.2017 r.
2.			zespół pałacowo-parkowy, XVIII-XIX w.: - pałac - kaplica - park	A.591/1-3 z 04.10.1956 r., z 20.12.1957 r. oraz z 09.04.1972 r.
3.			zespół młynów wodnych, około 1910 r.: - murowany budynek młyna wraz z komorą turbiny napędu - koryto prawe doprowadzające wodę do wyżej wymienionej komory - grunt w granicach murów zewnętrznych i powyższego koryta	A.4/1-3 z 29.12.2003 r.
4.		Pętkowice	zbór ariański, ob. kościół rzym.-kat. pw. św. Teresy, XVII w., 1973 r.	A.592 z 29.01.1959 i z 9.04.1972 r.
5.	Bodzechów	Bodzechów	zespół podworski, XVIII- XIX w. - dwie piwnice dworu - stajnia - obory - park	A.594/1-4 z 11.12.1957 r. i z 15.04.1967 r.

6.		Mychów	zespół kościoła par. pw. św. Barbary, 1741 r., 1922-1923 r.	A.595 z 18.03.1957 r.
7.		Szewna	zespół kościelny pw. św. Mikołaja: - kościół par. pw. św. Mikołaja - mur., 1775-1777 r., remont. k. XIX w. i w XX w. - kaplica pw. św. Anny (w II kondygnacji kaplica św. Izydora) - mur. 2 poł. XVII w., ok. poł. XIX w. przekształcona na odrębne kaplice - wikarówka I - mur., 1775-1788 r. - wikarówka II - mur., 1775-1788 r. - schody - mur., 1775-1788 r. - mur cmentarny (cmentarza przykościelnego) - mur., 2 poł. XVII w. - organistówka - mur., 1775-1788 r. - plebania - mur., 1775-1788 r., gruntownie wyrestaurowana 1843 r., przebud. k. XIX w./ pocz. XX w., dach spalony w 1986 r., odbudowany - dawna bramka południowa w murze cmentarza przykościelnego, ob. kaplica św. Antoniego - mur. 2 poł. XVII w., przekształcona na kaplicę ok. poł. XIX w. - eksponat huty Klimkiewiczów (późniejsze zakłady ostrowieckie) na Wszechrosyjskich Targach Przemysłowych w Niżnym Nowogrodzie w 1896 r., ob. brama główna cmentarza przykościelnego, z czterema latarniami przy schodach - żeliwn.-szklana, 1896 r., od 1906 r. wystawiona jako brama - cmentarz przykościelny, w granicach muru – przed 1326 r.	A.596/1-15 z 04.12.1956 r., z 06.03.1967 r. i z 03.08.2012 r.

			• podziemne korytarze, w obrębie zespołu – mur., 3 ćw. XVIII w. • kaplica p.w. św. Juliana na cmentarzu grzebalnym – mur., poł. XIX w. (przed 1872 r.) • kamienno-żeliwne ogrodzenie cmentarza grzebalnego (od strony północnej i zachodniej), z trzema bramami – mur.-żeliwn., 2 poł. XIX w lub pocz. XX w. • otoczenie zespołu: teren w granicach działek numerze ewidencyjnym: 273/4; 274; 275/5	
8.		Szwarszowice	wiatrak holender, 2 poł. XIX w.	(obiekt nie przeniesiony do nowego rejestru woj. świętokrzyskiego – brak nr), decyzja z 09.09.1957 r. oraz z 27.08.1970 r.
9.		Czarna Glina	mogiła powstańców 1863 r.	A.597 z 24.05.1993 r.
10.	Ćmielów	Ćmielów	zespół kościoła parafialnego: • kościół pw. Wniebowzięcia NMP, 1509 r., XVII-XIX w. • dzwonnica • kostnica • ogrodzenie z bramą	A.598/1-4 z 18.03.1957 r., z 28.10.1971 r. i z 20.05.1977 r.
11.			cmentarz par.	A.599 z 14.06.1988 r.
			zespół zamkowy, 1519-1531 r., XVII w.: • ruiny zamku	A.600/1-5 z 4.12.1956 r., z 23.04.1967 r. i z

			• ruiny kaplicy na wyspie • budynek przedzamcza z wieżą bramną • fortyfikacje ziemne	20.05.1977 r.
12.		Podgrodzie	ruiny zamku (ślady wałów i fosy), XIV w.	A.601 z 16.06.1977 r.
13.		Przeuszyn	zespół dworski: • dwór • budynek gospodarczy • rządcówka • park	A.602/1-4 z 11.12.1957 r. i z 27.05.1986 r.
14.		Ruda Kościelna	• kościół par. pw. Zaślubin NPMarii, drewn., 1769-1776 r. • ogrodzenie cmentarza kościelnego	A.603/1-2 z 18.03.1957 r., z 15.04.1967 r. i z 16.06.1977 r.
15.			cmentarz rzym.-kat., poł. XIX w.	A/604 z 10.06.1988 r.
16.		Kunów	Chocimów	park dworski, 1 poł. XIX w.
17.				dwór, 1868 – 1874 r.
18.			Doły Biskupie	założenie przestrzenno-poprzemysłowe (pozostałości zakładu przemysłowego dawnej fabryki tektury „Wituliń”)
19.			Janik (dawnej Kaplica – miejscowość obecnie nie istnieje)	kaplica św. Katarzyny wraz z otoczeniem - słup graniczny dóbr biskupich, 1430 r., 1703 r.
20.			Kunów	• kościół par. pw. św. Władysława, 1625-1642 r., 2 poł. XIX • dzwonnica, 1896

21.			• kostnica, ob. magazyn, 2 poł. XVIII w. • d. cmentarz przy kościele, XIV w.-1810 r. • ogrodzenie, mur., 2 ćw. XVII w., z bramą główną, XVIII w., schodami i rzeźbami, pocz. XX w. oraz bramkami bocznymi, XVIII w., XIX w.	A.609/3-5 z 31.03.2015 r.
22.			• cmentarz rzym.-kat., ul. Kościelna, 1 poł. XIX w.	A.09 z 22.03.2007 r.
23.		Nietulisko Małe	park, XIX w.	A.611 z 13.12.1957 r.
24.		Nietulisko Duże (Fabryczne)	zespół urbanistyczno-przemysłowy, 1834-1845 r. – zespół (układ) urbanistyczny urządzeń przemysłowych, wodnych, komunikacyjnych, budynków produkcyjnych i mieszkalnych: • walcownia (ruina) • most z wylotem kanału (roboczego) • budynek kontrolny I • budynek kontrolny II (wartownia) • przepust wody (śluza wpustowa - jaz piętrzący, na górnym kanale roboczym, przy stawie) • suszarnia (ruina) • budynek dyrekcji • magazyn (ruina)	436 A z 01.12.1956 r.
25.	Ostrowiec Świętokrzyski	Ostrowiec Świętokrzyski	kościół par. pw. św. Michała Archanioła, ul. Okólna, XVII w., 1924-1938 r.	A.304 z 04.06.2009 r.
26.			kaplica cmentarna rodziny Pietrzykowskich, na cmentarzu par., ul. Denkowska, 1880 r.	A.272 z 17.08.2009 r.
27.			cmentarz żydowski	A.612 z 23.04.1991 r.
28.			zespół pałacowo-myśliwski Wielopolskich, ul. Kuźnia 54, 1898-1903 r.:	A.613/1-3 z 21.08.1997 r.

			• pałacyk myśliwski, ob. szpital • kapliczka • park	
29.		Ostrowiec Świętokrzyski - Częstocice	zespół pałacowy, ob. muzeum, ul. Świętokrzyska 37, 1880-1885 r.: • pałac • park	A.614 z 16.09.1975 r.
30.			dwór, ul. Świętokrzyska 40 (d. 2), XIX w.	A.615 z 30.09.1988 r.
31.		Ostrowiec Świętokrzyski - Denków	Zespół kościelny w miejscowości Denków • kościół par. pw. św. Stanisława, 1700 r., XIX w., 1904 r. • dzwonnica, mur./drewn., 1806	A.616/1-2 z 18.03.1957 r. oraz z 15.04.1967 r.
32.		Boksyce	zespół dworski XVIII w., pocz. XX w.: • dwór • park z pozostałościami murowanego ogrodzenia • najbliższe otoczenie – pozostałości folwarku (w tym: stajnia i spichlerz)	A.617/1-3 z 12.12.1957 r. i z 31.08.1989 r.
33.		Czajęcice	park, XVIII, XIX w.	A.618 z 13.12.1957 r.
34.	Waśniów	Garbacz	park dworski, XVIII, XIX	A.619 z 12.12.1957 r.
35.		Grzegorzowice	• kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela • cmentarz przykościelny (poszerzony w poł. XX w., w granicach ogrodzenia rozbudowanego w XX w.) z nagrobkami wpisanymi do rejestru zabytków ruchomych (pod nr. 54B, decyzja z 13.12.2004 r.)	A.620 z 16.10.1956 r.

36.			park, XVIII w., XIX w.	A.621 z 13.12.1957 r.
37.		Mirogonowice	pozostałości zespołu dworskiego: • lamus, k. XVIII w. • park, 2 poł. XVIII w., 1 poł. XIX w.	A.623/1-2 z 11.12.1957 r.
38.		Nowy Skoszyn (dawniej Kunin)	park, 1920 r.	A.622 z 17.12.1957 r.
39.		Momina	kościół par. pw. św. Wojciecha, 1 poł. XIV w., XV w., XVIII w.	A.624 z 18.03.1957 r. i z 15.04.1967 r.
40.		Roztylice	kaplica pw. Zesłania Świętego Ducha, drewn., na Górze Witosławskiej, k. XVIII w., 1830 r.	A.627 z 19.06.1958 r. i z 14.01.1972 r.
41.		Sarnia Zwola	park, k. XVIII w., XIX w., XX w.	A.625 z 12.12.1957 r.
42.		Waśniów	zespół kościoła parafialnego XVII-XVIII w. : • kościół parafialny • dzwonnica • cmentarz przykościelny, z nagrobkami wpisanymi do rejestru zabytków ruchomych (nr 288B, decyzja z 17.02.2012 r.)	A.626/1-2 z 18.03.1957 r. i z 06.03.1967 r.
43.		Wronów	zespół dworski: • park • dwór • figura Chrystusa niosącego krzyż • układ wodny z pozostałościami stawów i systemem grobli • teren dawnego folwarku, sadów, ogrodów i łąk	A.628/1-5 z 12.12.1957 r. i z 28.02.2013 r.

Powiat Ostrowiecki jest właścicielem jednego obiektu znajdującego się w rejestrze zabytków:

- zespół pałacowo-parkowy (pałac Wielopolskich) użytkowany przez Muzeum Historyczno-Archeologiczne w Ostrowcu Świętokrzyskim

oraz jednego obiektu znajdującego się w ewidencji zabytków:

- Seminarium Nauczycielskie – obecnie LO Nr III im. Wł. Broniewskiego w Ostrowcu Świętokrzyskim

4.2. Obiekty na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO

lp.	nazwa	typ	spełniane kryterium	data wpisu
1.	Krzemionkowski region prehistorycznego górnictwa krzemienia pasiastego	kulturowy	III, IV	6 lipca 2019 r.

„Krzemionkowski region prehistorycznego górnictwa krzemienia pasiastego” został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO jako 16. obiekt z Polski podczas 43. sesji Komitetu Światowego Dziedzictwa w Baku w Azerbejdżanie. Nominacja była zwieńczeniem wieloletnich starań zapoczątkowanych w latach 1998-2002, kontynuowanych w 2014 r. kiedy region znalazł się na tzw. liście informacyjnej. Obiekt obejmuje swoim zasięgiem główne pole górnicze kopalni krzemienia pasiastego w Krzemionkach (gm. Bodzechów i Ćmielów, pow. ostrowiecki, dwa mniejsze pola górnicze „Borownia” (gm. Ćmielów, pow. ostrowiecki) i „Koryczna” (gm. Ożarów, pow. opatowski) oraz neolityczną osadę na wzgórzu „Gawroniec” w Ćmielowie, będącą miejscem końcowej obróbki krzemieni.

Krzemionkowski region prehistorycznego górnictwa krzemienia pasiastego jest najlepiej zachowanym i kompletnym prehistorycznym kompleksem wydobywczym z okresu od neolitu do wczesnej epoki brązu (3900-1600 p.n.e.), w którym pozyskiwano krzemień pasiasty, który po obróbce w siekiery i inne narzędzia był dystrybuowany w promieniu blisko 700 km od kompleksu. Pojedyncze przykłady narzędzi można również odnaleźć na terenie dzisiejszych Niemiec, Czech, Moraw, Słowacji, zachodniej Ukrainy, Białorusi i Litwy.

Główne pole górnicze „Krzemionki Opatowskie” obejmuje 78,5 ha, szerokość od 20 do 200 m i długość niemal 4,5 km, z czego wpisem objęto obszar o powierzchni 311,3 ha, wokół którego wyznaczono strefę buforową liczącą 1327,9 ha. Pozostałe pola górnicze „Borownia” i „Koryczna” są mniejsze. Pierwsze z nich o powierzchni 2,7 ha, szerokość od 30 do 50 m składa się z trzech części: północnej i południowej pokrytych lasem oraz środkowej objętą uprawą rolniczą. Wpisem objęto obszar o pow. 11,6 ha, strefa

buforowa wynosi 120,4 ha. Pole górnicze „Koryczna” zajmuje 2 ha, szerokość od 20 do 30 m i długość 700 m, natomiast obszar na Liście UNESCO zajmuje 9,9 ha ze strefą buforową 133,8 ha. Ostatnim elementem jest osada na wzgórzu „Gawroniec” o kształcie nieregularnego owalu o powierzchni 10 ha i wymiarach 600 x 400 m. Wpisem objęty został teren o powierzchni 16,4 ha ze strefą buforową 246,6 ha.

Wpisu na Listę UNESCO dokonano na podstawie dwóch kryteriów III i IV. Zespół kopalni krzemienia pasiastego jest źródłem informacji o życiu i pracy w okresie neolitu, świadczącym o ekonomicznej i społecznej organizacji społeczeństwa. Dostarcza ponadto wiadomości na temat złożonego systemu technicznego i społecznego oraz adaptacji człowieka do warunków eksploatacji zasobów naturalnych. Na „Krzemionkowski region prehistorycznego górnictwa krzemienia pasiastego” składają się różnorodne struktury kopalniane, w tym kopalnie jamowe o głębokości do 3,5 m, niszowe i niszowe z galeriami o głębokości 4,5 m, galeriowe, kopalnie filarowo-komorowe oraz komorowe osiągające głębokość 10 m. Zachowane są również oryginalne warsztaty obróbki krzemienia w postaci neolitycznej osady na wzgórzu „Gawroniec”, a także obniżenia i wzniesienia terenu powstałe z odpadów kopalnianych, ślady osad robotniczych i szlaków komunikacyjnych.

Teren kopalń został odkryty w 1922 r. przez geologa Jana Samsonowicza. Większość obszaru nie została jednak przebadana archeologicznie. W czasie prac archeologicznych w latach 1947-1961 odkryto wyroby ceramiczne i pozostałości organiczne, których wiek oszacowano na lata 3500-3200 p.n.e. Krzemionkowski kompleks charakteryzuje się wysokim stopniem autentyczności w elementach, takich jak: dobrze zachowana forma i struktura podziemi oraz w postaci krajobrazu przemysłowego na powierzchni. Po przeprowadzeniu niezbędnych prac konserwatorskich na wybranym fragmencie pola umożliwiono dostęp do wyrobisk tworząc podziemną trasę turystyczną o długości 500 m.

4.3. Pomniki Historii i Parki Kulturowe

lp.	nazwa	data wpisu
1.	Krzemionki - kopalnie krzemienia z epoki neolitu	8 września 1994 r.

Zespół neolitycznych kopalni krzemienia, na terenie wsi Sudół w gm. Bodzechów został uznany za Pomnik Historii decyzją prezydenta RP Lecha Wałęsy z 8 września 1994 r. Wpisu dokonano ze względu na jego wyjątkowy stan zachowania związany z pradziejowym górnictwem, unikatowość w skali światowej, ogromny zasięg narzędzi wykonywanych z krzemienia używanych na terenie w odległości kilkuset kilometrów od miejsca wydobywania, a także ze względu na wysoki poziom atrakcyjności turystycznej i edukacyjnej. „Krzemionki” przewyższają pozostałe kopalnie w zachodniej Europie także ze względu na

wielkość oraz zastosowane, nowatorskie rozwiązania konserwatorskie. Dzięki zachowaniu do naszych czasów pierwotnej rzeźby nakopalnianej spowodowanej porastaniem lasu na tym terenie oraz prowadzonym systematycznie od lat 20. XX w. badaniami archeologicznym neolityczne kopalnie krzemienia prezentują także wysoki poziom autentyczności.

Na obszarze powiatu nie funkcjonują parki kulturowe. W chwili obecnej trwają prace nad utworzeniem parku kulturowego Pradziejowego Górnictwa Krzemienia nad Kamienną wynikające z wpisu na listę UNESCO oraz z Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego, a także ze Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+. Pierwsze kroki w tym kierunku podjęto 14 czerwca 2019 r., kiedy podpisano list intencyjny paraflowany przez władarzy trzech gmin: Bodzechów, Ćmielów oraz Ożarów w powiecie opatowskim, na terenie których ma znajdować się park kulturowy. W kolejnym etapie odbyły się spotkania informacyjne oraz konsultacje, w których aktywny udział brała lokalna społeczność, a także równocześnie powstał zespół opracowujący koncepcję planu ochrony.

Planowany park kulturowy swoim zasięgiem ma obejmować obszar wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO wraz ze strefą buforową oraz najcenniejszymi stanowiskami archeologicznymi znajdującymi się w sąsiedztwie oraz cztery enklawy usytuowane na południe od Ćmielowa. W jego skład wejdą następujące miejscowości: Sudół i Magonie (gm. Bodzechów), Maksymilianów, Rudka Bałtowska i Lemierze (gm. Bałtów), Boria, Krzczonowice, Łysowody, Stoki Duże, Stoki Małe, Stoki Stare, Ruda Kościelna, Podgórze, Podgrodzie i miasto Ćmielów (gm. Ćmielów), Mierzanowice i Wojciechowice (gm. Wojciechowice) oraz Gliniany, Wojciechówka, Śródborze (gm. Ożarów), a także rezerwat przyrodniczy „Krzemionki Opatowskie”, Obszar Natura 2000 Krzemionki PLH260024 oraz fragment doliny rzeki Kamiennej pomiędzy Ćmielowem i Bałtowem, objętej ochroną w formie Obszaru Natura 2000 Dolina Kamiennej PLH260019.

Park kulturowy ma przyczynić się do pełnej ochrony wartości kulturowych i przyrodniczych Krzemionkowskiego Regionu Pradziejowego Górnictwa Krzemienia Pasiastego wraz ze strefami buforowymi. Ochronie podlegać mają stanowiska archeologiczne składające się z miejsc wydobywania surowca oraz towarzyszących obozowisk ukazujących poszczególne etapy rozwoju górnictwa i osadnictwa na tym terenie, sieć komunikacyjna, a także otaczająca przyroda z kilkudziesięcioma rzadkimi gatunkami roślin.

Utworzenie parku kulturowego może pozytywnie wpłynąć na ochronę krajobrazu oraz dziedzictwa kulturowego m.in. poprzez wzmocnienie skuteczności wpisu obiektu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, dzięki wykorzystaniu wszelkich możliwości prawnych, finansowych i organizacyjnych; zintegrowanie obszaru planowanego do objęcia ochroną poprzez utworzenie Parku Kulturowego w celu ochrony oraz lepszego udostępnienia w celach naukowych, turystycznych i edukacyjnych; aktywizację lokalnej społeczności i rozwój gospodarczy okolicy, a także poprzez uwzględnienie zadań z ww.

działaniami w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, programach i studiów związanych z ochroną zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych. Podejmowane działania w pierwszym rzędzie powinny zapewniać ochronę walorów kulturowych oraz być uzgadniane ze Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Jest to elastyczne narzędzie ochrony, dzięki któremu zapisy mogą być dostosowane do specyfiki chronionego obiektu. Na terenie parku kulturowego istnieje możliwość ustanowienia zakazów i ograniczeń związanych z prowadzeniem robót budowlanych, działalności rolniczej, hodowlanej lub usługowej oraz składowaniem lub magazynowaniem odpadów, a także z umieszczeniem tablic, napisów i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, poza znakami drogowymi oraz związanymi z porządkiem i bezpieczeństwem publicznym. Zgodnie z przyjętymi założeniami na omawianym terenie nie zostanie udzielona koncesja na eksploatację złóż wapienia znajdujących się na terenie gm. Ćmielów, pomimo istnienia dopuszczających to zapisów w Miejscowym Planie Zagospodarowania Przestrzennego części terenu sołectwa Ruda Kościelna w gminie Ćmielów przyjętego uchwałą nr VI/38/2003 Rady Miejskiej w Ćmielowie z dnia 13 marca 2003 r. Ewentualne prace ziemne wymagają ścisłego nadzoru archeologicznego, a w razie odkrycia w trakcie prowadzenia ww. prac obiektów archeologicznych nastąpi przerwa w ich wykonywaniu aż do czasu zakończenia badań ratowniczych. Wprowadzenie ograniczeń wynikających z inwestycji może ponadto pozytywnie wpłynąć na różnorodność biologiczną (rośliny, zwierzęta), wody, powietrze, stan zagospodarowania i powierzchnię ziemi oraz obszary chronione - Przełom Wisły w Małopolsce, Doliną Krzemiennej, Krzemionki i Wzgórza Kunowskie. Szczegółowe warunki ochrony wartości kulturowych parku określi plan ochrony, który powinien obejmować:

- zasady strefowania obszaru Parku i prowadzenia zróżnicowanych polityk jego ochrony, udostępnienia i zagospodarowania,
- zasady ochrony walorów kulturowych, przyrodniczych i kształtowania krajobrazu,
- ustalenia dla ochrony walorów kulturowych, przyrodniczych i kształtowania krajobrazu z wytycznymi dla miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- wytyczne dla udostępniania Parku dla turystyki i rekreacji,
- wytyczne dla form i zasad zarządzania Parkiem,
- wytyczne dla wdrażania, promowania i monitorowania realizacji planu ochrony,
- wytyczne dla rozwiązywania konfliktów i ograniczania zagrożeń,
- przeprowadzenie konsultacji i uzyskanie stosownych opinii i uzgodnień z zainteresowanymi grupami społecznymi,
- opracowanie projektu uchwały o zatwierdzeniu projektu planu ochrony.

4.4. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

lp.	gmina	miejsowość	obiekt (funkcja)	nr rejestru zabytków
1.	Bodzechów	Broniszowice	cmentarzysko	1180/85 z 22.09.1997 r.
2.	Bodzechów	Miłków (d. Gromadzie)	grodzisko	811 z 05.02.1973 r. 811 z 28.08.1986 r.
3.	Bodzechów	Mychów-Kolonia	grodzisko (Góra Zamkowa)	497 z 26.05.1967 r. 497 z 28.08.1986 r.
4.	Bodzechów, Ćmielów	Sudół, Stoki Stare, Ruda Kościelna	teren prądziejowej kopalni krzemienia pasiastego ("Krzemionki")	1 z 28.09.1945 r. 8 z 05.08.1946 r. 499 z 27.05.1967 r. 1/499 z 01.09.1986 r. A1/499/1Aa z 15.12.1999 r. C.1 z 13.12.2013 r. (brak numeru) z 01.02.2017 r.
5.	Bodzechów	Świrna	relikty dworu obronnego	1180/87 z 22.09.1997 r.
6.	Bodzechów	Świrna	kurhan KPL	1180/86 z 22.09.1997 r.
7.	Ćmielów - miasto	Ćmielów	osada	C.39 z 28.02.2019 r.
8.	Ćmielów - obszar wiejski	Podgrodzie	grodzisko	817 z 05.02.1973 r. 264/A z 28.06.1982 r.
9.	Ćmielów - obszar wiejski	Ruda Kościelna	pozostałości prahistorycznej kopalni krzemienia pasiastego „Borownia”	260/A z 15.09.1981 r.
10.	Ćmielów - obszar wiejski	Ruda Kościelna	kopalnia krzemienia pasiastego „Ostroga”	266/A z 15.07.1982 r.
11.	Ćmielów - obszar wiejski	Ruda Kościelna	pozostałości prahistorycznej kopalni krzemienia pasiastego „Księża Rola”	261/A z 15.09.1981 r.

12	Ćmielów - obszar wiejski	Stoki Stare	inna	brak numeru z 25.08.2020 r.
13.	Ćmielów - obszar wiejski	Wola Grójecka	pradziejowy kopiec (kurhan) zwany „Szwedzką Mogiłą”	574/A z 26.05.1994 r.
14.	Kunów - obszar wiejski	Nietulisko Małe	grodzisko	528 z 05.02.1973 r.
15.	Waśniów	Garbacz	5 kopców	68-72 z 18.09.1986 r.
16.	Waśniów	Stryczowice	kopiec	28 z 09.09.1986 r.

4.5. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla powiatu

Kapliczka św. Katarzyny - słup graniczny dóbr biskupich, gm. Kunów

Gotycka kaplica z 1430 r. ufundowana przez bpa Zbigniewa Oleśnickiego. Zbudowana na planie ośmiokąta, okrągła wewnątrz i sklepiona eliptyczną kopułą ze zwornikiem z herbem Dębno, jest najstarszą wolnostojącą kaplicą w Polsce. Usytuowana w północnej części gminy Kunów, pośrodku lasu, pierwotnie pełniła również funkcję słupa granicznego pomiędzy dobrami biskupów krakowskich: kunowskim i iłżeckim.

Kaplica została wzniesiona z cegły i kamienia, z zewnątrz jest otynkowana i kryta gontem. We wschodniej ścianie znajduje się ostrołukowe okienko, a ponad wejściem znajduje się herb biskupa Oleśnickiego. Pod nim widnieje wyryte EA1430C (Episcopus Anno 1430 Cracoviensis). Poniżej napis Reparavit F. Iacobus Fr. Nawoyski Eremita An. 1703 Dz. 5 Maia. Na jednej ze ścian umieszczono w 1979 r. ponadto pamiątkową tablicę z napisem

Miejsce walki powstańców 1863 r. Tablica upamiętnia w rzeczywistości zwycięską bitwę oddziału podpułkownika Karola Kality, pseudonim „Rębajło” z Rosjanami w styczniu 1864 r.

Wewnątrz znajduje się figura św. Katarzyny z przełomu XVII i XVIII w. oraz krzyż, który dawniej znajdował się na zewnątrz budowli.

Kaplica pw. Zesłania Świętego Ducha na Górze Witosławskiej, Roztylice, gm. Waśniów

Drewniana kaplica pw. Zesłania Świętego Ducha w Roztylicach usytuowana jest na północnym stoku Góry Witosławskiej. Najstarszą częścią kaplicy jest wielobocznie zamknięte prezbiterium z końca XVIII w. wzniesione w konstrukcji zrębowej. W 1. poł. XIX w. (prawdopodobnie w 1830 r.) z inicjatywy okolicznych

ziemian Antoniego Libiszowskiego i Władysława Jasieńskiego budynek został rozbudowany o 3-nawowy korpus na rzucie prostokąta konstrukcji zrębowej i sumikowo-łątkowej.

Świątynia nie jest orientowana, prezbiterium skierowane jest na południe. Korpus nawowy przykryty jest dachem 2-spadowym z sygnaturką, prezbiterium nieco niższym przechodzącym w 5-spadowy. Wejście usytuowane jest w elewacji szczytowej, poprzedzone jest daszkiem wspartym na dwóch słupach. W elewacji frontowej i elewacjach bocznych znajdują się po dwa okna zamknięte półkoliście.

Nawy oddzielone drewnianymi słupami – kolumnami, ustawionymi po trzy w rzędzie. Wewnątrz znajdują się trzy ołtarze, w głównym XX-wieczna kopia Matki Boskiej Częstochowskiej (zwanej Witosławską). Ostatni remont miał miejsce w 1994 r.

Kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Grzegorzowicach, gm. Waśniów

Kościół pw. św. Jana Chrzciciela usytuowany jest na szczycie Góry Sytnej w Grzegorzowicach.

Pierwotna świątynia miała formę rotundy z absydą od wschodu. W najstarszej wzmiance z lat 1334-1336, zawartej w spisie dziesięciny papieskiej (nominalnie z lat 1350-1351), rotunda określona została jako „ecclesia nova”.

Można zatem przypuszczać, iż

powstała tuż przed tą datą, za czym przemawiają również wyniki badań archeologicznych, przyległego do niej cmentarza i analogie z innymi budowlami. Według Jana Długosza fundatorem kościoła był Nawój herbu Topór. Do rotundy z absydą dobudowano przed 1627 r. nawę oraz zakrystię. Z powodu złego stanu technicznego świątynia zawaliła się w 1851 r. Odbudowa zakończyła się po trzech latach, w 1854 r. Na pocz. lat 30. XX w. miała miejsce konserwacja kościoła połączona z wyeksponowaniem kamiennego lica romańskiej świątyni. Zrekonstruowano również wtedy kamienny maswerk w okrągłym oknie absydy. Prace archeologiczne prowadzone na początku lat 70. XX w. potwierdziły datację kościoła. Ostatnie prace konserwatorskie miały miejsce w latach 80. oraz w 2011 r.

Budynek jest jednonawowy, orientowany, niejednorodny stylistycznie z prawie kwadratową nawą opiętą szkarpami w narożach oraz prezbiterium na rzucie koła z absydą. Jest ceglano-kamienny z otynkowanym korpusem nawowym i zakrystią, przekryty dachem 2-spadowym z sygnaturką nad korpusem nawowym, wielospadowym nad prezbiterium i pulpitem nad zakrystią. W elewacji frontowej znajduje się kamienny portal z datą 1627, analogiczny usytuowany jest w elewacji bocznej, rozcłonkowanej dodatkowo trzema otworami okiennymi zamkniętymi łukiem spłaszczonym.

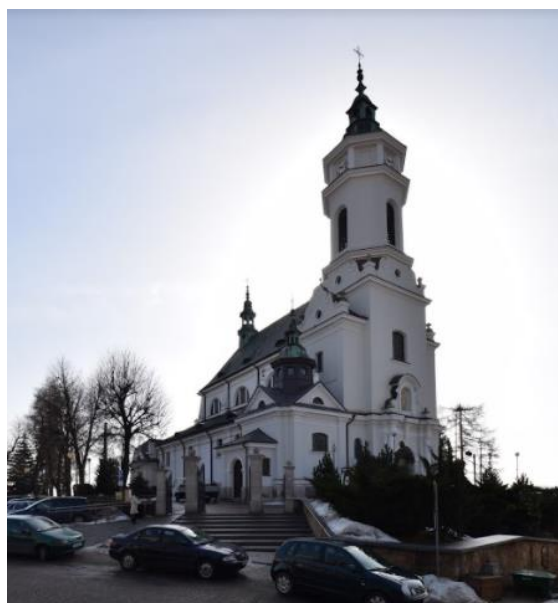
Na wyposażenie wnętrza składa się gotycka chrzcielnica z 2. poł. XIV w., ambona z 1. poł. XVIII w., ołtarze boczne z 2. poł. XIX w., obraz MB Śnieżnej z połowy XVII w. oraz neoklasycystyczny prospekt organowy z 1893 r.

Zbór arianński, ob. kościół pw. św. Teresy w Pętkowicach, gm. Baltów

Zbór arianński w Pętkowicach został wzniesiony w połowie XVII w. W 1973 r. miała miejsce rozbudowa wg projektu Ludomira Gyukovicha, która objęła część prezbiterium, zakrystię i aneks. Budynek na rzucie prostokąta jest zbudowany z kamienia łamanego, jest dwuprzestrzenny, częściowo podpiwniczony, sklepiony krzyżowo. W elewacji szczytowej znajduje się portal z piaskowca z umieszczoną pierwotnie tarczą herbową.

Kościół pw. św. Michała Archaniola w Ostrowcu Świętokrzyskim

Kościół pw. św. Michała Archaniola został ufundowany w 1614 r. przez księcia Janusza Ostrońskiego, pierwotnie pod wezwaniem św. Uriela Archaniola. W sąsiedztwie budynku wzniesiono szpital dla ubogich. W 1644 r. na miejscu drewnianej świątyni wzniesiono nową, murowaną, która została niedługo później zniszczona w czasie Potopu Szwedzkiego. W 1672 r. kościół odbudowano w stylu barokowym nadając mu obecne wezwanie. W latach 1784-1803 staraniem Konstancji z Denhoffów Sanguszkowej został odnowiony oraz rozbudowy o dwie frontowe wieże, których jednak nie ukończono. Mury do wysokości gzymsów wieńczących zostały nakryte cebulastymi hełmami. Przed

1890 r. staraniem Władysława Laskiego zostały ukończone. W latach 1924-1928 świątynia została znacznie rozbudowana w stylu neobarokowym wg projektu Stefana Szyllera. Podniesiono i przedłużono nawę

główną, dobudowano nawy boczne, kaplicę pogrzebową, zakrystię, wieżę oraz trzy wieżyczki nad nawą główną i kaplicami. W rezultacie powstała trójnawowa, trójprzęsłowa bazylika poprzedzona od zachodu czworoboczną wieżą, z przylegającymi do niej aneksami i kaplicą pogrzebową. Jednoprzęsłowe prezbiterium zamknięte jest półkolistą absydą z sąsiadującą zakrystią. Od południowej strony prezbiterium znajduje się kaplica przykryta kopułą z latarnią.

Na wyposażenie wnętrza składa się m.in. ołtarz główny wg projektu Józefa Jamroza z 1944 r. oraz cztery ołtarze boczne.

Zespół pałacowy, ob. Muzeum Historyczno-Archeologiczne przy ul. Świętokrzyskiej 37 w Ostrowcu Świętokrzyskim-Częstocicach

Pałac w Ostrowcu Świętokrzyskim-Częstocicach został zaprojektowany przez Leandro Marconiego na zlecenie Antoniego Edwarda Fraenkela. Budowa rozpoczęta w latach 70. XIX w. została ukończona przez następnego właściciela Władysława Laskiego w 1899 r. Po ślubie Marii Laskiej z Zygmuntem Wielopolskim dobra ostrowieckie z Częstocicami

stały się główną siedzibą tej linii Wielopolskich. W 1931 r. pałac wraz z otaczającym parkiem został sprzedany Zakładom Ostrowieckim, które urządziły tutaj hotel dla akcjonariuszy i resursę dla kadry technicznej Huty. W okresie powojennym w budynku mieściły się dwie szkoły, a następnie, od 1966 r. muzeum.

Pałac został wzniesiony w stylu eklektycznym nawiązującym do klasycyzmu. Zaprojektowany na planie wydłużonego prostokąta z dwoma ryzalitami w elewacjach wschodniej i zachodniej, jest 2-kondygnacyjny, kryty dachem wielospadowym. Elewacja frontowa jest 9-osiowa z portykiem na osi zwieńczonym trójkątnym frontonem wspartym na ośmiu kolumnach podtrzymujących taras piętra. Elewacja zwieńczona jest niewielką attyką z herbami właścicieli - rodzin Wielopolskich i Laskich. Elewacja tylna zakomponowana jest analogicznie z parterowym tarasem na osi.

Muzeum Regionalne, ob. Muzeum Historyczno-Archeologiczne zostało uroczyście otwarte 3 grudnia 1966 r. Swoją działalnością nawiązywało do przedwojennego Muzeum Ziemi Opatowskiej. Na sześciu stałych wystawach przedstawiono historię i zabytki regionu.

Zespół urbanistyczno-przemysłowy w Nietulisku Fabrycznym, gm. Kunów

Na zespół urbanistyczno-przemysłowy składa się ruina walcowni, ruina suszarni, ruina magazynu, budynek administracyjny dyrekcji, budynek wagi, budynek wartowni, ogrodzenie (pozostałości murowanych filarów), 3 mosty (na kanale świślińskim, na kanale rz. Kamiennej, nad kanałem roboczym), śluza wpustowa - jaz pietrzący, jaz pietrzący - ulgowy, układ wodny (staw z wyspą, fragment kanałów) i osiedle fabryczne - układ przestrzenny.

Wyjątkowy w skali europejskiej zespół urbanistyczno-przemysłowy powstał z inicjatywy Stanisława Staszica, który w 1. poł. XIX w. opracował plan rozwoju przemysłu metalurgicznego w Zagłębiu Staropolskim. Pod jego kierunkiem we współpracy z Fryderykiem Lempe powstał plan zagospodarowania przemysłowego doliny rzeki Kamiennej i okolic Kielc. Pierwsze prace w Nietulisku rozpoczęły się w 1824 r. od budowy kanału o długości 7 km. W następnym etapie po upadku Powstania Listopadowego ukończono w latach 1834-1846 układ hydrotechniczny zasilający energią wodną walcownię uruchomioną w 1841 r. W latach 80. i 90. XIX w. zakład zmodernizowano instalując lokomobilę oraz kolejne turbiny. Kres istnienia zakładu przyniosła powódź z 1905 r., w wyniku której walcownia została odcięta od dostaw energii. Z biegiem czasu urządzenia fabryczne wywieziono lub rozkradziono, a same budynki zaczęły popadać w ruinę. Po zakończeniu II wojny światowej w budynkach administracyjnych ulokowano szkołę oraz przedszkole. W dalszym ciągu użytkowane są również domy w przyzakładowym osiedlu mieszkalnym. Założenie urbanistyczno-przemysłowe składa się z układu wodnego, zabudowań fabrycznych i z osiedla mieszkaniowego. Rozplanowane jest w oparciu o dwie osie kompozycyjne, z których główną osią jest dawny kanał roboczy z dawnym zbiornikiem retencyjnym z jednej strony i budynkiem walcowni z drugiej. Drugą oś wyznacza dłuższy bok walcowni, wzdłuż którego wybudowano pomocnicze obiekty przemysłowe

i administracyjne oraz dalej półkolisty osiedlowy plac. Główny budynek walcowni został wzniesiony z kamienia z ceglanyymi detalami, jest symetryczny z dwukondygnacyjną częścią centralną i z dwoma bocznymi skrzydłami hal.

Kościół pw. Matki Boskiej Bolesnej w Bałtowie, gm. Bałtów

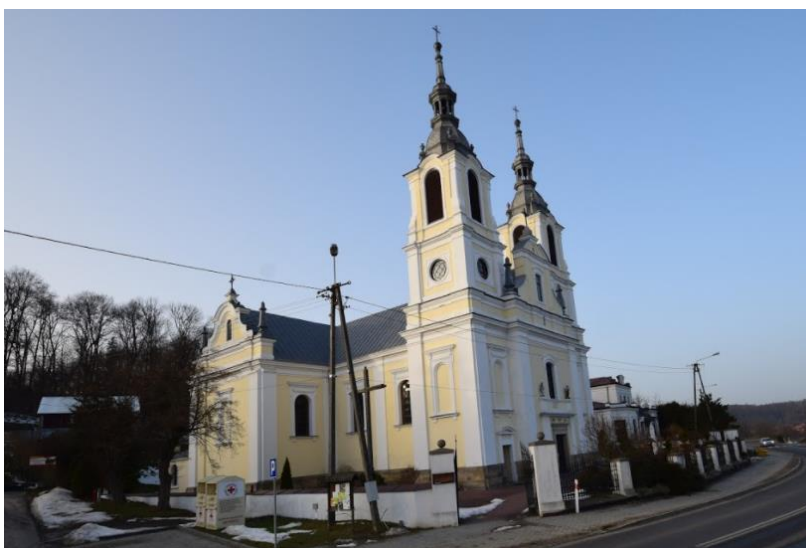
Kościół pw. Matki Boskiej Bolesnej w Bałtowie został wzniesiony w końcu XVII w. W latach 1904-1909 został znacznie rozbudowany wg projektu arch. Zygmunta Hendla i Konstantego Wojciechowskiego. Kościół znacznie powiększono, zostały dobudowane dwie zakrystie i kaplice oraz dwuwieżowy fronton od strony wschodniej.

Świątynia jest zbudowana na planie krzyża łacińskiego, orientowana, jednonawowa, dwuprzęsłowa z transeptem.

Na wyposażenie wnętrza składa się m.in. ołtarz główny wykonany przez radomską firmę Morawski i Krzywicki oraz rokokowe ołtarze boczne pochodzące z XVIII w., a także chrzcielnica oraz ambona w stylu barokowym wykonana na wzór starej, za to z wykorzystaniem jej rzeźb. Ponadto wnętrze ozdobione jest malowidłami wykonanymi przez Franciszka Woronia.

Ołtarz główny wykonała radomska firma Morawski i Krzywicki. Rzeźba Matki Bożej Bolesnej, głównej patronki parafii jest dziełem rzeźbiarza z Warszawy – Polkowskiego.

W sąsiedztwie kościoła, po jego północnej stronie usytuowany jest cmentarz tzw. górny z 1835 r. z kaplicą cmentarną z 1914 r.

Zespół pałacowo-parkowy w Bałtowie, gm. Bałtów

Pałac książąt Druckich-Lubeckich położony jest ponad doliną rzeki Kamiennej w Bałtowie. Został wzniesiony w latach 1894-1899 przez Aleksandra księcia Druckiego-Lubeckiego. Pałac został zbudowany na planie prostokąta i pierwotnie posiadał trzy piętra, jednak po pożarze w 1913 r. jedno piętro zostało usunięte. W czasie II wojny światowej budynek został

przejęty przez wojska niemieckie, które zniszczyły wyposażenie budynku oraz bibliotekę z archiwum. W latach 1945-1949 w pałacu mieściła się Żeńska Szkoła Gospodarstwa Wiejskiego, a od 1951 r. Technikum Rolnicze. Budynek pozostający od lat 80. w ruinie został przejęty w ostatnich latach przez potomków dawnych właścicieli.

Pałac w Bałtowie jest eklektyczny z elementami renesansowymi, barokowymi, a przede wszystkim klasycystycznymi. Jest to budynek wolnostojący, murowany, podpiwniczony nakryty czterospadowym dachem.

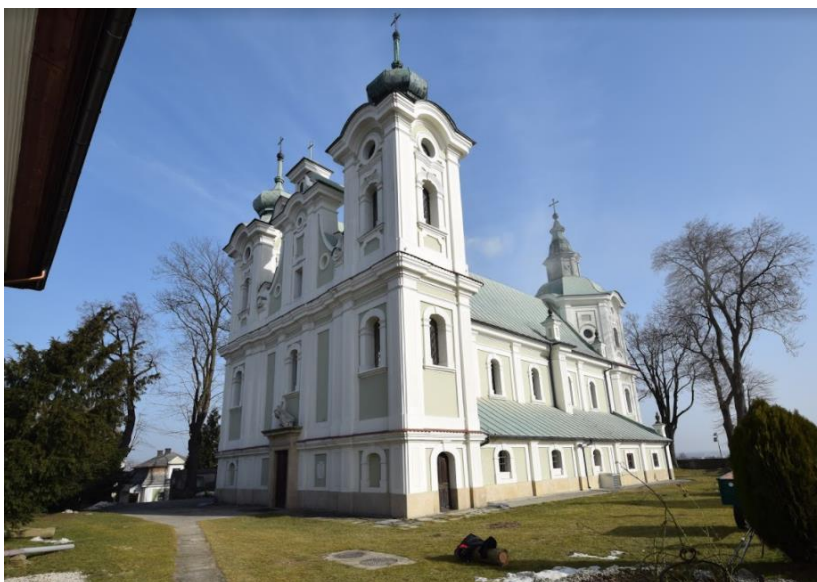
Wokół pałacu znajduje się park o powierzchni ok. 10 ha z XVIII w., przekształcony w poł. XIX w. i w 1900 r. Na jego teren prowadzi brama z końca XIX w.

W skład zespołu pałacowo-parkowego wchodzi również kaplica w stanie ruiny z XVIII w.

Kościół pw. św. Mikołaja w Szewnie, gm. Bodzechów

Kościół w Szewnie został wzniesiony w latach 1775-77 wg projektu jezuity ks. Józefa Karśnickiego. Ponadto wokół świątyni usytuowanych jest kilka innych obiektów: budynek plebanii, dwie wikarówki oraz budynek służby kościelnej.

Kościół jest 3-nawowy, 3-przęsłowy z 2-przęsłowym prezbiterium z 8-boczną kaplicą na jego przedłużeniu oraz aneksami na przedłużeniu naw bocznych.

Elewacja frontowa jest 2-wieżowa o podziałach pilastrowych i z wydatnym gzymsem dzielącym ją na dwie kondygnacje z niewielkim portalem na osi zwieńczonym rzeźbą Chrystusa upadającego pod Krzyżem. Środkowa część górnej kondygnacji ujęta jest spływami wolutowymi i zwieńczona przerwany przyczółkiem. Elewacje boczne w tym elewacje kaplicy i aneksów rozcłunkowane są pilastrami.

Wyposażenie wnętrza jest jednolite, późnobarokowe. Składają się na nie ołtarze, ambona, ławy i konfesjonały, chrzcielnica, prospekt organowy oraz liczne epitafia. Wysokiej klasy jest też późnobarokowa polichromia wykonana przez Mateusza Rejchana. W prezbiterium oglądać można iluzjonistyczne malowidło przedstawiające wnętrze kopuły.

Na teren kościoła prowadzi neogotycka brama wykonana jako kiosk w 1895 r. w fabryce Towarzystwa Akcyjnego Wielkich Pieców i Zakładów Ostrowieckich w Ostrowcu Świętokrzyskim na Wszechrosyjską Wystawę Przemysłową i Artystyczną w Niżnym Nowogrodzie w 1896 roku.

W sąsiedztwie kościoła znajduje się plebania z 1788 r. wzniesiona na rzucie prostokąta. Jest parterowa, kryta dachem łamanym z ryzalitem na osi zwieńczonym trójkątnym szczytem. Elewacja frontowa jest symetryczna, rozcłunkowana pilastrami.

4.6. Gminne ewidencje zabytków i gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu

W skład Powiatu Ostrowieckiego wchodzi 6 gmin:

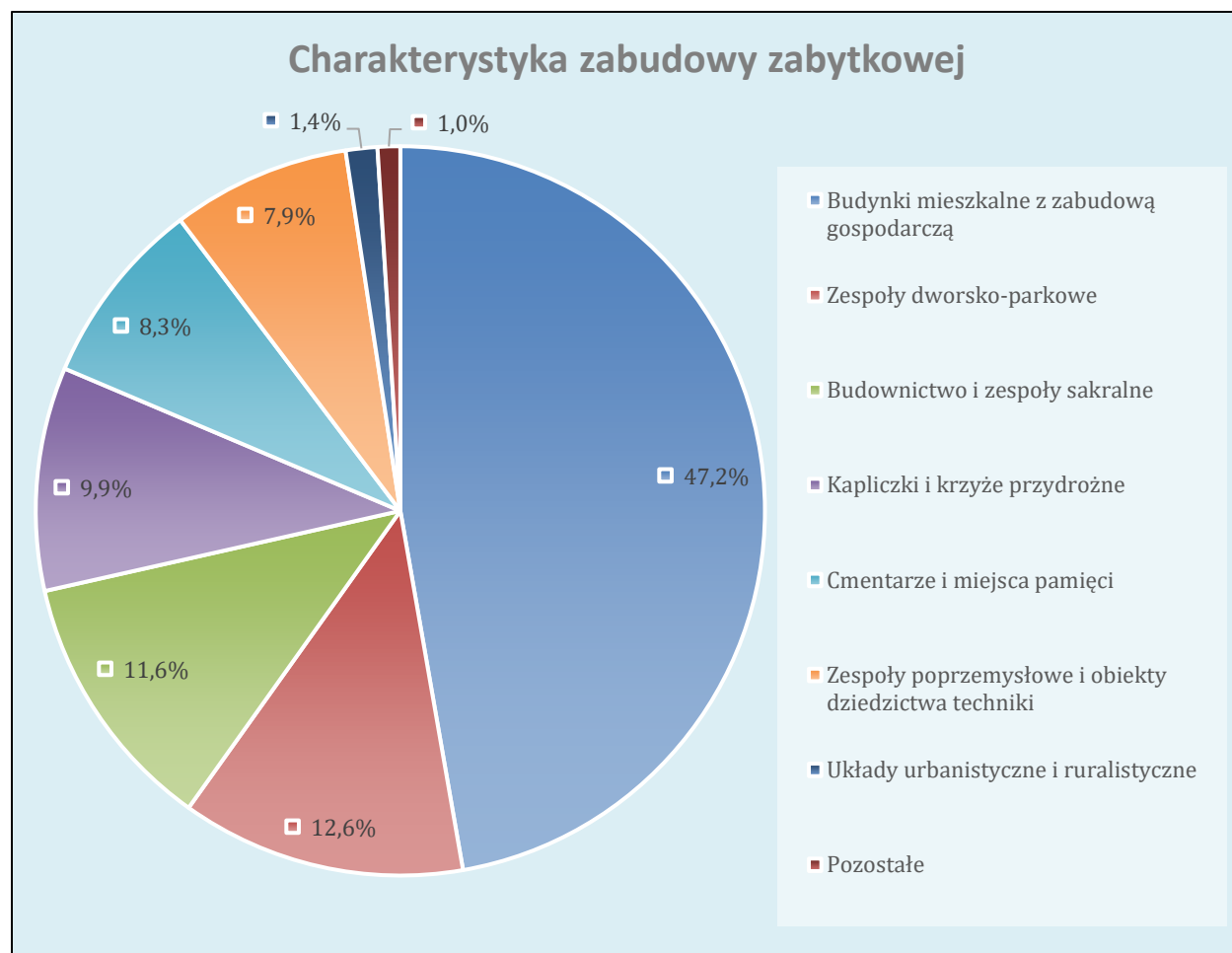
- gminy miejskie: Ostrowiec Świętokrzyski
- gminy miejsko-wiejskie: Ćmielów, Kunów
- gminy wiejskie: Bałtów, Bodzechów, Waśniów

Dwie z nich posiadają aktualny Program Opieki nad Zabytkami: gmina Ostrowiec Świętokrzyski oraz Waśniów. Trzy kolejne gminy są w trakcie opracowywania: gmina Bałtów, Bodzechów oraz Kunów.

Wykaz gmin, które opracowały Gminny program Opieki nad Zabytkami oraz Gminną Ewidencję Zabytków:

Lp.	Gmina	Program	Podstawa prawna	GEZ	Podstawa prawna
1.	Bałtów	2017-2020	uchwała nr XXVIII/183/2016 Rady Gminy Bałtów z 22 listopada 2016 r.	TAK	34/2019 z 14 marca 2019 r.
2.	Bodzechów	2010-2014	uchwała nr Nr LIII/79/2010 Rady Gminy Bodzechów z 29 października 2010 r.	TAK	-
3.	Ćmielów	2010-2013	uchwała nr XLV/342/2010 Rady Gminy Ćmielów z 10 czerwca 2010 r.	TAK	-
4.	Kunów	2010-2014	-	TAK	-
5.	Ostrowiec Świętokrzyski	2019-2022	uchwała nr XIV/57/2019 Rady Gminy Ostrowiec Świętokrzyski z 30 maja 2019 r.	TAK	V/260/2019 z 17 maja 2019 r., zmieniające

					V/270/2019 z 27 maja 2019 r.
6.	Waśniów	2019- 2022	uchwała nr nr XIV/90/2019 Rady Gminy Waśniów z 22 listopada 2019 r.	TAK	107/2019 z 17 października 2019 r.

Na terenie Powiatu Ostrowieckiego w gminnych ewidencjach zabytków umieszczono łącznie 483 obiekty. Przeważają zdecydowanie budynki mieszkalne z towarzyszącą zabudową gospodarczą (228 obiektów tj. 47,2%). Na kolejnych miejscach znajdują się założenia dworsko-parkowe (61 obiektów tj. 12,6%), budownictwo i zespoły sakralne (56 obiektów tj. 11,6%), kapliczki i krzyże (48 obiektów tj. 9,9%), cmentarze i miejsca pamięci (40 obiektów tj. 8,3%), zespoły przemysłowe i obiekty dziedzictwa techniki (38 obiektów tj. 7,9%), układy urbanistyczne i ruralistyczne (7 obiektów tj. 1,4%) i pozostałe (5 obiektów tj. 1%).

Największa liczba obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków znajduje się w gminie Ostrowiec Świętokrzyski (140 obiektów), a najmniej w gminie Bałtów (32 obiekty).

Budownictwo mieszkalne i usługowe wraz z towarzyszącą zabudową gospodarczą stanowi większość obiektów wpisanych do ewidencji w trzech gminach: Kunów (88%), Ostrowiec Świętokrzyski (66%) i Ćmielów (64%) oraz jedynie 2% w gminie Waśniów. Największy udział procentowy jeżeli chodzi o budownictwo i zespoły sakralne przypada na gminę Bodzechów (29%), założenia dworsko-pałacowe - gminę Waśniów (29%), zespoły przemysłowe i obiekty dziedzictwa techniki - gminę Bałtów (19%), kapliczki i krzyże - gminę Waśniów (43%), cmentarze i miejsca pamięci - gminę Bałtów (22%), pozostałe - gminę Ćmielów (4%), zespoły urbanistyczne i ruralistyczne - gminę Ostrowiec Świętokrzyski (3%).

5. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU - ANALIZA MOCNYCH I SŁABYCH STRON ORAZ SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT)

Mocne strony

- Krzemionkowski region prehistorycznego górnictwa krzemienia pasiastego wpisany w 2019 r. na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, na który składa się:
 - główne pole górnicze – kopalnie krzemienia pasiastego w Krzemionkach,
 - pole górnicze „Borownia”,
 - pole górnicze „Koryczna” (w przeważającej części na terenie gm. Ożarów w pow. opatowskim),
 - neolityczna osada na wzgórzu „Gawroniec” w Ćmielowie,
- Bogate i urozmaicone dziedzictwo archeologiczne,
- Bogate dziedzictwo kulturowe związane z architekturą przemysłową oraz zabytkami techniki
- Bogate tradycje hutnicze,
- Liczne obiekty sakralne,
- Zachowane elementy tradycyjnego, wiejskiego budownictwa, w tym przydrożne kaplice i krzyże,
- Bogate tradycje garncarskie i przemysłu ceramicznego,
- Zróżnicowany krajobraz kulturowy powiązany z urozmaiconą rzeźbą terenu i wysokimi walorami krajobrazowymi Powiatu,
- Wysokie walory turystyczne gmin wchodzących w skład Powiatu,
- Dogodne położenie geograficzne Powiatu w pobliżu dużych ośrodków miejskich (Kielce, Lublin) oraz granicy wschodniej Polski,
- Liczne ośrodki kultury - Ostrowiecki Browar Kultury, Biuro Wystaw Artystycznych, Miejskie Centrum Kultury, Muzeum Historyczno-Archeologiczne, kino, amfiteatr w Parku Miejskim w Ostrowcu Świętokrzyskim,
- Punkt Informacji Turystycznej w Ostrowcu Świętokrzyskim,
- Wysoce wyspecjalizowane ośrodki agroturystyczne,
- Aktywna działalność organizacji pozarządowych.

Słabe strony

- Znaczny odpływ młodych mieszkańców do większych ośrodków miejskich,
- Niewystarczająca promocja Powiatu na zewnątrz,

- Niewystarczające wykorzystanie lokalnych produktów jako narzędzia promocji,
- Brak współpracy pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego w zakresie rozwiązań zagospodarowania przestrzennego,
- Słabe zróżnicowanie oferty kulturalnej dla młodzieży i seniorów,
- Niewielka liczba w skali Powiatu miejsc rekreacji, integrujących lokalną społeczność,
- Niewystarczające nakłady finansowe przeznaczane na wsparcie remontów oraz konserwacji zabytków,
- Samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych powodujące utratę walorów zabytkowych,
- Zły stan techniczny zabytków budownictwa ludowego,
- Zanikanie tradycyjnej sztuki budowlanej oraz stosowania tradycyjnych materiałów,
- Niski poziom edukacji mieszkańców w kontekście wartości dziedzictwa kulturowego,
- Zły stan techniczny zespołów przemysłowych oraz obiektów dziedzictwa techniki, a także w większości zespołów dworsko-parkowych.

Szanse i możliwości rozwoju

- Koncepcja utworzenia parku krajobrazowego dorzecza rzeki Kamiennej,
- Współpraca powiatów ostrowieckiego, skarżyskiego, starachowickiego,
- Inwestowanie w ośrodki kultury (budowa sali koncertowej przy szkole muzycznej w Ostrowcu Świętokrzyskim),
- Utworzenie parku kulturowego Pradziejowego Górnictwa Krzemienia nad Kamienną,
- Wzrost ruchu turystycznego spowodowanego wpisem Krzemionkowskiego regionu prehistorycznego górnictwa krzemienia pasiastego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,
- Wykorzystanie dotacji krajowych i unijnych na cele związane z zachowaniem dziedzictwa kulturowego,
- Regionalny Dworzec Autobusowy jako miejsce przesiadkowe oraz Centrum Informacji Turystycznej,
- Wykorzystanie nowych technologii związanych z aplikacjami mobilnymi do promocji turystyki oraz dziedzictwa kulturowego,
- Wykorzystanie pasjonatów historii, turystyki i twórców lokalnych do działań promocyjnych,
- Wykorzystanie bogactwa przyrodniczego do aktywnych form wypoczynku,
- Pozyskanie społecznej akceptacji zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz wypracowanie zasad łączenia interesów obywateli zamieszkujących i działających na terenie powiatu ostrowieckiego z zasadami i potrzebami ochrony dziedzictwa,

- Wzrost popularności turystyki ukierunkowanej na regionalne dziedzictwo kulturowe,
- Popularyzacja wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego powiatu,
- Możliwość pozyskania środków finansowych w ramach dotacji na remonty i modernizację obiektów zabytkowych,
- Możliwość zwiększenia środków finansowych w budżecie powiatu związanych z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych,
- Edukacja społeczeństwa, szczególnie najmłodszych mieszkańców powiatu w zakresie dbałości o regionalne dziedzictwo kulturowe,
- Rozwój i promocja niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- Aktywny udział stowarzyszeń oraz organizacji pozarządowych w kształtowaniu i pielęgnowaniu regionalnej świadomości kulturowej,
- Wzrost popularności turystyki weekendowej,
- Wzrost popularności turystyki wędrowniczej oraz krajoznawczej,
- Kształtowanie postaw ekologicznych u najmłodszych mieszkańców regionu,
- Koncentracja zabudowy oraz jednoczesne dążenie do estetyzacji oraz podniesienia standardów i walorów architektonicznych obiektów,
- Poprawa dostępności informacji o atrakcjach turystycznych powiatu,
- Wykorzystanie bursztynowego szlaku turystycznego,
- Nawiązanie w promocji do osoby Witolda Gombrowicza i innych znanych osobistości z regionu,
- Objęcie ochroną najcenniejszego odcinka doliny Kamiennej na obszarze gm. Ćmielów Obszarem Ochrony Krajobrazu Dolina Kamiennej.

Zagrożenia i bariery

- Brak efektywnej i właściwej ochrony pól górniczych oraz inwestycje w sąsiedztwie chronionych obszarów, zagrażające obiektom pradziejowego górnictwa,
- Nielegalne pozyskiwanie krzemienia pasiastego,
- Silna pozycja sąsiednich, większych ośrodków miejskich z terenu województwa świętokrzyskiego i ościennych (kielce, radom, lublin),
- Brak wizji i środków na promocję istniejących zasobów,
- Brak należytego wykorzystania potencjału kapitału ludzkiego, w szczególności pasjonatów dziedzictwa kulturowego,
- Niewystarczające środki finansowe na promocję oraz ochronę zabytków,
- Niekontrolowany rozwój zabudowy powodującej zaburzenia w tradycyjnych układach ruralistycznych,

- Niewłaściwie prowadzone prace budowlane i remontowe przy obiektach zabytkowych,
- Zanik tradycji i tożsamości regionalnej,
- Mało dynamiczna działalność w zakresie zdobywania zewnętrznych środków finansowych na rozwój turystyki oraz ochronę zabytków,
- Degradacja obiektów zabytkowych spowodowana niewłaściwym użytkowaniem,
- Niewłaściwa gospodarka rolna mająca negatywny wpływ na środowiska przyrodnicze i kulturowe,
- Negatywne nastawienie części właścicieli do ochrony zabytków, postrzeganej nie jako szansa na zachowanie wspólnego dziedzictwa, a źródło represji i ograniczeń.

6. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Strategicznym celem Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Ostrowieckiego na lata 2021-2024 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie powiatu, które służyć powinno budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej społeczności, utrzymaniu ładu przestrzennego, rozwojowi turystyki oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Aby go osiągnąć należy podjąć działania priorytetowe, zapoczątkowując proces realizowany przez wiele lat, w konsekwencji których zabytki będą otaczane coraz lepszą opieką. W miarę postępów, działania winny być poddawane systematycznej weryfikacji, co pozwoli na realne dopasowanie do aktualnych możliwości finansowych i potrzeb właścicieli.

Organy samorządu powiatowego posiadają instrumenty prawne umożliwiające budowanie i ugruntowanie świadomości społecznej względem ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym.

Powyższą politykę określa Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Ostrowieckiego na lata 2021-2024, dla realizacji którego priorytetowe jest osiągnięcie celów określonych w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami.

Na potrzeby Programu określone zostały dwa podstawowe priorytety, które poprzez wytyczone w ich ramach kierunki działań oraz wskazane do realizacji zadania, w całości wypełniają ustawowe cele dla opracowywania powiatowych programów opieki nad zabytkami.

- Priorytet I.

Zarządzanie dziedzictwem kulturowym oraz zapewnienie skutecznej ochrony i opieki nad zabytkami powiatu

- Priorytet II.

Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego powiatu

ZARZĄDZANIE DZIEDZICTWEM KULTUROWYM ORAZ ZAPEWNIENIE SKUTECZNEJ OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU	
Kierunki działań	Wdrożenie narzędzi zarządzania dziedzictwem kulturowym i monitoringu dóbr zgodnie z wytycznymi UNESCO
Zadania	Monitorowanie stanu zachowania zabytków znajdujących się na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO
	Realizacja cyklicznego raportu UNESCO
Kierunki działań	Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania
Zadania	Współpraca z gminami w zakresie opracowania projektów rewaloryzacji przestrzeni publicznych
	Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością powiatu w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie Uchwały Rady Powiatu w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków
Kierunki działań	Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne
Zadania	Bieżące utrzymanie zespołu zabytkowego stanowiącego własność powiatu we właściwym stanie technicznym i estetycznym
	Ochrona tradycyjnej zabudowy i architektury regionalnej poprzez opracowanie (z wykorzystaniem wsparcia specjalistów, Narodowego Instytutu Dziedzictwa oddział terenowy w Kielcach oraz we współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków) wzornika i katalogu tradycyjnego budownictwa obejmującego również detal architektoniczny jako instrumentu pomocniczego dla lokalnych architektów i inżynierów w projektowaniu nowej zabudowy nawiązującej do lokalnych tradycji
	Wspieranie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów (np. poprzez realizację Hallandzkiego Modelu Konserwacji Zabytków, w myśl zasady „ratować zabytki, ratować pracę, ratować rzemiosło”

	Wspieranie (merytoryczne, formalne, finansowe) powstawania i rozwoju regionalnych izb pamięci
Kierunki działań	Intensyfikacja ochrony i opieki nad zabytkami powiatu ostrowieckiego
Zadania	Rozwinięcie w powiecie systemu monitorowania ochrony i opieki nad zabytkami, poprzez m. in. ustalenie i opisanie procesu oraz powołanie zespołów na rzecz budowania i koordynowania współpracy pomiędzy właścicielami, jednostkami samorządu terytorialnego i ich jednostkami organizacyjnymi, partnerami lokalnymi z organizacji pozarządowych, gospodarczych i przedstawicielami mieszkańców
	Wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych m. in. poprzez monitorowanie stanu dziedzictwa i jego zagrożeń wykorzystując do tego celu: działania służby, inspekcje i straż, jednostki organizacyjne powiatu oraz wydziały Starostwa Powiatowego, a także wsparcie finansowe (w miarę posiadanych środków) montażu instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom w obiektach wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnych ewidencjach zabytków z terenu powiatu ostrowieckiego
	Opracowanie i coroczna aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
Kierunki działań	Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego
Zadania	Zachowanie i ochrona Krzemionkowskiego regionu prehistorycznego górnictwa krzemienia pasiastego wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO
	Wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego powiatu
	Określenie, szczególnych z punktu widzenia dziedzictwa kulturowego powiatu, kryteriów ochrony zabytków w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska (np. poprzez opiniowanie planów zagospodarowania przestrzennego)
	Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w dokumentach programowych (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji)

Kierunki działań	Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu
Zadania	Wspieranie działań zmierzających do powstania parku kulturowego Pradziejowego Górnictwa Krzemienia nad Kamienną
	Otoczenie opieką oraz ochroną konserwatorską pól górniczych oraz kontynuowanie prac związanych z ich inwentaryzacją, we współpracy ze Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Gminami oraz Muzeum Historyczno-Archeologicznym w Ostrowcu Świętokrzyskim (oddział Muzeum Archeologiczne i Rezerwat „Krzemionki” w Sudole)
	Skoordynowana współpraca w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami na terenie powiatu pomiędzy powiatem, gminami a Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków m.in. w zakresie aktualizacji gminnych ewidencji zabytków na terenie powiatu

PROMOCJA I EDUKACJA ORAZ DOKUMENTACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU	
Kierunki działań	Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu
Zadania	Udostępnienie informacji o zabytkach wpisanych do rejestru zabytków z terenu powiatu na stronie internetowej powiatu oraz wydawnictwach powiatowych
	Opracowanie mapy zabytków powiatu, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego
	Publikacja materiałów i wspieranie wydawnictw dotyczących dziedzictwa kulturowego powiatu (zabytków, pomników, miejsc pamięci, walorów przyrodniczo-krajobrazowych oraz historii miejscowości leżących na terenie powiatu) w formie np. broszur, ulotek, filmów, folderów
	Udostępnianie turystom, w formie papierowej bądź aplikacji, informatora o zabytkach i obiektach posiadających wartość historyczną, artystyczną lub naukową położonych na terenie Powiatu
Kierunki działań	Edukacja społeczna i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym i jego ochronie
Zadania	Współorganizacja oraz wsparcie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, a także udział w nich pracowników Starostwa zaangażowanych

	w sferę ochrony dziedzictwa kulturowego
	Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie organizowania konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych związanych z ochroną zabytków i dziedzictwem kulturowym regionu
	Wspieranie inicjatyw indywidualnych i społecznych związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym powiatu (tj. zwyczaje, tradycje, obrzędy, itp.) oraz ich gromadzenie, opracowanie, udostępnianie i upowszechnianie, np. poprzez monografie, wydawnictwa, publikacje poświęcone dziedzictwu kulturowemu Powiatu
	Wspieranie i współpraca z gminami na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego m.in. w zakresie opracowywania prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów m.in. zabudowy regionalnej, detalu architektonicznego, nekropolii)
	Systematyczne uzupełnianie oznaczeń obiektów zabytkowych z terenu powiatu znakami konwencji haskiej, bądź wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą znaków „zabytek prawem chroniony”, bądź tablic informacyjnych),
Kierunki działań	Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego
Zadania	Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie inicjowania i organizacji obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze powiatu
	Opracowanie szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych, wodnych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego
	Współpraca z organizacjami turystycznymi w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów powiatu oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów
Kierunki działań	Umacnianie poczucia tożsamości lokalnej
Zadania	Utrwalenie w świadomości społecznej, zwłaszcza wśród młodego pokolenia, tzw. tradycji miejsca, lokalizacji nieistniejących obiektów o dużym znaczeniu dla historii regionu związanych m.in. z dziedzictwem przemysłowym regionu, ważnymi wydarzeniami historycznymi, wybitnymi postaciami związanymi z regionem itp., poprzez działalność wydawniczą (regionalia), prowadzenie lekcji nt. przeszłości kultury regionu, organizowanie okazjonalnych wystaw i ekspozycji,

	Promocja i upowszechnianie pełnienia funkcji społecznego opiekuna zabytków wśród społeczności powiatu, ustanowienie przez Starostę na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków, prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków, wydawanie osobom fizycznym legitymacji społecznego opiekuna zabytków, wydawanie zaświadczeń osobom lub jednostkom organizacyjnym pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków
	Upowszechnianie wiedzy o szczególnych osiągnięciach osób i innych podmiotów w obszarze opieki nad zabytkami i wnioskowanie o nadanie im odznaki „Za opiekę nad zabytkami”
	Opieka nad folklorem i sztuką ludową oraz zabytkami sztuki niematerialnej we współpracy Powiatu z NGO
Kierunki działań	Wykorzystanie zasobu zabytków dla rozwoju powiatu ostrowieckiego
Zadania	Przeciwdziałanie niedostatecznej roli dziedzictwa kulturowego w lokalnej polityce w tym budowaniu tożsamości i więzi społecznych, rozwoju gospodarczego opartego na innowacyjności oraz przedsiębiorczości lokalnej i wykorzystującego różnorodność kulturową jako czynnik konkurencyjności
	Wspieranie i promocja partnerstwa publiczno-prywatnego służącego funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej
	Prowadzenie aktywnego marketingu dziedzictwa kulturowego, m.in. we współpracy z NGO i przy wykorzystaniu programów grantowych Powiatu

7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI I ZARZĄDZANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawowa realizacja Programu odbywać się będzie poprzez:

- A.** Ścisłą współpracę władz samorządowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Narodowym Instytutem Dziedzictwa oraz właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, parafiami, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi
- B.** Działania własne władz samorządowych
 - 1. Prawne – problematyka zachowania dziedzictwa kulturowego zostanie uwzględniona przez władze powiatu przy uchwalaniu przepisów prawa miejscowego
 - 2. Finansowe – należyte utrzymanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, będących własnością powiatu oraz stosowanie systemu dotacji i ulg finansowych, nagród czy zachęt dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych
 - 3. Programowe – realizacja projektów i programów regionalnych
- C.** Działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej i innych funduszy zewnętrznych

Realizację Programu można podzielić na dwa elementy:

- 1. system zarządzania
- 2. system monitoringu i ewaluacji.

Oba systemy wdrażania są ze sobą spójne i wzajemnie zależne, co oznacza niemożność realizacji założeń Programu bez któregośkolwiek z tych elementów.

System zarządzania Programem tworzą trzy jednostki. Są to:

- Rada Powiatu – uchwała Program oraz przyjmuje sprawozdania w okresach dwuletnich
- Zarząd Powiatu – odpowiada za przygotowanie i realizację Programu
- Starostwo Powiatowe i jednostki organizacyjne Powiatu – odpowiadają za bieżącą realizację zadań Programu.

Można wykorzystać kilka rozwiązań wzmacniających skuteczność powyższego systemu:

- Wzmocnienie kadrowe Starostwa Powiatowego w Ostrowcu Świętokrzyskim w zakresie specjalistów skoncentrowanych na profesjonalizacji realizacji zadań Programu. Można też rozważać w dłuższej perspektywie utworzenie funkcji powiatowego konserwatora zabytków.
- Wzmocnienie skoordynowanej współpracy pomiędzy powiatem a Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Kielcach w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami na terenie powiatu wraz z perspektywą długofalową określenia ram porozumienia na mocy art. 96 ust. 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- Powołanie przy Zarządzie Powiatu Społecznej Rady ds. Zabytków Powiatu Ostrowieckiego. Rada taka pełniłaby funkcje opiniotwórcze i doradcze dla Zarządu Powiatu. W skład rady mogliby wchodzić przedstawiciele:
 - Wójtów i burmistrzów gmin Powiatu
 - Społecznych Opiekunów Zabytków
 - Muzeum Historyczno-Archeologiczne w Ostrowcu Świętokrzyskim
 - Organizacji społecznych i biznesowych zajmujących się profesjonalnie opieką nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym oraz przedstawiciele branży turystycznych
 - Lokalni liderzy specjalizujący się w problematyce dziedzictwa kulturowego, opieki nad zabytkami, rozwojem regionalnym, turystyki
 - Innych ważnych z punktu widzenia funkcji rady i realizacji Programu środowisk, grup, podmiotów, instytucji.

Działalność rady powinna być określona stosownym regulaminem.

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Zarząd Powiatu Ostrowieckiego monitoruje realizację Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Ostrowieckiego, który co dwa lata będzie przedstawiał Radzie Powiatu Ostrowieckiego sprawozdanie z realizacji Programu.

Kolejna edycja (aktualizacja) Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Ostrowieckiego ma być opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Powiatu Ostrowieckiego.

8. ZASADY OCENY REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Prawidłowy monitoring i aktualizacja Programu mogą się odbywać na podstawie rzetelnych informacji. Podstawą metodologii zbierania informacji są:

- bazowanie na przyjętych w powiecie zasadach gromadzenia i przetwarzania informacji,
- wykorzystywanie dostępnych danych i źródeł informacji,
- stosowanie odpowiednich (adekwatnych) mierników.

Poniżej przedstawiono zestaw mierników pozwalających ocenić stopień realizacji Programu. Zestaw mierników opracowany został na poziomie priorytetowych działań:

W ramach priorytetu I: Zarządzanie dziedzictwem kulturowym powiatu oraz zapewnienie skutecznej ochrony i opieki nad zabytkami powiatu

- Poziom (w %) wydatków budżetu powiatu na ochronę i opiekę nad zabytkami
- Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów
- Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi
- Liczba i wartość dofinansowania obiektów zabytkowych objętych wsparciem zewnętrznym
- Wartość wsparcia udzielonego z budżetu Powiatu NGO na realizację Programu
- Stan zachowania Krzemionkowskiego regionu prehistorycznego górnictwa krzemienia pasiastego
- Liczba wdrożonych dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego powiatu
- Powstanie parku kulturowego Pradziejowego Górnictwa Krzemienia nad Kamienną
- Liczba oraz forma opieki i ochrony pól górniczych
- Liczba nowych regionalnych izb pamięci
- Powstanie Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
- Inne

W ramach priorytetu II: Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego powiatu

- Liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego)
- Liczba udostępnionych informatorów o zabytkach lub liczba pobrań aplikacji
- Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie powiatu
- Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych
- Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników)
- Liczba osób zwiedzających muzeum (np. na podstawie ilości sprzedanych biletów) itp.
- Liczba publikacji z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego
- Liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego
- Liczba osób uczestniczących w obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze powiatu
- Liczba wniosków o nadanie osobom i innym podmiotom odznaki „Za opiekę nad zabytkami”
- Liczba ustanowionych społecznych opiekunów zabytków
- Liczba inicjatyw indywidualnych i społecznych wspieranych przez powiat związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym powiatu
- Inne

9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym. Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach mogą ubiegać się o ich dofinansowanie z następujących środków:

9.1. Dotacje

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź, posiadaczem zabytku lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu. Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz prac przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, które mogą zostać objęte dotacją:

- a) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- b) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- c) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;

- d) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- e) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- f) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- g) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- h) stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- i) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- j) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- k) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- l) modernizacja instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- m) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- n) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- o) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- p) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- r) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Zasady udzielania dotacji: - dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacją mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczające obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej. W szczególnych przypadkach dotację można przeznaczyć na konserwację ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych oraz stałych elementów wystroju wnętrz (dzwony, ołtarze, polichromie, posadzki).

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Program *Ochrona zabytków*

Program ten stanowi kontynuację finansowania w ubiegłych latach. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe do realizacji programu są zadania zmierzające do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku, przy czym możliwe jest, jednakże tylko w szczególnych przypadkach, uzyskanie całkowitego dofinansowania.

Program *Wspieranie działań muzealnych*

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Premiowane będą projekty kompleksowe, nowatorskie, o wysokich wartościach merytorycznych i umiejętnie wykorzystanych elementach multimedialnych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego, a także doposażenia pracowni konserwatorskich. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury

niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Program *Kultura ludowa i tradycyjna*

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, w tym warsztaty, kursy i seminaria dotyczące szeroko pojętej kultury tradycyjnej, a także działania popularyzujące unikalne i żywe elementy kultury tradycyjnej, zadania artystyczne i użytkowe o charakterze interdyscyplinarnym i międzyrodowiskowym oraz na prowadzenie szkolenia przez „mistrza” w zakresie różnych dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program *Ochrona zabytków archeologicznych*

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Program ma dwa cele szczegółowe:

- Pierwszym jest wzmocnienie instrumentów ochrony konserwatorskiej zasobu dziedzictwa archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków poprzez lepsze rozpoznanie, analizę i dokumentację stanowisk archeologicznych z wykorzystaniem nowoczesnych metod badawczych, które dają szansę na weryfikację ustaleń naukowych z ograniczeniem do minimum działań destrukcyjnych
- Drugim celem szczegółowym Programu jest wspieranie działań mających na celu opracowanie i upowszechnienie wyników zakończonych już, często jeszcze w XX w., badań archeologicznych, które nie zostały dotychczas wprowadzone do obiegu naukowego

Szczegółowe cele Programu będą realizowane poprzez dwie kategorie zadań:

- weryfikacja zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, w przypadku których ustalenia co do lokalizacji, zasięgu, chronologii i/lub funkcji nie mają

wystarczających podstaw naukowych, zwłaszcza tych nieposiadających własnej formy terenowej

- opracowanie i publikacja książkowa wyników badań archeologicznych, zwłaszcza tych zakończonych przed 2000 r.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe i państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program *Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju*

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Premiowane będą również działania związane z upowszechnianiem wiedzy na temat miejsc, faktów i postaci związanych z walką i męczeństwem.

Promowane jest:

- podkreślenie prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu
- zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów
- zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia
- tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym
- twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego
- stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałymi upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej)

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury nie współprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, a także podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program Groby i cmentarze wojenne w kraju

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na:

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego; dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy

Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe, osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program Kultura cyfrowa

Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniających opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe, a także ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program Infrastruktura domów kultury

Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.

Do składania wniosków uprawnione są domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury, biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzi domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki oraz jednostki samorządu terytorialnego.

Program Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury, w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury wkładu własnego do wybranych projektów realizowanych przy udziale środków europejskich.

Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, publiczne szkoły artystyczne, państwowe uczelnie artystyczne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą. Promesa MKiDN może pokryć maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach, Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

9.3. Możliwości finansowania przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym

Partnerstwo publiczno-prywatne regulowane jest ustawą o partnerstwie publiczno-prywatnym z dnia 19 grudnia 2008 r. (Dz. U. 2020 r. poz. 711). Ustawa określa zasady współpracy podmiotu publicznego i partnera prywatnego w ramach PPP. Dla realizacji wspólnych projektów przez administrację publiczną i przedsiębiorców w formule PPP ważne są również: ustawa o koncesji na roboty budowlane lub usługi z dnia 9 stycznia 2009 r. (Dz. U. z 2016 r. poz. 113) oraz ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. - Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2015 r., poz. 2164 ze zm.) regulujące podstawowe zasady współpracy publiczno-prywatnej. Ustawa o samorządzie powiatowym zezwala aby powiaty zawierały umowy z innymi podmiotami w celu wykonywania nałożonych na nie przez ustawy zadań publicznych, także w ramach umowy o partnerstwie publiczno-prywatnym. Wg artykułu 4 ustawy o samorządzie powiatowym powiat realizuje zadania publiczne w zakresie m.in. kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Przedmiotem współpracy podmiotu publicznego i partnera prywatnego w ramach PPP jest wspólna realizacja przedsięwzięcia:

- budowa lub remont obiektu budowlanego
- świadczenie usług
- wykonanie dzieła, w szczególności wyposażenie składnika majątkowego w urządzenie podwyższające jego wartość lub użyteczność
- inne świadczenie

Prowadzenie przez powiat teatrów, bibliotek, muzeów oraz wsparcie rozwoju działalności artystycznej, a także budowa na podstawie art. 2 pkt. 4 lit. a) ustawy o PPP z 2008 r., nowych obiektów służących do realizacji zadań z zakresu kultury lub przebudowa, remont oraz powiększenie obiektu mogą być zrealizowane we współpracy z podmiotami prywatnymi. W ramach PPP na podstawie art. 2 pkt. 4 lit. d) ustawy o PPP, możliwe jest zarządzanie przez podmioty prywatne istniejącymi już samorządowymi jednostkami prowadzącymi działalność kulturalną oraz rewitalizacji zabytków znajdujących się na terenie danej jednostki samorządu terytorialnego.

9.4. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Program Operacyjny *Infrastruktura i Środowisko* 2021-2027 - Priorytet VIII. „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”

W ramach tego priorytetu, możliwa jest ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Realizowane inwestycje będą miały na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiąganiu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze krajowym, jak regionalnym i lokalnym. W ramach priorytetu możliwe są działania:

- Działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury
- Działanie 8.2 Ochrona zabytków.

Wsparcie będzie dotyczyło prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Możliwy będzie również m.in. zakup urządzeń chroniących obiekt przed kradzieżą i zniszczeniem, a także zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej.

Możliwe jest również korzystanie ze środków z Programu Operacyjnego *Infrastruktura i Środowisko* 2014-2020 w okresie do wyczerpania środków.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014-2020

Regionalny Program Operacyjny jest istotnym elementem realizacji polityki spójności w Polsce ukierunkowanej na umacnianie konkurencyjności i innowacyjności gospodarki regionalnej oraz budowanie potencjału regionalnych przedsiębiorstw. W ramach **osi priorytetowej 4. Dziedzictwo naturalne i kulturowe** wspierane będą inwestycje mające na celu ochronę terenów cennych przyrodniczo, różnorodności biologicznej, promocję i rozwój zasobów przyrodniczo-kulturowych, dając tym samym możliwość rozwoju społeczno- gospodarczego województwa. **Priorytet inwestycyjny 6c zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego** zakłada realizację inwestycji dotyczących wzmocnienia potencjału województwa w kontekście ochrony i rozwoju dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Działania będą skierowane na ochronę, promocję i rozwój dziedzictwa

kulturowego oraz zabytków w celu poprawy stanu technicznego tych obiektów, dostosowania tych obiektów do funkcji turystycznych lub kulturowych oraz zwiększenia potencjału turystycznego regionu, a także na inwestycje w rozwój zasobów kultury oraz w infrastrukturę instytucji kultury.

Wsparcie uzyskają przedsięwzięcia dotyczące:

- zachowania i zabezpieczenia obiektów dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych dla celów rozwoju społeczno-gospodarczego, dostosowania obiektów dziedzictwa kulturowego do funkcji turystycznych lub kulturowych,
- promocji dziedzictwa kulturowego regionu wraz z tworzeniem i promocją produktów tradycyjnych i regionalnych oraz kompleksowych produktów turystycznych (w tym tworzenie szlaków kulturowych). Działania informacyjno-promocyjne będą wspierane jedynie jako element szerszego działania w ramach projektu,
- organizacji wydarzeń kulturalnych,
- rozwoju zasobów kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, kulturowego (w tym poprawy jakości funkcjonowania instytucji kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, kulturowego), przebudowy i renowacji instytucji kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, kulturowego oraz konserwacji i restauracji obiektów zabytkowych wraz z dostosowaniem do prowadzenia działalności kulturalnej, w tym działalności gospodarczej,
- zakupu wyposażenia oraz konserwacji muzealiów, materiałów archiwalnych starodruków itp.

Obecnie trwają prace nad Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Świętokrzyskiego na lata 2021-2027.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021- 2027

Istnieją trzy typy programów: transgraniczne, transnarodowe i międzyregionalne na l. 2021-2027. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia: - obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży; - duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej; - wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Norweski Mechanizm Finansowy 2014-2021

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Lichtenstein, aktywnie wspierają działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy - III edycja Mechanizmu Finansowego EOG (2014-2021) uruchomione zostały w 2016 r., a programy będą wdrażane do 2024 r. Program będzie opierać się na dwóch działaniach:

- zarządzanie dziedzictwem kulturowym
 - Celem działania jest poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym poprzez stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności kulturalnej, zarówno w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również w zakresie infrastruktury kulturalnej
 - Poddziałanie 1.1: Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego. W jego ramach możliwa jest ochrona, konserwacja, i/ lub rozbudowa zabytków nieruchomych z ich otoczeniem na potrzeby działalności kulturalnej, a także ochrona zabytkowych ogrodów i parków
 - Poddziałanie 1.2: Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury do prezentacji dziedzictwa kulturowego. W jego ramach możliwa jest budowa, rozbudowa i remont infrastruktury kulturalnej
- współpraca kulturalna
 - Celem działania jest rozwój współpracy kulturalnej pomiędzy twórcami i uczestnikami życia kulturalnego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy polskimi instytucjami a instytucjami z Norwegii, Islandii i Lichtensteinu.

Dofinansowanie może sięgnąć 85% kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy korzystać z aktualnie obowiązujących dokumentów.

10. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ POWIAT ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Cel	Realizacja
Dofinansowywanie, w miarę możliwości budżetu Powiatu, prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością Powiatu poprzez udzielanie dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie uchwały Rady Powiatu w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków (w tym wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych)	W planie budżetu na 2021 r. zarezerwowano na ten cel 40 000,00 zł

11. PODSUMOWANIE

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Ostrowieckiego na lata 2021 - 2024 wytycza kierunki polityki władz samorządowych w tak ważnych kwestiach jak ochrona i promocja lokalnych cech kulturowych.

Ważnym elementem Programu jest rozwój i promocja walorów turystycznych powiatu, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych, bogactwa przyrody oraz regionalnej tradycji.

Zakłada się, że cele nakreślone w *Programie Opieki nad Zabytkami* będą osiągnięte w wyniku szerokiej współpracy władz powiatu ostrowieckiego z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Kielcach, jednostkami samorządu terytorialnego oraz organizacjami i związkami, których działania obejmują ochronę walorów kulturowych i krajobrazowych.

Program podkreśla rolę całej społeczności lokalnej – właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, jednostek organizacyjnych powiatu, władz samorządowych oraz wszystkich mieszkańców w zachowaniu miejscowego dziedzictwa kulturowego.

Kolejna edycja (aktualizacja) *Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Ostrowieckiego* powinna zostać opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Powiatu Ostrowieckiego.